

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПАЛАТНА ДАР'Я ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 364-787.26/.6:35.071.6(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**МОБІЛІЗАЦІЯ ГРОМАД ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність: 231 – Соціальна робота

Галузь знань: 23 – Соціальна робота

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Д. О. Палатна

Науковий керівник:

Максимова Наталія Юріївна
доктор психологічних наук,
професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Палатна Д. О. Мобілізація громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 – Соціальна робота. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2022.

У роботі представлено результати дослідження процесу мобілізації територіальних громад з метою розвитку соціальних послуг в рамках децентралізації, визначено основні умови, які сприяють мобілізації громад. Дослідження актуалізовано у контексті надзвичайної ситуацій, зокрема, воєнного стану в Україні.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

- вперше розроблено й апробовано модель мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації, яка містить низку взаємопов'язаних компонентів: оцінка ситуації в громаді; формування ідентичності громади; збір необхідної інформації про ресурси, можливості та потенціал громади; формулювання припущень та гіпотез щодо ефективних стратегій та планів дій для мобілізації громади; реалізацію стратегій та планів дій, а також оцінку їхньої ефективності та коригування в разі потреби; ці компоненти слугують критеріями оцінки готовності територіальної громади до мобілізації; схарактеризовано специфіку мобілізації громад в умовах надзвичайної ситуації (воєнного вторгнення);
- уточнено, систематизовано й доповнено визначення територіальної громади як цілісної соціальної системи, в якій різні елементи та підсистеми взаємодіють між собою та впливають на її розвиток, а також мобілізації громади як процесу об'єднання зусиль громади для впровадження бажаних соціальних змін через визначення ідентичності громади, забезпечення участі населення та розвиток потенціалу громади;

- поглиблено та розширено уявлення про стратегії мобілізації громад на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони, а саме: участь громади; колективне наснаження; розвиток громад на основі ресурсів; формування резиліентності громади; схарактеризовано можливості застосування стратегій мобілізації громади в умовах децентралізації в Україні та в умовах надзвичайної ситуації;
- подальшого розвитку набули підходи до організації роботи з громадою з метою більш ефективного надання соціальних послуг і розв'язання соціальних проблем у територіальних громадах.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки цілісного підходу до мобілізації громад у контексті реформи місцевого самоврядування та децентралізації. Протириччя між процесом децентралізації соціальних послуг та відсутністю належної методологічної основи для організації їх надання обмежують розвиток соціальної сфери. Розробка нових підходів до мобілізації громад та формування резиліентності стає критичною для забезпечення якісних соціальних послуг у контексті децентралізації та реформи самоврядування.

Децентралізація соціальних послуг впливає на політику та благополуччя населення, підвищуючи доступність та якість послуг. Цей процес стимулює громадську активність та сприяє розвитку соціальних послуг для покращення життя спільнот. Стратегії мобілізації громад, засновані на участі громади, колективному наснаженні, розвитку ресурсів та формуванні резиліентності активно використовуються для залучення громади до спільних зусиль у цьому напрямку.

Емпіричне дослідження виявило ключові умови мобілізації громад для розвитку соціальних послуг, що включають діалог між населенням і владою, наявність інструментів впливу у лідерів громади та ефективність системи моніторингу розвитку громад. Виконання цих умов сприяє ефективній мобілізації та розвитку територіальних громад.

Крім того, дослідження вказує на складність та багатоаспектність мобілізації громад в умовах надзвичайної ситуації, що вимагає взаємодії різних сторін та ресурсів. Зокрема, наявність спільної мети, лідерство місцевої влади та попередній

досвід громади визначають успішність цього процесу, підкреслюючи значення активної участі населення та ефективного управління у формуванні розвитку соціальних послуг.

Розроблена модель мобілізації територіальних громад базується на логіко-структурному підході. Перш за все, модель є комплексною, охоплюючи всі етапи процесу мобілізації та спрямована на досягнення соціальних змін в громаді. Дана модель складається з п'яти компонентів, які взаємодіють між собою:

- 1) Оцінка ситуації включає визначення соціальних проблем та внутрішніх ресурсів, що можуть бути використані для їх вирішення. Уявлення про ресурси громади на початку мобілізації є ключовим для надання громадянам контролю над ситуацією та підвищення їх віри у власні можливості вирішення проблем. Аналіз ресурсів громади дозволяє виявити потенціал і можливості спільноти, допомагаючи уникнути залежності від зовнішніх джерел і сприяючи сталому розвитку.
- 2) Формування ідентичності громади включає спільне бачення майбутнього, місію та цінності громади. Спільне бачення є засобом об'єднання та мотивації до дій, повинно бути конкретизоване, зрозуміле кожному та надихати. Місія визначає, як громада планує реалізувати спільне бачення. Цінності громади – це основа її ідентичності, вони формують участь членів громади та сприяють формуванню спільноти. Цінності повинні бути сформульовані просто та зрозуміло для кожного, погоджені усіма членами громади та відображені у стратегічних документах громади, що доступні для публічного ознайомлення.
- 3) Вихідні дані визначають внесок громади у початок процесу мобілізації. Громада формулює чіткі цілі та завдання, щоб визначити те, що потрібно досягти під час мобілізації. Далі, розробляє конкретний план дій, що включає стратегії, ресурси, терміни та відповідальних осіб. Крім того, громада ідентифікує та готує відповідальних лідерів для координації та виконання завдань мобілізації. Активно залучає та поєднує внутрішні ресурси (людські, матеріальні, фінансові тощо) для досягнення спільних цілей, а також

спрямовує зусилля на залучення зовнішніх ресурсів. Додатково, громада створює умови для активної участі населення в процесі, дозволяючи висловлювати думки та брати участь у прийнятті рішень. І, нарешті, розвиває співпрацю з іншими громадськими ініціативами, урядовими структурами та організаціями для досягнення спільних мобілізаційних цілей.

- 4) Вихідні дані включають діяльність громади та соціальні зміни різної тривалості: - коротко-, середньо- і довгострокові. ОМС визначають стратегії, надавачі соціальних послуг – задовольняють потреби, а ГС і бізнес ініціюють проекти та залучають ресурси. Отримувачі соціальних послуг формують запити та допомагають покращувати їх якість. Модель передбачає бажані результати: розвиток соціальних послуг (6 – 12 місяців); формування соціальної спроможності громади (1 – 5 років); задоволення потреб населення та соціальне благополуччя громади (5 – 10 років). Кожна громада в процесі впровадження моделі має конкретизувати свої бажані соціальні зміни, орієнтуючись на вказані вектори змін.
- 5) Припущення та його перевірка – модель базується на певній гіпотезі, яка залишається незмінною для всіх громад, де вона застосовується. Однак на практиці цю перевірку впливають незаплановані зовнішні фактори – різноманітні виклики та можливості, які ми не можемо контролювати, але повинні враховуватись у процесі впровадження моделі. Оцінка моделі полягає у відстеженні та аналізі ефективності надання соціальних послуг та їх впливу на благополуччя громади. Моніторинг та оцінка, у рамках цієї моделі, спрямовані на перевірку гіпотези, включають збір, аналіз інформації та підготовку звіту.

Процес мобілізації вимагає співпраці між органами місцевого самоврядування, надавачами соціальних послуг, громадським сектором та отримувачами послуг. Фасилітована стратегічна сесія виявляється ефективним інструментом для впровадження моделі, сприяючи залученню учасників до прийняття рішень та формування консенсусу.

В рамках апробації моделі, розроблено критерії для оцінки готовності громади до мобілізації відповідно до кожного елементу моделі. Ці критерії охоплюють аспекти оцінки громади від ідентифікації проблем до організації ресурсів та підготовки до соціальних змін. Їх використання дозволить глибше розуміти потреби громади та підготувати її до ефективної мобілізації для впровадження соціальних послуг.

Апробація розробленої моделі мобілізації громад виявила великий потенціал для застосування. Вона може бути корисною лідерам громад, експертам та тренерам, які бажають організувати мобілізаційні заходи або навчати громадян. Ця модель також може слугувати основою для розробки локальних соціальних проектів та програм. Її впровадження сприяє систематизації, оцінці та удосконаленню мобілізації громад, сприяючи створенню ефективних механізмів соціальних послуг та привертанню активних учасників. Важливо досліджувати процеси оцінки потреб населення та ефективності надання соціальних послуг, а також їх взаємозв'язок. Необхідно дослідити, як місцеве населення взаємодіє з місцевою владою та громадським сектором для успішної реалізації децентралізації соціальних послуг.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняній соціальній роботі ґрунтовно описано структуру мобілізації територіальної громади в умовах децентралізації, спрямовано на надання соціальних послуг, з урахуванням процесів мобілізації та критеріїв її сформованості; розроблено і апробовано модель мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації. Отримані результати поглиблюють базові засади теорії соціальної роботи в громаді.

Результати можуть бути корисними для працівників у громадах, представників органів місцевого самоврядування та інших зацікавлених сторін у забезпеченні соціальних послуг на місцевому рівні, адже модель має потенціал поліпшити ефективність та доступність послуг для громадян, може слугувати основою для розробки локальних соціальних проектів та програм.

Ключові слова: громада; мобілізація громад; соціальна робота; соціальні послуги; соціальна підтримка; соціальне середовище; соціальне благополуччя; самоврядування; сім'ї, які перебувають в складних життєвих обставинах; захист прав та інтересів дітей; компетентнісний підхід; російсько-українська війна.

ANNOTATION

Palatna D. O. Mobilization of communities for the development of social services in the conditions of decentralization. - Qualifying scientific work as a manuscript. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 231 - Social Work. - Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2022.

The paper presents the results of the study of the process of mobilizing territorial communities for the development of social services within the framework of decentralization, identifying the main conditions that contribute to community mobilization. The research is contextualized within extraordinary situations, particularly the state of war in Ukraine.

The scientific novelty of the obtained results lies in:

- The first development and testing of a model for mobilizing territorial communities for the development of social services under decentralization, which includes a series of interconnected components: assessing the community situation; forming community identity; collecting necessary information about community resources, opportunities, and potential; formulating assumptions and hypotheses regarding effective strategies and action plans for community mobilization; implementing strategies and action plans, as well as evaluating their effectiveness and making adjustments if necessary; these components serve as criteria for assessing the readiness of a territorial community for mobilization; the specificity of community mobilization in emergency situations (such as military invasion) is characterized.
- Clarifying, systematizing, and supplementing the definition of a territorial community as an integrated social system in which various elements and subsystems interact with each other and affect its development, as well as community mobilization as a process of uniting community efforts to implement desired social changes through defining community identity, ensuring population participation, and developing community potential.
- Deepening and expanding the understanding of community mobilization strategies based on a strengths-based approach, namely: community participation; collective

empowerment; community development based on resources; building community resilience; describing the possibilities of applying community mobilization strategies in the context of decentralization in Ukraine and in emergency situations.

- Further development includes approaches to organizing work with the community for more effective provision of social services and solving social problems in territorial communities.

The research's relevance stems from the necessity of developing a comprehensive approach to community mobilization in the context of local self-government reform and decentralization. Contradictions between the decentralization of social services and the lack of proper methodological foundations for their provision restrain the development of the social sphere. Crafting new approaches to community mobilization and fostering resilience becomes critical for ensuring quality social services within the context of decentralization and self-governance reform.

Decentralizing social services influences policy and population welfare, enhancing service accessibility and quality. This process stimulates civic engagement and promotes the development of social services to improve community life. Community mobilization strategies grounded in community participation, collective empowerment, resource development, and resilience formation are actively employed to engage communities in collaborative efforts in this direction.

Empirical research has identified key conditions for community mobilization for the development of social services, including dialogue between the population and authorities, the presence of influential tools among community leaders, and an effective system for monitoring community development. Fulfilling these conditions contributes to effective community mobilization and the advancement of territorial communities.

Furthermore, the study underscores the complexity and multi-aspect nature of community mobilization in emergency situations, necessitating the collaboration of various parties and resources. Specifically, having a shared goal, local leadership, and the community's prior experience determine the success of this process, emphasizing the significance of active population participation and efficient governance in shaping the development of social services.

The developed model of community mobilization is based on a logical-structural approach. This model, primarily comprehensive, encompasses all stages of the mobilization process aimed at achieving social changes within the community. Comprising five interacting components:

- 1) **Situation Assessment:** Involves identifying social issues and internal resources for addressing them. Understanding community resources at the outset is crucial for empowering citizens and boosting their confidence in resolving problems. Analyzing community resources helps identify its potential, avoiding dependency on external sources, and fostering sustainable development.
- 2) **Community Identity Formation:** Involves establishing a shared vision for the future, the community's mission, and values. A shared vision unites and motivates action, requiring clarity, universal understanding, and inspiration. The mission defines how the community plans to realize its shared vision. Community values form the basis of identity, fostering community participation and cohesion. These values should be simple, universally agreed upon, and reflected in the community's strategic documents for public access.
- 3) **Baseline Data:** Defines the community's contribution to the mobilization process. The community sets clear goals and tasks, develops specific action plans encompassing strategies, resources, timelines, and responsible individuals. It identifies and prepares responsible leaders for coordination and execution, actively engaging and combining internal resources (human, material, financial, etc.), directing efforts toward both internal and external resource mobilization. Additionally, it fosters conditions for active population participation, allowing voices to be heard in decision-making. Furthermore, it develops partnerships with other civic initiatives, government structures, and organizations to achieve common mobilization goals.
- 4) **Outcome Data:** Encompasses community activities and social changes across short-, medium-, and long-term durations. Local authorities define strategies, service providers meet needs, and the civic sector and business initiate projects and resource engagement. Service recipients shape requests and assist in improving

service quality. The model projects desired outcomes: development of social services (6 – 12 months); formation of community social capability (1 – 5 years); meeting population needs and community well-being (5 – 10 years). Each community customizes its desired social changes based on these vectors during model implementation.

- 5) Assumption and Verification: The model is grounded in a specific hypothesis that remains constant across all communities where applied. However, unplanned external factors—diverse challenges and opportunities—affect its practical verification. Despite being beyond control, these factors must be considered during model implementation. Model assessment involves tracking and analyzing the effectiveness of social service provision and its impact on community well-being. Monitoring and evaluation within this model focus on hypothesis verification, involving data collection, analysis, and report preparation.

The mobilization process demands collaboration among local government bodies, social service providers, the civil sector, and service recipients. A facilitated strategic session proves to be an effective tool for implementing the model, fostering participant engagement in decision-making and consensus-building.

During the model's validation phase, criteria were developed to assess the community's readiness for mobilization concerning each element of the model. These criteria encompass aspects ranging from identifying community issues to organizing resources and preparing for social changes. Their application will deepen the understanding of community needs and prepare it for effective mobilization in implementing social services.

The validation of the developed community mobilization model revealed significant potential for application. It can be beneficial for community leaders, experts, and trainers seeking to organize mobilization efforts or educate citizens. Additionally, this model can serve as a foundation for local social projects and programs. Its implementation fosters the systematization, evaluation, and enhancement of community mobilization, contributing to the creation of effective mechanisms for social services and the engagement of active participants. Researching population needs assessment

processes and the effectiveness of social service provision, along with understanding their interrelation, is crucial. Investigating how the local population interacts with local authorities and the civil sector is necessary for the successful implementation of decentralizing social services.

The theoretical and practical significance of the research results lies in the comprehensive description, for the first time in domestic social work, of the community mobilization structure in the context of decentralization aimed at providing social services. This considers the mobilization processes and the criteria for its formation. Additionally, a model for mobilizing community development of social services under decentralization was developed and tested. The findings deepen the fundamental principles of social work theory within the community.

The results can be valuable for community workers, representatives of local self-government bodies, and other stakeholders involved in providing social services at the local level. The model holds the potential to enhance the efficiency and accessibility of services for citizens and can serve as a foundation for local social projects and programs.

Keywords: community; community mobilization; social work; social services; social support; social environment; social welfare; self-governance; families in difficult circumstances; protection of children's rights and interests; competency-based approach; Russo-Ukrainian war.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Palatna, D. O. (2020). Creating inclusive environment: lessons for Ukrainian communities. In B. Schneider (Eds.). *Pedagogical concept and its features, social work and linguistics: Collective scientific monograph* (1st ed., p.p. 99-106). Dallas, USA: Primedia eLaunch LLC.
2. Палатна, Д. О. (2022). Процес мобілізації територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*, 1(8), 41–45.
3. Палатна, Д. О. (2022). Чинники мобілізації територіальних громад. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 86–93.
4. Палатна, Д. О. (2022). Розвиток соціальної сфери у сучасних територіальних громадах. *Social Work and Education*, 9(1), 75–88.
5. Семигіна, Т. В., & Палатна, Д. О. (2022). Підхід, орієнтований на сильні сторони, у роботі з територіальними громадами. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 1(8), 123–135.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Палатна, Д. О. (2020, Грудень 25). Як мобілізуються територіальні громади? *Wissenschaftliche Ergebnisse und Errungenschaften: den Materialien der internationalen wissenschaftlich praktischen Konferenz*, München, 122-124.
7. Палатна, Д. О. (2021, Березень 12 - 13). “Дослідження в дії за участі громади” як розвивальна стратегія макропрактики соціальної роботи. В Ю.М. Швалб (Ред.), *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали V міжнарод. наук.-практ. конф.*, Київ, 146–148.
8. Палатна, Д. О. (2021, Квітень 22 - 23). Мобілізована громада як середовище формування цілісної особистості. В І. В. Данилюк & С. Ю. Пашенко (Ред.), *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження: матеріали XXIII міжнарод. конф. молодих науковців*, Київ, 209–212.

9. Палатна, Д. О. (2021, Травень 31 – Червень 1). Інструменти макропрактики соціальної роботи для розвитку соціальних послуг в громадах. В О.В. Чуйко (Ред.), *Дитина у тривожному середовищі: розвивальні і відновлювальні практики: зб. тез III всеукр. форуму за міжнарод. участю*, Київ, 66– 70.
10. Палатна, Д. О. (2022, Квітень 21 - 22). Співпраця як основа соціально-психологічної допомоги в сучасних громадах. В І. В. Данилюк & С. Ю. Пашенко (Ред.), *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження: матеріали XXIV міжнарод. конф. молодих науковців*, Київ, 160–164.
11. Семигіна, Т., & Палатна, Д. (2023, Березень 24). Самоорганізація громад в умовах природних та штучних катастроф: уроки для української соціальної роботи. В О.О. Осетрова (Ред.), *Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.*, Дніпро, 44 - 47.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ МОБІЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	
1.1. Розвиток та децентралізація соціальних послуг як передумова мобілізації територіальних громад	26
1.2. Стратегії мобілізації територіальних громад в соціальній роботі.....	48
1.3. Формування резилієнтності громади в умовах політичного насильства	65
<i>Висновки до першого розділу</i>	<i>74</i>
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ МОБІЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	
2.1. Методи дослідження та характеристика вибірки.....	77
2.2. Умови мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг в Україні.....	91
2.3. Особливості мобілізації територіальних громад в умовах надзвичайної ситуації	119
<i>Висновки до другого розділу.....</i>	<i>140</i>
РОЗДІЛ III. МОДЕЛЬ МОБІЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	
3.1. Взаємозв'язки та особливості вираження компонентів моделі	143
3.2. Апробація моделі мобілізації територіальних громад в умовах децентралізації в Україні.....	155
3.3. Особливості впровадження моделі в реаліях сьогодення України	164

	16
<i>Висновки до третього розділу</i>	176
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	182
ДОДАТКИ	198

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТО – антитерористична операція

ВПО – внутрішньо-переміщенні особи

ГС – громадський сектор

ЗСУ – Збройні Сили України

ОМС – органи місцевого самоврядування

СЖО – складні життєві обставини

ФСР – фахівець із соціальної роботи

ЦНАП – центр надання адміністративних послуг

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Українська наукова спільнота вже протягом тривалого часу проявляє живий інтерес до соціальної роботи в громадах, стратегічного планування і розвитку соціальних послуг, а також активної участі громадян у вирішенні соціальних питань на місцевому рівні. Відзначимо загальне визнання важливості ролі громади в забезпеченні якісних соціальних послуг, спроможності та внутрішніх ресурсів територіальної громади, а також у формуванні соціального капіталу на місцевому рівні (Безпалько, 2005; Безпалько et al, 2007; Кретцманн & Макнайт, 2006).

Дана тема стала особливо актуальною в контексті реформи місцевого самоврядування. Сучасні дослідження у вітчизняному науковому середовищі акцентують увагу на аспектах мобілізації громади, особливо в контексті децентралізації в Україні. Це дозволяє спрямовувати увагу на такі аспекти, як організація громади для розв'язання соціальних проблем (Білуха, 2017; Слосанська, 2018), участь населення та формування відчуття належності до територіальної громади (Махначова, 2016; Кияниця, Мельничук & Петушкова, 2017; Semigina et al., 2020) і організація, самоорганізація та підтримка громад (Семигіна & Лиховид, 2015; Сила & Форестер, 2018; Слосанська, 2017). Важливо відзначити, що не дивлячись на цей науковий інтерес, на даний момент відсутній єдиний системний підхід та методологія, які б сприяли розвитку соціальних послуг у громадах в умовах децентралізації.

Дослідники також вивчають інші важливі аспекти, пов'язані з мобілізацією громади. Наприклад, З. Кияниця, Ж. Петрочко, а також В. Кузьминський (2017) розглядають модель інтегрованих соціальних послуг на основі правового підходу. А. Борисова (2019a, 2019b) аналізує соціально-психологічні аспекти функціонування сімей в громадах, які також пов'язані з процесом мобілізації сімейних ресурсів та підтримки в умовах соціальних змін. Д. Бибик (2021) досліджує становлення явища соціального лідерства в науковому просторі соціальної роботи і його вплив на розвиток громад. О. Бутиліна та І. Євдокимова (2022) аналізують напрями удосконалення управління соціальною службою, які

мають безпосереднє відношення до мобілізації ресурсів та координації діяльності в цій сфері. Ю. Швалб (2022) акцентує увагу на аспектах соціального благополуччя як цілі діяльності ФСР у громадах, що передбачає мобілізацію різноманітних ресурсів для досягнення цієї мети. Варто окремо зазначити, що дослідження особливостей мобілізації громади в умовах надзвичайних ситуацій залишається актуальним та недостатньо вивченим аспектом. Попри існуючий науковий інтерес до соціальних проблем, пов'язаних з надзвичайними ситуаціями, такими як окупаційні обставини (Пилипенко & Мальчикова, 2022), воєнний стан (Нагорняк, 2023), і період воєнного стану (Палилюлько, Гуменюк, & Сторожук, 2022), наявність конкретних підходів та методологічних інструментів для вивчення процесів мобілізації громади в цих умовах залишається обмеженою.

Праці, зокрема, І. Пилипенко і Д. Мальчикової (2022), досліджують вплив окупаційних умов на міське населення, а Т. Нагорняк (2023) аналізує кризовий менеджмент в умовах воєнного стану. О. Палилюлько, І. Гуменюк і Н. Сторожук (2022) висвітлюють соціальні проблеми населення України під час воєнного стану. Однак, ці дослідження не завжди надають повну картину про те, як саме громади мобілізують свої ресурси та взаємодіють з владними структурами у надзвичайних ситуаціях. Відсутність системного підходу та конкретних методологій для дослідження мобілізації громади в умовах надзвичайних ситуацій обмежує можливість аналізу та розробки ефективних стратегій управління соціальними ресурсами громад під час кризових ситуацій.

Аналіз теорії та практики в рамках досліджуваного предмету показав, що існують певні протиріччя між:

- 1) Процесом децентралізації соціальних послуг та недостатністю наявної методологічної основи для організації надання соціальних послуг на місцях.
- 2) Особливими умовами децентралізації в результаті надзвичайної ситуації і не розробленістю практичних підходів до мобілізації громад та формування їх резиліентності.

3) Необхідністю оцінки стану мобілізації територіальної громади та недосконалістю визначених критеріїв оцінки готовності територіальної громади до мобілізації.

Таким чином, бракує цілісного підходу, що створює перешкоди для впровадження практичних рішень та досягнення максимального потенціалу розвитку соціальних послуг. Проблема мобілізації громад стає актуальною, оскільки відсутня належно розроблена модель, а знання про її створення та застосування обмежені. Отже, вивчення та дослідження цієї теми мають важливе значення для розробки нових підходів та рекомендацій щодо мобілізації громад з метою забезпечення якісних та доступних соціальних послуг в контексті децентралізації.

Виходячи з актуальності проблеми дослідження, її недостатньої розробленості, теоретичної та практичної значущості було визначено **тему дисертаційного дослідження**: *“Мобілізація громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації”*.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов’язане з науковими розробками, що проводяться на факультеті психології та кафедрі соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка за темою «Технології соціальної реабілітації в умовах трансформації суспільних процесів» (номер державної реєстрації U 020794). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради факультету психології (протокол № 5 від 29.11.2018 р.). Уточнена тема на засіданні вченої ради факультету психології (протокол № 11 від 28.04.2022 р.).

Мета дослідження: розробити модель мобілізації територіальної громади для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації.

Відповідно до мети дослідження було сформульовано такі **завдання**:

- 1) Здійснити теоретико-методологічний аналіз процесу мобілізації територіальних громад в умовах децентралізації.
- 2) З’ясувати умови мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації.

- 3) Схарактеризувати мобілізацію територіальних громад в умовах надзвичайної ситуації.
- 4) Розробити та здійснити апробацію моделі мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації.

Об'єкт дослідження: Процес мобілізації територіальних громад.

Предмет: Процес мобілізації об'єднаних територіальних громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації.

Методологічну і теоретичну основу дослідження склали: теорія систем; соціально-екологічний підхід; теорія соціальної дії; теорія колективної дії; підхід, оснований на сильних сторонах.

Для вирішення поставлених завдань використано комплекс методів дослідження:

1. Теоретичні методи дослідження: системний і структурно-функціональний аналіз (нормативно-правових документів, внутрішньої документації закладів та організацій, наукових праць та досліджень тощо).
2. Емпіричні методи дослідження:
 - структуроване інтерв'ю із представниками громади (представники місцевої влади, надавачі соціальних послуг та представники громадських організацій), спрямоване на визначення чинників мобілізації громад та особливостей децентралізації соціальних послуг;
 - структуроване інтерв'ю із експертами з мобілізації громад (представники місцевої влади, надавачі соціальних послуг та представники громадських організацій), спрямоване на визначення чинників мобілізації громад та особливостей децентралізації соціальних послуг;
 - фокус-група із представниками наукової та професійної спільноти з метою апробації розробленої моделі мобілізації територіальних громад в умовах децентралізації в Україні та обговорення шляхів її впровадження;
 - експертне оцінювання розробленої моделі мобілізації територіальних громад із залученням національних та міжнародних експертів.

Емпірична база дослідження: вісім громадах з шести областей України (Херсонська, Тернопільська, Івано-Франківська, Запорізька, Житомирська, Харківська), що об'єднались в умовах реформи місцевого самоврядування в період з 2015 по 2018 рік.

Етапи дослідження:

- жовтень 2019 – грудень 2019 років: обрано тему дослідження та сформульовано методологічний інструментарій;
- січень 2020 – квітень 2020 років: розроблено план теоретичного дослідження та вивчено стан розробки питання мобілізації громад в сучасній літературі, розроблено теоретичну модель;
- травень 2020 – вересень 2020 років: розроблено схему емпіричного дослідження;
- серпень 2021 – вересень 2021 років: опитування представників та представниць громад, а саме: 15 інтерв'ю із трьома групами представників громад: представники місцевої влади, надавачі соціальних послуг та представники громадських організацій (по п'ять представників кожної із трьох груп).
- січень-лютий 2022 року – опитування експертів та експерток з мобілізації громад: шість інтерв'ю із експертами та експертками тих проектів, діяльність яких спрямовувалась на мобілізацію громад, зокрема на підтримку розвитку соціальних послуг у громадах, та поширювалась на охоплені першим етапом громади.
- травень – червень 2022 року – опитування представників громад Тернопільської, Івано-Франківська та Житомирської областей щодо особливостей мобілізації громади в умовах надзвичайної ситуації.
- липень – серпень 2022 року – розробка моделі мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації.
- вересень 2022 року – апробація та доопрацювання моделі мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

- вперше розроблено й апробовано модель мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації, яка містить низку взаємопов'язаних компонентів: оцінка ситуації в громаді; формування ідентичності громади; збір необхідної інформації про ресурси, можливості та потенціал громади; формулювання припущень та гіпотез щодо ефективних стратегій та планів дій для мобілізації громади; реалізацію стратегій та планів дій, а також оцінку їхньої ефективності та коригування в разі потреби; ці компоненти слугують критеріями оцінки готовності територіальної громади до мобілізації; схарактеризовано специфіку мобілізації громад в умовах надзвичайної ситуації (воєнного вторгнення);
- уточнено, систематизовано й доповнено визначення територіальної громади як цілісної соціальної системи, в якій різні елементи та підсистеми взаємодіють між собою та впливають на її розвиток, а також мобілізації громади як процесу об'єднання зусиль громади для впровадження бажаних соціальних змін через визначення ідентичності громади, забезпечення участі населення та розвиток потенціалу громади;
- поглиблено та розширено уявлення про стратегії мобілізації громад на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони, а саме: участь громади; колективне наснаження; розвиток громад на основі ресурсів; формування резилієнтності громади; схарактеризовано можливості застосування стратегій мобілізації громади в умовах децентралізації в Україні та в умовах надзвичайної ситуації;
- подальшого розвитку набули підходи до організації роботи з громадою з метою більш ефективного надання соціальних послуг і розв'язання соціальних проблем у територіальних громадах.

Особистий внесок здобувачки в отриманні наукових результатів.

Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням, у якому висвітлені власні ідеї та розробки авторки, що дали змогу виконати поставлені завдання. Здобувачка самостійно розробила дизайн дослідження, здійснила огляд наукових джерел відповідно до теми роботи, провів збір даних емпіричного етапу

дослідження, сформувала базу даних, виконала обробку та аналіз отриманих результатів. Основні положення, що характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів, розроблені здобувачем особисто. У співпраці з Т. Семигіною опубліковано низку праць, у яких здобувачем схарактеризовано особливості розвитку мобілізації громади в умовах надзвичайних ситуацій, описано сучасні наукові погляди на використання підходу сильних сторін для мобілізації громади. З наукових праць, виконаних у співавторстві, в роботі використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистого доробку здобувачки. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів використані лише для підкріплення ідей здобувача.

Апробація основних результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження було представлено в доповідях і повідомленнях на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема:

- міжнародних: *«Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» (Київ, 2022); «Wissenschaftliche Ergebnisse und Errungenschaften» (Мюнхен, 2020); «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» (Київ, 2021); «Проблеми особистості в сучасній науці» ((Київ, 2019);*
- *всукраїнських: «Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку», Дніпро, 2023);); «Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології» (Київ, 2021); «Дитина у тривожному середовищі: розвивальні і відновлювальні практики» (Київ, 2021).*

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження. У дослідженні вперше у вітчизняній соціальній роботі ґрунтовно описано структуру мобілізації територіальної громади в умовах децентралізації, спрямовано на надання соціальних послуг, з урахуванням процесів мобілізації та критеріїв її сформованості; розроблено і апробовано модель мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації. Отримані результати поглиблюють базові засади теорії соціальної роботи в громаді.

Результати можуть бути корисними для працівників у громадах, представників органів місцевого самоврядування та інших зацікавлених сторін у забезпеченні соціальних послуг на місцевому рівні, адже модель має потенціал поліпшити ефективність та доступність послуг для громадян, може слугувати основою для розробки локальних соціальних проектів та програм.

Отримані результати можуть бути використані:

- у *науково-дослідній діяльності*: для подальшого наукового розроблення проблеми оцінки потреб населення та визначення ефективності надання соціальних послуг, залучення місцевого населення до розвитку соціальних послуг, а також механізмів взаємодії місцевої влади із населенням та громадським сектором;
- в *освітньому процесі*: матеріали дослідження, висновки, положення мають міждисциплінарний характер і можуть використовуватися у викладанні курсів, які стосуються роботи в громаді, для написання наукових праць, підготовки підручників, навчальних посібників для закладів вищої освіти, професійної підготовки соціальних працівників до діяльності в територіальних громадах та організації надання соціальних послуг.
- в *практичній діяльності* соціальних працівників: для організації надання соціальних послуг на рівні громади та розробки відповідної організаційно-управлінської моделі.

Публікації. Основний зміст роботи висвітлено у 5 публікаціях (з них: 4 наукові статті у фахових наукових виданнях, затверджених МОН України; 1 одноосібний розділ у колективній монографії) та 6 тезах у збірниках наукових праць і матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел містить 169 найменувань, з яких 88 англійською мовою. Загальний обсяг дисертації становить 204 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 159 сторінках. Робота містить: 10 таблиць, 8 рисунків, 3 додатки.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ МОБІЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

1.1. Розвиток територіальних громад та децентралізація соціальних послуг як передумова мобілізації

На теренах вітчизняної науки соціальна робота в громадах, планування та розвиток соціальних послуг, а також важливість залучення населення до вирішення соціальних проблем на місцевому рівні вивчалися задовго до початку реформи місцевого самоврядування в Україні (Безпалько, 2005; Семигіна, 2007). Дослідниці звертали увагу на відчутну роль громади як у забезпеченні належної якості послуг у соціальних закладах, так і у впровадженні моделей “сусідської допомоги”, реалізації локальних ініціатив та “місцевої політики”, формування соціального капіталу громади.

В рамках теоретико-методичного аналізу процесу мобілізації громад необхідно уточнити поняття “громада”, яке використовується в нашому дослідженні. Під час реформи децентралізації українська громада отримала нове значення, що спричинило активізацію соціального розвитку та зміцнення громадського сектору. Західний науковий дослідницький простір пропонує різні підходи до типологізації громад, які було концептуалізовано для українських реалій вітчизняними вченими: за спільними рисами; спільними інтересами, потребами чи географічними громадами (Слозанська, 2018). В своєму дисертаційному дослідженні ми розглядаємо саме територіальну (географічну) громаду. Аналізуючи науковий та законодавчий дискурс, можна зазначити, що територіальна громада є унікальним терміном для України та виникла в процесі реформи децентралізації.

Слід уточнити, що в період з 2015 по 2020 роки в Україні також використовувався термін об’єднана територіальна громада для визначення спеціального адміністративного утворення, що виникло в процесі реформи

децентралізації (Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад”), проте згодом цей термін було спрощено до терміну “територіальна громада”.

Оскільки наше дослідження тісно пов’язано з реформою децентралізації, в нашій роботі ми дотримуємось визначення територіальної громади згідно з українським законодавством. Таке визначення базується на Законі “Про місцеве самоврядування в Україні”, де громада – це “жителі, об’єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об’єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр”.

Відповідно до даного визначення громада – це перш за все люди, які мають спільне місце та умови проживання. Варто вказати, що у науковому просторі поняття “громада”, також асоціюється з поняттям “народ” та є інструментом надання народу можливостей та повноважень для того, щоб створювати для себе кращі умови проживання та забезпечити реалізацію власних інтересів (Квасній, 2018; Мішина, 2019).

Згідно сучасної літератури, визнання будь-якої громади, включаючи територіальну, як соціального конструкту та умовної реальності, є поширеною тенденцією (Delanty, 2003; Швалб, 2014). Дослідження у сфері соціальних наук виявляють, що концептуалізація громади як соціального конструкту сприяє розумінню її складних взаємозв’язків, спільних інтересів та впливу на соціальні процеси. Цей підхід надає основу для дослідження ролі громади в суспільстві та розвитку відповідних стратегій соціального розвитку та управління.

На сьогоднішній день громада вважається соціальним конструктом, який забезпечує можливості та повноваження для громадян створювати кращі умови проживання та реалізовувати свої інтереси.

Теорія систем (англ. – “General Systems Theory”), яка заснована на поглядах Л. Берталанфі, є однією з ключових концепцій, яка допомагає концептуалізувати процес мобілізації громад. Згідно з Л. Берталанфі, теорія систем визначає систему як цілісний об’єкт, в якому елементи взаємодіють між собою та функціонують

відповідно до певних законів та принципів (Bertalanffy, 2003). Цей підхід дозволяє розглядати систему як більшу сукупність, в яку входять підсистеми та елементи, які взаємодіють між собою та сприяють досягненню спільної мети.

Системний підхід в соціальній роботі є предметом дослідження багатьох українських вчених, а саме: комплексність соціального підходу та його застосування в соціальній роботі (Кривоконь, 2014; Міщик, 2016); методологія системного підходу та його застосування в наукових дослідженнях (Корбутяк, 2010); особливості застосування системного підходу у підготовці соціальних працівників (Лісовець, 2018; Березовська, 2019; Співак, 2019); системний підхід у практиці зеленої соціальної роботи (Семигіна, 2018).

Один із аспектів системного підходу в соціальній роботі полягає у розумінні громади як відкритої системи. Це означає, що громада взаємодіє із зовнішнім середовищем, обмінюючись ресурсами, ідеями та інформацією. Зовнішнє середовище може включати інші громади, організації, владні структури та інші фактори, які впливають на розвиток громади. Розуміння громади як відкритої системи допомагає ідентифікувати зовнішні чинники, які можуть бути використані для мобілізації громади, а також прогнозувати можливі наслідки такої взаємодії.

Ще одним аспектом системного підходу є розгляд громади як складової більшої системи. Громада може бути розглянута як підсистема більшої соціальної системи, такої як регіон, країна або світове співтовариство. Це означає, що розвиток громади пов'язаний з розвитком та взаємодією інших соціальних систем. Наприклад, політичні, економічні та культурні чинники на рівні країни можуть впливати на розвиток громади та її здатність до мобілізації. Розуміння громади як складової більшої системи допомагає враховувати ці взаємозв'язки та впливати на них з метою сприяння мобілізації громади.

Слід узагальнити, що територіальна громада не лише відображає географічну одиницю або населений пункт, але й представляє складну систему з власними ресурсами, потребами, цілями та інструментами досягнення результатів.

Громаді як системі людських взаємодій притаманна емерджентність, за якої властивості громади не зводяться до властивостей окремих її індивідів (Петрушенко, 2014).

Також важливою складовою системного підходу є розгляд громади з фокусом на людину та її потреби. Громада існує завдяки своїм членам, їхнім потребам, цінностям та інтересам. Системний підхід допомагає розуміти, що мобілізація громади відбувається шляхом визначення та задоволення потреб індивідів, сприяння їх участі у прийнятті рішень та впливу на процеси розвитку громади. Розуміння потреб та інтересів людей у контексті системного підходу дозволяє ефективно планувати та впроваджувати стратегії мобілізації, спрямовані на задоволення цих потреб та залучення громадськості до активної участі.

Отже, теорія систем відіграє важливу роль у концептуалізації процесу мобілізації громад. Її застосування допомагає розглядати громаду як цілісну соціальну систему, в якій різні елементи та підсистеми взаємодіють між собою та впливають на її розвиток. Системний підхід дозволяє аналізувати взаємозв'язки між елементами громади, визначати зовнішні фактори, що впливають на неї, та розуміти роль людини та її потреб в процесі мобілізації громади. Застосування цього підходу в соціальній роботі дозволяє розробляти стратегії та інтервенції, спрямовані на підтримку мобілізації громади та досягнення її цілей.

Одним з витків розвитку системного підходу є соціальна екологія (англ. – “Social Ecology”), яка визнає важливість взаємозв'язку між суспільством і природним середовищем. У рамках нашого дослідження ми звертаємо увагу на погляд М. Букчин щодо соціальної екології, яка розглядає суспільство як екосистему, де всі елементи мають рівне значення для створення здорового та стабільного середовища (Bookchin, 2007). М. Букчин підкреслює, що соціальне і природне нерозривно пов'язані, і процес самоорганізації елементів екосистеми постійно змінює їхню взаємодію. Він вважає, що люди створюють середовище, яке відповідає їхньому способу існування.

Соціально-екологічний підхід передбачає вирішення соціальних і екологічних завдань на різних рівнях. На політичному рівні, це включає екологічну

політику, що ґрунтується на принципах прямої демократії, де громадяни мають можливість приймати рішення, що стосуються екологічних питань. На муніципальному рівні це передбачає розвиток самоврядування та залучення громадян до прийняття рішень щодо розвитку місцевих територій. На інституційному рівні, важливою є організація громадських зборів, де громадяни можуть обговорювати екологічні питання та знаходити спільні рішення. На індивідуальному рівні, соціально-екологічний підхід вимагає активного громадянства, де кожен індивід має свою роль у створенні екологічного суспільства.

М. Букчин узагальнює, що благополуччя планети і розвиток суспільства взаємозалежні. Це означає, що для досягнення стійкого розвитку необхідно створити симбіоз між людиною та природним середовищем, де рішення, що приймаються на соціальному рівні, враховують екологічні наслідки. Соціально-екологічний підхід визнає, що збереження природи та розвиток суспільства є взаємопов'язаними завданнями, і їхнє вирішення можливе лише за умови активної участі громадян та впровадження принципів сталого розвитку.

Зрозуміло, що соціально-екологічний підхід дає можливість розуміти мобілізацію громад як процес, в якому взаємозв'язок між соціальними та екологічними аспектами грає важливу роль. Цей підхід сприяє розвитку узгоджених стратегій та інтервенцій, спрямованих на задоволення потреб громади, залучення громадськості до активної участі та побудову екологічно сталого суспільства.

Соціально-екологічний підхід у практичній соціальній роботі почав свій розвиток закордоном з 1970-80 роках. Дж. Т. Падрек, що представляє погляди науковців того часу, стверджує, що соціально-екологічний підхід в соціальній роботі передбачає дотримання концепції “людина в середовищі” та планування і здійснення роботи з клієнтом на всіх рівнях (індивідуальний; рівень сім'ї; рівень малої групи; інституційний; рівень громади), враховуючи вплив людських факторів та факторів середовища (Pardeck, 1988). Нам імпонує думка автора, що громада розглядається як екосистема клієнта соціальної роботи, а сам клієнт – її

невід'ємна частина. Дослідник зазначає, що негативне середовище призводить до виникнення різноманітних соціальних проблем, вирішення яких не можливе без впровадження змін в самому середовищі. Дж. Т. Падрек підкреслює, що такий підхід можна вважати холістичним, цілісним та таким, що дозволяє забезпечити баланс між людиною та середовищем, таким чином забезпечивши комплексний та ефективний соціальний вплив.

Наданий вище аналітичний огляд дозволяє узагальнити, що соціальна робота з клієнтом має обов'язково включати роботу в громаді та роботу задля розвитку громади як екосистеми. На основі аналізу наукової літератури, ми можемо стверджувати про наявність міцного зв'язку та взаємного впливу між людиною та її середовищем (Padreck, 1988; Bookchin, 2007) та визначити певні принципи цієї взаємодії (Ungar, 2002). Відтак, ряд соціальних проблем можна вирішити лише змінивши середовище, в якому перебуває клієнт. Тому метою соціальної роботи в громаді має бути нормалізація взаємозв'язку людини з її середовищем та нормалізація самого середовища. В своєму дослідженні ми спираємось на соціально-екологічний підхід та розглядаємо громаду як окрему екосистему, а надання соціальних послуг як сукупність зусиль, що має бути направлена не лише на індивідуума, а й на його громаду та розвиток взаємозв'язку, взаємодії та взаємовпливу людини та її середовища.

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади, що почалася в Україні у 2014 році, має свої корені в історичних подіях, що відбувалися з часів здобуття незалежності країни. Початок цього процесу пов'язаний з розпадом Радянського Союзу та бажанням України побудувати самостійну державу зі зміцненим місцевим самоврядуванням. Децентралізація стала стратегічним напрямком реформ, спрямованих на зміцнення демократії, розвиток регіонів та підвищення якості надання соціальних послуг на місцевому рівні. Варто зазначити, що у результаті реформи децентралізації в Україні було досягнуто значного прогресу у розвитку місцевого самоврядування та залученні громадян до управління справами своєї громади.

У своїй роботі ми опираємося на аналіз законодавчої бази, оновленої в рамках реформи місцевого самоврядування. Правова база, створена законодавством, визначає принципи та механізми дії децентралізації, сприяючи створенню ефективної та відповідальної системи місцевого самоврядування в Україні. Одним з найважливіших законодавчих документів, які регулюють процес децентралізації, є Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” що, передбачає передачу значної кількості повноважень та ресурсів з центральних органів влади до місцевих органів самоврядування (Верховна Рада України, 2023). Він встановлює основні принципи організації та функціонування місцевого самоврядування, визначає повноваження органів місцевого самоврядування та їхні зв’язки з центральною владою. Бюджетний кодекс України забезпечує розподіл доходів між різними рівнями влади та регулює порядок фінансування місцевих програм та проектів (Верховна Рада України, 2023). Крім того, важливою складовою децентралізації є створення об’єднаних територіальних громад. Цей процес регулюється Законом України “Про добровільне об’єднання територіальних громад”, що визначає порядок формування та функціонування об’єднаних територіальних громад, встановлює процедури здійснення референдумів та процесу об’єднання громад (Верховна Рада України, 2020). Українське законодавство також передбачає інші акти, які регулюють питання децентралізації, зокрема у сферах освіти, охорони здоров’я, культури, соціального захисту та інших.

Описані вище законодавчі акти створюють нормативно-правову базу для забезпечення розвитку територіальних громад та зміцнення їхньої ролі у прийнятті рішень та здійсненні владних повноважень. Однак, у законодавстві можна виявити певні недоліки, такі як недостатня конкретизація повноважень та відповідальності місцевих органів самоврядування, неоднозначність принципів та процедур, а також недостатнє фінансування децентралізованих громад. Враховуючи пробіли в законодавстві, наше подальше теоретичне та емпіричне дослідження може спрямовуватися на розв’язання цих проблем. Це може включати розробку більш деталізованих норм та вимог щодо повноважень та відповідальності місцевих органів самоврядування, уточнення принципів та процедур, а також вивчення

впливу збільшення фінансування децентралізованих громад на їхні можливості та результативність. Такі дослідження можуть сприяти подальшому вдосконаленню законодавства та ефективному розвитку територіальних громад.

Варто зазначити, що головною метою децентралізації, згідно із баченням Кабінету Міністрів України, є формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади (Кабінет Міністрів України, 2020). Це має на меті створення і підтримку повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг і узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Міністерство розвитку громад та територій України, яке відповідає за впровадження реформи децентралізації, визначає свою місію як створення комфортного, якісного та безпечного життєвого простору для розвитку людини (Міністерство розвитку громад та територій України, 2019). Отже, можна стверджувати, що основною ідеєю реформи децентралізації є забезпечення благополуччя та задоволення потреб кожної людини в громаді.

В рамках нашого дослідження, ми розуміємо, що основною метою децентралізації є формування ефективного місцевого самоврядування та організації влади в територіальній громаді. Узгодження інтересів держави та територіальних громад є одним з ключових завдань цієї реформи. Незважаючи на труднощі, які можуть виникнути під час впровадження децентралізації, варто зазначити, що це надає нові можливості для громадян.

Зазначене вище наводить на думку, що децентралізація соціальних послуг є ключовим елементом реформи місцевого самоврядування, що сприяє створенню комфортного та безпечного життєвого простору для громадян і наданню високоякісних та доступних публічних послуг. Розуміння принципів та механізмів децентралізації соціальних послуг є важливим для покращення якості життя громадян і задоволення їхніх потреб. Застосування цих принципів та механізмів може сприяти забезпеченню благополуччя та розвитку кожної людини в громаді.

Процес децентралізації, що передбачає передачу частини повноважень, зокрема надання соціальних послуг, на рівень громади, відповідає загальним

фаховим тенденціям розвитку соціальної роботи (Payne, 1995). Цей процес є предметом багатьох наукових розвідок, оскільки його вплив і значення вивчаються у контексті соціальних політик та розвитку соціальної сфери.

Реформа децентралізації соціальних послуг в Україні є складним та багатогранним процесом, який має на меті покращення якості та доступності соціальних послуг для громадян. Однак, на початку цього шляху відсутність єдиної моделі соціальних послуг ускладнювала впровадження реформи. Міністерство соціальної політики України пропонувало декілька моделей соціальних послуг, проте вони мали рекомендаційний характер, не є обов'язковими для реалізації на місцевому рівні (Міністерство соціальної політики України 2017, 2018). Одним із ключових аспектів реформи було делегування відповідальності місцевим органам влади. Місцева влада отримала повноваження приймати рішення щодо розвитку системи соціальних послуг та формування підходів, що враховували особливості їхніх громад. Це дало можливість здійснювати адаптовані до місцевих потреб підходи до надання соціальних послуг. Підкреслюючи важливість самостійного розвитку та прийняття рішень на місцевому рівні, дослідження виокремлюють роль місцевої влади у формуванні ефективної системи соціальних послуг (Кияниця, Мельничук & Петушкова, 2017).

Нам імпонує думка Т. Семигіної (2021), яка розглядає соціальні послуги як важливий інструмент забезпечення добробуту мешканців громади, особливо тих, які потрапили у складні життєві обставини. Такий науковий погляд дозволяє стверджувати, що децентралізація соціальних послуг є важливою складовою реформи децентралізації, а ефективне надання соціальних послуг в громаді, в свою чергу, важливою умовою для досягнення цілей та завдань даної реформи.

Для нашого дослідження особливо актуальною є думка Г. Слезанської (2018), яка підкреслює, що в умовах децентралізації соціальна робота в громаді “зводиться до надання різного роду соціальних послуг за місцем проживання клієнта”. Таким чином, дослідниця зосереджує увагу на важливості доступності соціальних послуг на рівні громади та реалізацію завдань соціальної роботи через організацію та

ефективне надання соціальних послуг на місцях. Ми розглядаємо соціальні послуги як головний інструмент реалізації практичної соціальної роботи на рівні громади.

Наявні в науковому дискурсі погляди зосереджують увагу на позитивному впливі процесу децентралізації, але також зазначається про наявність негативних аспектів. Припущення про можливі негативні наслідки децентралізації соціальних послуг підтверджуються дослідженнями. В одному з таких досліджень, проведених Т. Семигіною (2021), вказується, що в українському контексті децентралізація соціальних послуг може створювати певні виклики. Зокрема, вона може спричиняти скорочення соціальних закладів, які вже є недостатньою кількістю. Також відзначається депрофесіоналізація та поширення неформального догляду. Ці аспекти можуть впливати на якість надання соціальних послуг та стандарти догляду за громадянами. У зв'язку з цим, дослідниця вважає, що оцінка потреб та моніторинг якості соціальних послуг на рівні громади є надзвичайно важливими. Це відображає потребу у вивченні децентралізації соціальних послуг та соціальної сфери громад, зокрема з погляду самої громади. Громади є основними учасниками процесу надання соціальних послуг, тому їх думка та вплив на цей процес важливі для забезпечення належних соціальних гарантій та стандартів.

Закон України “Про соціальні послуги”, прийнятий у 2019 році, встановив рівні відповідальності та повноважень для місцевої влади щодо організації соціальних послуг у громадах. Згідно з цим законом, отримувачі соціальних послуг визначаються як особи або сім'ї, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах, і яким надаються соціальні послуги.

Відповідно до законодавства, кожна громада зобов'язана надавати вісімнадцять базових соціальних послуг: догляд вдома, денний догляд; підтримане проживання; соціальна адаптація; соціальна інтеграція та реінтеграція; надання притулку; екстрене (кризове) втручання; консультування; соціальний супровід; представництво інтересів; посередництво; соціальна профілактика; натуральна допомога; фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору; переклад

жестовою мовою; догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; супровід під час інклюзивного навчання; інформування; медіація.

З огляду на це, можна стверджувати, що закон визначив структурні елементи системи соціальних послуг та її учасників, а також етапи визначення потреб, планування, організації та фінансування соціальних послуг.

Місцева влада відповідає за формування місцевої соціальної політики, що включає ініціювання, створення та наділення повноваженнями підрозділів, розробку стратегій та цільових програм, а також моніторинг та контроль. Відділ соціального захисту та/або служба у справах дітей впроваджують місцеву соціальну політику, а центр надання соціальних послуг організовує та безпосередньо надає соціальні послуги.

Не менш важливим питанням є ефективна комунікація та взаємодія між відповідальними органами та структурами з метою забезпечення максимальної ефективності надання соціальних послуг. Незважаючи на те, що законодавство встановлює чіткі ролі та відповідальність, це зумовлює необхідність спільних зусиль та координації дій між різними учасниками системи.

Згідно з Порядком організації та надання соціальних послуг, важливими початковими етапами є оцінка потреб населення, на основі якої відбувається планування та надання соціальних послуг. Зауважимо, що проведення моніторингу ефективності цих послуг не рідше одного разу на рік є важливим завершальним етапом.

Цикл надання соціальних послуг є безперервним процесом, що базується на встановлених етапах і відображається у розробленій схемі. Однак цикл надання послуг не закінчується на цьому. Важливо проводити моніторинг та оцінку ефективності соціальних послуг, що дозволяє виявляти недоліки, вносити корективи та забезпечувати постійне покращення якості та доступності цих послуг. Таким чином, цикл надання соціальних послуг становить неперервний процес, що забезпечує належне задоволення соціальних потреб громади і сприяє її добробуту.

На основі аналізу законодавства, нами було розроблено схему, що відображає повний цикл надання соціальних послуг (рис. 1.1.).

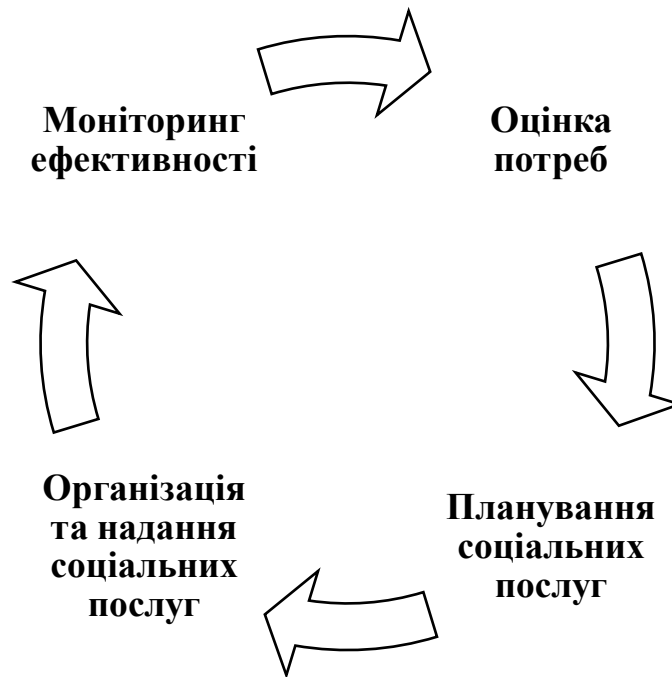

Рис. 1.1. Цикл надання соціальних послуг.

Вище наведені факти дають підставу стверджувати, що законодавство України щодо організації соціальних послуг у громадах встановлює чіткі регуляції та відповідальність різних учасників процесу. Можна констатувати, що ці положення сприяють покращенню якості та доступності соціальних послуг для вразливих груп населення. Водночас, важливо забезпечити постійний моніторинг та оновлення законодавства з метою адаптації до змінних потреб суспільства та вдосконалення системи надання соціальних послуг у громадах.

Впровадження реформи децентралізації соціальних послуг ускладняється недостатньою координацією та забезпеченням єдності підходів щодо соціальних послуг на державному рівні. З огляду на це можна стверджувати, що необхідність у визначенні єдиної моделі соціальних послуг на рівні громад стала актуальною в контексті реформи децентралізації. Рекомендаційні моделі, запропоновані Міністерством соціальної політики України, були вихідним пунктом для місцевих влад, які вільно приймали рішення щодо розвитку соціальних послуг. Дослідження вказують на необхідність координації та узгодження підходів на державному рівні, з метою забезпечення єдності та ефективності системи соціальних послуг у громадах.

В рамках нашого дисертаційного дослідження ми спираємось на модель інтегрованих соціальних послуг на основі підходу, базованому на забезпеченні прав людини, яка була запропонована Міжнародними організаціями та фондами (Безпалько et al, 2017; Кузьмінський et al, 2017). Варто зазначити, що дана модель повністю або частково була впроваджена в ряді громад України за участі Міністерства соціальної політики.

Дана модель спрямована на створення нових або залучення наявних соціальних агентств, для надання послуг за принципом «єдиного вікна», враховуючи комплексні та адресні потреби на пролонгованій основі (Слозанська, 2017; Слозанська, 2018). Для посилення доказовості інтегрованої моделі соціальних послуг можна звернути увагу на дослідження А. Попович (2018), де авторка відзначає переваги укладання угод щодо надання соціальних послуг з районними та міськими установами та введення до штатного розпису спеціалістів з відповідними повноваженнями, а також наділення відповідними повноваженнями посадових осіб у захисті прав дітей.

Проте, в рамках використання моделі інтегрованих соціальних послуг, вітчизняні вчені в тому числі вказують на протиріччя та проблеми, які ускладнюють практичне впровадження цих ідей на рівні громад (Ільчук, 2018; Слозанська, 2018). На думку Л. Ільчука (2018) необхідно уточнити деякі аспекти створення інтегрованих соціальних служб, оскільки існує неприпустиме ототожнення різних термінів у цьому контексті. Варто відмітити, що існує розрізнення понять інтегрованих послуг та інтегрованих соціальних послуг, що важливо враховувати при реалізації принципу комплексності надання соціальних послуг. Таке ототожнення, на думку дослідниці, ускладнює розуміння процесу створення інтегрованих соціальних послуг на практиці. Згідно зі словами Г. Слозанської (2018), хоча законодавство України передбачає створення центрів надання інтегрованих соціальних послуг для спрощення отримання доступу до різноманітних послуг у одному місці, на практиці виникають ускладнення у впровадженні цієї ідеї через брак управлінської волі та необхідних фінансових ресурсів.

У підсумку, незважаючи на протиріччя, модель інтегрованих соціальних послуг відображає значний потенціал. Модель, рекомендована Міністерством соціальної політики для впровадження, є важливим кроком у сфері надання соціальних послуг. Хоча вона викликає обговорення та має свої проблеми, модель залишається перспективною через свою можливість упорядковувати надання послуг та забезпечувати комплексність у рішенні соціальних проблем. Саме через ці переваги ми звертаємося до неї у нашому дослідженні.

Модель інтегрованих соціальних послуг, розвинута в рамках підходу, базованого на забезпеченні прав людини, є важливим інструментом вдосконалення системи соціального обслуговування в Україні. Цей підхід визнає, що кожна людина має незаперечне право на гідність, рівні можливості та доступ до необхідних соціальних послуг.

З огляду на це, модель інтегрованих соціальних послуг відображає головний принцип забезпечення прав людини – людина і її потреби стають основними фокусом усіх етапів процесу надання соціальних послуг. Це означає, що весь процес планування, організації та надання соціальних послуг здійснюється з урахуванням індивідуальних потреб і вимог кожного клієнта. Підхід, заснований на забезпеченні прав людини, вимагає активного залучення громади на всіх рівнях. Громада виступає не лише як одержувач соціальних послуг, але і як активний учасник у прийнятті рішень та впровадженні програм із соціального обслуговування. Це сприяє покращенню ефективності та відповідності соціальних послуг реальним потребам спільноти.

Одним з основних принципів підходу, базованого на забезпеченні прав людини, є інклюзивність. Це означає, що модель інтегрованих соціальних послуг повинна забезпечувати рівний доступ до послуг для всіх груп населення, включаючи вразливі категорії, такі як люди з інвалідністю, літні люди, діти, молодь тощо. Інклюзивний підхід дозволяє створити справедливу та рівноправну соціальну систему, яка враховує потреби всіх громадян.

Не менш важливим питанням у підході, базованому на забезпеченні прав людини, є забезпечення якості соціальних послуг. Це означає, що надання послуг

повинно відповідати встановленим стандартам та критеріям, а також забезпечувати належну якість життя та благополуччя клієнтів. Аналізуючи ефективність моделі інтегрованих соціальних послуг, можна стверджувати, що забезпечення прав людини та інклюзивний підхід сприяють поліпшенню якості надання соціальних послуг та задоволенню потреб громади.

Модель інтегрованих соціальних послуг пропонує чотири рівні інтеграції: врядування, стратегії, процеси та технологій. Аналізуючи рівні інтеграції в моделі, можна стверджувати, що вони охоплюють різні аспекти системи надання соціальних послуг. Інтеграція врядування відноситься до рівня місцевої влади, яка визначає стратегію та політику у сфері соціального захисту. Це зумовлює необхідність узгодження дій та співпраці між різними відповідальними структурами.

Інтеграція стратегій включає рівень стратегічного планування розвитку громади. Цей рівень передбачає визначення пріоритетів та цілей соціальної політики, що відображаються у відповідних документах. Відтак, важливо забезпечити узгодженість стратегічних цілей місцевої влади та її виконавчих підрозділів.

Інтеграція процесів стосується планування та організації надання соціальних послуг. Цей рівень передбачає визначення потреб населення, переліку соціальних послуг та їхніх форм надання. З огляду на це можна стверджувати, що інтеграція на цьому рівні сприяє оптимальному використанню ресурсів та ефективному задоволенню потреб клієнтів.

Інтеграція технологій відбувається на рівні надання соціальних послуг. Вона передбачає використання сучасних інструментів, таких як “єдине вікно” та “кейс-менеджмент”, що сприяють забезпеченню комплексної підтримки та допомоги клієнтам. Зауважимо, що впровадження таких технологій сприяє покращенню доступності та якості соціальних послуг.

Успішна реалізація моделі інтегрованих соціальних послуг вимагає системного підходу та спільних зусиль усіх зацікавлених сторін. Серед ключових факторів успіху можна виділити: належне законодавче регулювання, забезпечення

координації та співпраці між різними рівнями влади, залучення громадськості та міжнародної підтримки.

Оскільки ключовим елементом реформи децентралізації є перерозподіл влади та збільшення повноважень місцевої влади, актуальною для нашого дослідження є думка, С. Кхіндуки та Б. Дж. Когліна щодо ролі влади в соціальній дії як інструменту соціальних змін (Khinduka & Coughlin, 1975). Вчені наголошують, що розуміння розподілу влади, її легітимної форми та рівня застосування (найчастіше це макрорівень) є критично важливим для реалізації соціальної дії. Науковці також виділяють п'ять принципів використання влади:

- 1) питання розподілу влади є емпіричним, а не ідеологічним пошуком та має перевірятись в умовах конкретної ситуації;
- 2) необхідно визнати, що в суспільстві, що швидко змінюється, конфігурації влади постійно змінюються;
- 3) нерозумно та ризиковано припускати, що спосіб розподілу влади в одній громаді обов'язково відповідає моделі розподілу влади в інших;
- 4) не має єдиного джерела влади;
- 5) метою соціальної дії має бути перемістити деякі з цих джерел влади від тих, хто її має, до тих, хто не має.

Вище наведені принципи дають підставу стверджувати, що процес децентралізації влади може та має протікати в кожній громаді по-різному, в залежності від особливостей самої громади. Варто підкреслити, що хоча у кожній окремій громаді можуть виникати відмінності у процесі децентралізації, але це не суперечить ідеї про необхідність створення єдиної, стандартизованої моделі надання соціальних послуг, яку громади можуть використовувати як основу. Саме ця модель є важливою, щоб уникнути можливих негативних наслідків або розбіжностей у реалізації децентралізації. Ефективність децентралізації влади в громаді має бути оцінена, в тому числі, відповідно до рівня залученості населення до прийняття рішень та процесу управління. Це може стати теоретичною основою для нашого подальшого дослідження децентралізації в Україні.

Дослідження Б. О'Тула і Д. Мезон-Голса зосереджуються на позитивному впливі децентралізації послуг з реабілітації для людей з інвалідністю в Гайані, що в Південній Америці (O'Toole & Maison-Halls, 1994). Вони відзначають, що децентралізація сприяє поверненню відповідальності громаді, посиленню участі населення в наданні послуг, збільшенню кола отримувачів соціальних послуг та розширенню різноманітності наданих послуг. Ці фактори сприяють поліпшенню якості та доступності соціальних послуг для місцевого населення.

Дослідження науковців Ю. Нугрохо і С. Суджарвото зосереджуються на впливі реформи децентралізації на державну соціальну політику Індонезії (Nugroho & Sujarwoto, 2021). Їхні висновки свідчать про позитивні наслідки децентралізації, зокрема підвищення рівня спроможності держави щодо надання послуг, включаючи соціальні. Це означає, що децентралізація може сприяти покращенню якості та ефективності соціальної політики держави, а також забезпечувати більш широкий доступ до соціальних послуг для громадян.

Схожі погляди простежуються і в дослідженнях китайських науковців (Gao, Meng & Zhang, 2014), які вивчали взаємозв'язок між децентралізацією та рівнем добробуту індивідуума. Аналіз результатів подібних досліджень науковців з усього світу підтверджує, що передача повноважень органам місцевої влади наближує їх до місцевого населення, що сприяє кращому розумінню потреб свого населення та надає додаткову мотивацію до реалізації цих потреб. Отже, децентралізація повноважень та ресурсів сприяє підвищенню рівня добробуту та задоволеності життям громадян.

Аналіз результатів закордонних досліджень виявляє позитивний вплив децентралізації соціальних послуг на рівень добробуту громадян і розвиток соціальної сфери загалом. Згідно з проведеними дослідженнями, децентралізація сприяє покращенню якості та доступності соціальних послуг, а також розширює можливості для розвитку соціальної інфраструктури та підвищення ефективності її функціонування. Одним із важливих результатів децентралізації соціальних послуг є збільшення участі громадян у процесі прийняття рішень, пов'язаних з організацією та наданням соціальних послуг. Залучення громадян до управління

соціальною сферою сприяє забезпеченню більш точного врахування їх потреб та побажань, а також сприяє зміцненню довіри між громадою та публічними службами.

Необхідно відзначити, що успішність децентралізації соціальних послуг значною мірою залежить від ефективності механізмів співпраці між різними рівнями влади, громадськими організаціями та іншими зацікавленими сторонами. Забезпечення взаємодії та партнерства між цими акторами сприяє створенню інтегрованих та координованих систем надання соціальних послуг, що в свою чергу підвищує ефективність та якість цих послуг.

Децентралізація соціальних послуг також сприяє створенню сприятливого середовища для розвитку інноваційних підходів та практик у сфері соціального обслуговування. Громадські організації, локальні громади та інші зацікавлені сторони мають можливість впроваджувати нові ідеї та розробляти ініціативи, спрямовані на поліпшення соціальної сфери. Це сприяє розвитку інноваційних моделей соціального обслуговування, які краще відповідають потребам і специфіці конкретної громади.

Можна констатувати, що децентралізація соціальних послуг є важливим інструментом для поліпшення соціального благополуччя громадян та розвитку суспільства. Цей підхід сприяє покращенню якості та доступності соціальних послуг, розширенню участі громадян у прийнятті рішень, зміцненню партнерства між акторами соціальної сфери та стимулюванню інноваційного розвитку.

Реформа децентралізації, в свою чергу, створює сприятливі умови для успішної реалізації цього завдання. За допомогою децентралізації, владні повноваження та ресурси передаються з центрального рівня до місцевих громад, що сприяє більш ефективному залученню різних зацікавлених сторін і розробці належних стратегій соціального розвитку. Децентралізація соціальних послуг відкриває можливості для ширшого залучення громадян до процесу прийняття рішень, їх активної участі в розробці та реалізації соціальних програм та проектів. Це сприяє створенню справедливіших та більш адаптивних соціальних послуг, що відповідають конкретним потребам та реаліям громад.

Доцільним видається відокремити науковий погляд американського дослідника М. Ейкен (Aiken, 1969), який вивчав вплив розподілу влади на мобілізацію громад. У його роботі, аналізується дискусія серед соціологів та політологів щодо структури влади в спільнотах, особливо в контексті того, як децентралізація влади може сприяти мобілізації громади. Основна увага зосереджується на питаннях методології та адекватного зображення розподілу влади в американських спільнотах.

У статті розглядаються дві альтернативні гіпотези, що стосуються концентрації влади в спільноті і її мобілізації. Перша гіпотеза стверджує наявність позитивного зв'язку між концентрацією влади і мобілізацією спільноти, тоді як друга аргументує оборотну сторону цієї гіпотези.

У роботі побудована шкала розподілу влади на основі контент-аналізу тридцяти однієї американських спільнот, що були об'єктом досліджень прийняття рішень. Ця шкала порівнюється з участю спільнот у чотирьох федеральних програмах самопомоги. Результати свідчать, що в містах, де влада розподіляється найширше, спостерігається більша участь у цих програмах. Запропоновано огляд деяких ключових концепцій, які можуть бути найбільш відповідними для пояснення таких результатів, і вказується на зв'язок між цим аналізом та питанням впливу децентралізації влади на мобілізацію громади. Він визначає мобілізацію громади як її спроможність до максимально ефективної колективної дії. Науковець стверджує, що децентралізація влади сприяє мобілізації громади.

Одним із важливих аспектів, що впливають з аналізу практики соціальної роботи в громаді, є дослідження Е. Селера (Seller, 2015) щодо впливу соціальної роботи на розвиток громад в Іспанії. Він зосередив свою увагу на двох основних напрямках реалізації соціальної роботи в громаді: розвиток згуртованості всередині громади та реалізація дій у визначених часових рамках, орієнтованих на досягнення конкретних цілей.

Перший напрямок, пов'язаний з розвитком згуртованості громади, покладає акцент на процес взаємодії та співпраці всередині громади. Важливою метою цього

напрямку є зміцнення внутрішніх зв'язків та взаємодії між громадськими членами, що сприяє формуванню сильної та згуртованої громади. Зосередження на процесі дозволяє створити сприятливі умови для активної участі громадян у вирішенні внутрішніх проблем та сприяє зростанню соціальної свідомості та відповідальності.

Другий напрямок, пов'язаний з реалізацією дій у визначених часових рамках, зосереджується на досягненні конкретних цілей та вирішенні актуальних соціальних проблем. Цей підхід передбачає планування та організацію діяльності з урахуванням встановлених термінів та завдань. Використання часових рамок сприяє систематичності та ефективності роботи, дозволяючи зосередитись на досягненні практичних результатів та покращенні соціальної ситуації в громаді.

Важливим висновком, який випливає з дослідження Е. Селера, є те, що рівень розвитку громади безпосередньо залежить від рівня участі населення в житті громади. Децентралізація влади, яка передбачає передачу повноважень та ресурсів на місцевий рівень, актуалізує потребу в створенні нових партнерств та співпраці для досягнення спільних цілей. З іншого боку, розвиток участі населення в житті громади стимулює активізацію розвитку самої громади, її зміцнення та вирішення соціальних проблем. Інтеграція обох аспектів – розвитку згуртованості громади та реалізації дій у визначених часових рамках – має бути в основі стратегій соціальної роботи в громаді для досягнення більш ефективних та стійких результатів у покращенні соціального благополуччя.

Отже, висновки дослідження Е. Селера щодо розвитку соціальної роботи в громаді дають підстави стверджувати, що успішна реалізація цієї практики вимагає поєднання різних підходів та моделей, зокрема фокусу на процесі згуртованості громади та фокусу на завданнях. Такий інтегрований підхід сприятиме зміцненню партнерств, розвитку участі громадян та ефективному вирішенню соціальних завдань, що, у свою чергу, сприятиме розвитку громад та підвищенню їхнього соціального благополуччя.

Децентралізація соціальних послуг є важливим інструментом для поліпшення соціального благополуччя громадян та розвитку суспільства,

сприяючи покращенню якості та доступності соціальних послуг, розширенню участі громадян у прийнятті рішень та зміцненню партнерства між акторами соціальної сфери. Така позиція відповідає Глобальному визначенню соціальної роботи, відповідно до якого, соціальна робота виступає як професія та академічна дисципліна, спрямована на соціальні зміни, розвиток, згуртованість і активізацію людей. Її основним завданням є залучення людей і структур для вирішення життєвих проблем. У цьому контексті практична соціальна робота має важливе завдання – підвищення рівня добробуту громадян (Міжнародна федерація соціальних працівників, 2014).

Соціальна робота в громаді відіграє важливу роль у підтримці та розвитку життєздатних та здорових громад. Це комплексна професійна діяльність, спрямована на покращення якості життя громадян, забезпечення їхнього благополуччя та здоров'я. Соціальні працівники в громаді працюють з різними групами та індивідами, сприяючи їхній соціальній інтеграції, вирішенню соціальних проблем та побудові стійких міжособистісних та соціальних взаємин. Вони використовують комплексний підхід, враховуючи особливості громадського середовища, культурних контекстів та потреб індивідів, з метою досягнення позитивних змін на рівні громади та соціуму в цілому.

Вагомий внесок у розвиток соціальної роботи в громаді зробив американський науковець Дж. Ротман (Rothman, 1995). Для нашого дослідження актуальними є три моделі роботи в громаді, висунуті науковцем. Перша модель – “локальний розвиток” – передбачає залучення населення громади до розвитку внутрішнього потенціалу, сприяючи партнерству та взаємодії всередині громади. Друга модель – “соціальне планування” – орієнтована на цілеспрямований та організований процес вирішення актуальних соціальних проблем. Третя модель – “соціальна дія” – спрямована на актуалізацію ресурсів групи пригноблених членів громади для відстоювання своїх прав та інтересів. Дослідник рекомендує застосовувати ці моделі, враховуючи особливості та потреби кожної конкретної громади, і наголошує на необхідності поєднання всіх трьох моделей для досягнення більш ефективних результатів у роботі з громадою.

Децентралізація створює сприятливі умови для успішної реалізації цих завдань, передаючи владні повноваження та ресурси на місцевий рівень, що забезпечує більш ефективне залучення громадян до процесу розвитку та забезпечення надання більш ефективних соціальних послуг, відповідних потребам громади.

Сучасні вітчизняні наукові дискусії стосовно реформи децентралізації загалом, та децентралізації соціальних послуг зокрема, звертають увагу на організаційні та фінансові аспекти надання послуг, діяльність соціальних працівників у територіальних громадах та на необхідність підготовки таких працівників до роботи з громадами, адже така робота потребує специфічних компетентностей (Horishna, 2019; Обушний & Яковенко, 2019; Слосанська, 2018; Семигіна, 2007).

Вище наведені факти дають підставу стверджувати, що децентралізація в Україні стала ключовою передумовою для мобілізації територіальних громад у країні. Однією з головних переваг децентралізації є підвищення ролі та відповідальності територіальних громад. Коли рішення приймаються на місцевому рівні, громадяни мають можливість брати активну участь у прийнятті важливих рішень, що стосуються їхнього життя. Це підвищує рівень довіри до влади, оскільки громадяни бачать безпосередні результати своєї участі та впливу на прийняття рішень.

Проведений теоретичний аналіз дає підстави узагальнити, що децентралізація також сприяє розвитку соціальної сфери. Це особливо важливо для менших та віддалених громад, які раніше мали обмежений доступ до соціальних ресурсів. З огляду на це можна стверджувати, що реформа децентралізації, яка має системний характер та передбачає децентралізацію влади, повноважень і ресурсів, сприяє розвитку умов для імплементації соціальної дії як інструменту соціальних змін. Натомість, соціальна дія може бути використана для підвищення ефективності реформи децентралізації в Україні.

1.2. Стратегії мобілізації територіальних громад в соціальній роботі

В останні десятиліття тема мобілізації громад набула значущості в контексті соціальної роботи та соціальних наук загалом. Вітчизняна наука активно досліджує ці питання, зосереджуючи увагу на різних аспектах мобілізації громадських ресурсів та впливі цього процесу на соціальний розвиток. Дослідники, такі як Д. Бибик (2021), досліджуючи становлення феномену соціального лідерства у науковому просторі соціальної роботи, визначають ключові аспекти цього явища та його вплив на розвиток громад. О. Бутиліна та І. Євдокимова (2022) розглядають напрями вдосконалення менеджменту соціальної служби, що безпосередньо пов'язані з мобілізацією ресурсів та координацією діяльності в цій сфері. Ю. Швалб (2022) звертає увагу на питання соціального благополуччя як мети діяльності ФСР у громаді, що передбачає мобілізацію різноманітних ресурсів для досягнення цієї мети. А. Борисова (2019а, 2019b) у своїх дослідженнях аналізує соціально-психологічні засади функціонування сім'ї в громаді, що також пов'язані з процесом мобілізації родинних ресурсів та підтримки в контексті соціальних змін. Теоретичні моделі оцінки потреб громади в соціальних послугах, розроблені А. Борисовою, виявляють важливість адекватного розуміння цих потреб для налагодження ефективного процесу мобілізації. Отже, досліджуваність теми мобілізації громад відображає активний інтерес вітчизняних науковців до проблем розвитку громад та ефективного використання їх ресурсів для досягнення соціальних цілей.

Теоретичний базис нашого дослідження включає визначення мобілізації громади та її основних компонентів. Поняття “мобілізація” має латинське походження, походить від слова “mobilis”, що означає “рухомий” або “легко рухливий”. Це слово утворене від латинського кореня “movēre”, який вказує на дію руху. У латинській мові “мобілізація” мала військове значення, означаючи підготовку військових сил до активних дій, готовність до руху та бою (Ситько & Шаповаленко, 2013).

У сучасному світі термін “мобілізація” отримав ширший відтінок значення і використовується не тільки у військовому контексті, але й в інших сферах, таких як економіка, суспільство та технології. Технологічна мобілізація вказує на процес активного залучення ресурсів, знань та здібностей для досягнення певних цілей або розв’язання завдань у сфері технологій та інновацій.

У цьому контексті “мобілізація” означає створення сприятливих умов для швидкого розгортання та впровадження нових технологій, активне залучення фахівців, ресурсів та капіталу для вирішення технологічних завдань. Згодом, поняття “мобілізація” стало застосовуватися і в соціальному контексті, вказуючи на активізацію громадських ресурсів та зусиль для вирішення соціальних або громадських проблем.

Для отримання більш чіткого та змістовного визначення поняття “мобілізація громади” (“community mobilization”), ми звернулись до наукового дослідження С. Музьямби, В. Гроота, С. Томіні, та М. Павлової (Muzyamba et al., 2017) спрямованого на визначення ролі мобілізації громади в покращенні результатів здоров’я ВІЛ-позитивних жінок у країнах Африки. Для цього науковці провели контент-аналіз 12 визначень поняття “мобілізація громади” від західних авторів та виділили центральні теми або основні смислові конструкти, що виявилися присутніми в кожному з них.

В ході аналізу, дослідники підкреслили відсутність єдиного визначення поняття “мобілізація громади”, проте було виявлено ключові складові цього поняття, які виділяються багатьма науковцями. Це свідчить про різноманітність трактувань та підходів до мобілізації громади.

Отже, розглянуте дослідження дало нам змогу систематизувати ці ключові складові, що дозволяє більш чітко розуміти та визначати поняття “мобілізація громади” та розробити відповідну теоретичну модель. В результаті аналізу, було виділено п’ять основних груп смислових конструктів, які відображають різні аспекти мобілізації громади:

1. Ідентичність: ця група включає такі елементи, як пріоритети громади, потреби громади та різноманітність.

2. Участь населення: вона охоплює залучення населення, участь населення, низьку вартість участі, наділення повноваженнями та консультацію із населенням.
3. Співпраця та об'єднання: ця група включає співпрацю між населенням та професійною спільнотою, співробітництво, коаліції всередині громади та підтримку рівних.
4. Розвиток потенціалу: вона охоплює використання внутрішніх ресурсів, стратегію розвитку громади, підтримку громади, адвокацію, лідерів серед населення та використання локального знання.
5. Соціальні зміни: ця група включає співпрацю для колективної дії, інтервенції щодо зміцнення здоров'я, спільні зусилля та вплив та контроль над ситуацією в громаді.

Результати аналізу були систематизовані нами в теоретичну модель мобілізації громади (рис. 1.2.), на яку ми спираємось у своїй роботі.

Рис. 1.2. Теоретична модель мобілізації громади.

З огляду на вище зазначений аналіз, ми можемо визначити мобілізацію громади як процес об'єднання зусиль громади для впровадження бажаних соціальних змін через визначення ідентичності громади, забезпечення участі населення та розвиток потенціалу громади.

Розвиваючи подальшу логіку дослідження та з метою концептуалізації поняття “мобілізація”, ми пропонуємо звернутись до теорій “соціальної дії” та “колективної дії”. Автором теорії “соціальної дії”, що починає свій розвиток з 1930-х років, вважається німецький соціолог М. Вебер (Weber, 2019). Науковець описує людські дії з огляду на значення, яке люди надають цим діям та зв'язку цих дій з минулими, теперішніми чи майбутніми діями інших. Німецький соціолог визначає, що соціальна дія виникає з одного боку – як результат боротьби між індивідуумом та його інтересами й соціумом та спільним благом, а з іншого боку – як результат гармонізації кола особистих потреб та добробуту спільноти, в якій проживає людина, тобто – громади. Така наукова позиція, дає нам підстави стверджувати, що люди адаптують свої дії відповідно до соціального контексту та відповідно впливають своїми діями на інших, змінюючи середовище. Дані наукові погляди співзвучні із дослідженнями представників соціально-екологічного підходу, які звертають увагу на взаємовплив людини та середовища.

У цьому аспекті визначальною є науковий внесок Вебер який виділяє 4 типи соціальної дії: 1) орієнтована на ціль (англ. –“goal-rational”); 2) ціннісно-орієнтована (англ. –“value-rational”); 3) афективна або емоційна (англ. –“affective”); 4) традиційна (англ. –“traditional”). Зрозуміло, що дана типологія має скоріше теоретико-методологічний характер та може бути основою для імплементації теорії соціальної дії. Варто зазначити, що оскільки головною метою практичної діяльності із соціальної роботи найчастіше є вирішення актуальних соціальних проблем, в практиці соціальної роботи ми зазвичай маємо справу із соціальною дією перших двох типів або їх комбінацією.

Нам імпонує позиція Р. МакРея, який підкреслює, що соціальна робота використовує соціальну дію як інструмент досягнення бажаних соціальних змін або профілактику негативних соціальних явищ (MacRae, 1966). Науковець наголошує,

що соціальний працівник має бути посередником між клієнтом та інституціями в процесі впровадження цих змін.

Схожі наукові погляди простежуються і у дослідженнях, проведених С. Кхіндукою та Б. Дж. Когліном, які виділяють такі головні характеристики соціальної дії: масштаб змін, використання влади та стратегії управління змінами (Khinduka & Coughlin, 1975). Масштаб змін науковці пов'язують із метою впровадження соціальної зміни від допомоги конкретному клієнту або обмеження та упорядкування роботи інституцій, які є причиною проблеми до кардинальних змін ситуації, пов'язаної із ліквідацією відповідних інституцій. Вчені виділяють три рівні соціальних змін: 1) рівень зміни поведінки індивідуума – клієнта соціальної роботи; 2) рівень змін в організаційній структурі, соціальній політиці та розподілу ресурсів; 3) рівень базової трансформації соціальної структури. Резюмуючи погляди вчених, варто звернути увагу, що шкала соціальних змін починається із зміни в поведінці людини до зміни її середовища. Відповідно до даної категоризації, ми можемо стверджувати, що наше дослідження направлене на вивчення змін другого рівня (в організаційній структурі, соціальній політиці та розподілу ресурсів), які відбуваються в громадах в наслідок реформи децентралізації.

Варто зазначити, що в сучасних дослідженнях та практиці соціальної роботи термін “соціальна дія” використовують для визначення спільних зусиль з метою досягнення або вирішення спільного блага у різних його проявах. Ми поділяємо позицію М. Педлер, який визначає соціальну дію як таку, що спрямована на допомогу тим, хто постраждав від бідності чи бездомності, а також на користь суспільства в цілому (Pedler, 2020). Також, науковець наголошує, що соціальна дія має поділитись із мінімум однією особою та не бути просто внутрішньою зміною.

Однак, в окремих наукових дослідженнях висувуються припущення щодо існування перешкод для використання соціальної дії як методу досягнення соціальних змін, а саме: явна нестача влади, брак ресурсів, ідеологічні розбіжності тощо, які можуть підірвати дії громади (Tucker, 1965; Coleman, 1986). Автори стверджують, що соціальна дія не завжди може бути ефективним методом

досягнення соціальних змін. Враховуючи проведений вище аналіз, можемо зробити висновок, що хоча “соціальна дія” є теоретично концептуалізованою методологією, ефективно застосування даного інструменту в практиці соціальної роботи передбачає наявність певних умов для його використання та цілеспрямовані дії соціальних працівників.

Розвиваючи подальшу логіку дослідження, варто звернутись до наукових напрацювань автора теорії “колективної дії” М. Олсон (Olson, 2012). Вчений дотримується думки, що людина є колективною істотою, тобто прагне бути частиною групи та взаємодіяти із представниками цієї групи. М. Олсон пропонує класифікацію груп відповідно до кількості учасників та щільності зв’язків між ними: групи можуть бути малими (розмір великої родини, тобто це люди, які мають міцні зв’язки та пряму регулярну взаємодію), великими (більші розміри та слабші зв’язки) та федеративним (складаються із багатьох малих груп). Відповідно до даної класифікації громади в Україні можна віднести до великих або федеративних груп.

Науковець стверджує, що в групі завжди можна знайти ціль, що об’єднує задля досягнення спільного блага. М. Олсон визначає колективну дію як процес, коли група людей об’єднані спільною метою, на основі спільних цінностей, рухаються для досягнення бажаних змін. Ще одним вихідним поняттям для нашого дослідження є “спільне благо”, яке М. Олсон, визначає як ресурс, доступ до якого матимуть всі члени групи. Автор підкреслює, що ніхто не може бути виключений або ізольований від спільного блага. В умовах децентралізації спільним благом для громади може бути доступ до соціальних послуг, відповідно до потреб населення.

Поділяючи в цілому такий підхід, дослідник К. Калхун уточнює, що окрім спільного блага стимулами для функціонування групи можуть бути індивідуальні інтереси та розвиток соціальної репутації (Calhoun, 2012). Такі наукові погляди продовжують дослідження Вебера щодо визначення соціальної дії як гармонізації спільних та індивідуальних інтересів. К. Колхун уточнює, що комбінація індивідуальних та спільних інтересів полягає у розвитку спільного блага як інструменту для досягнення власного успіху. Важливою для нашого дослідження є

наукова позиція автора, щодо того, що чим ближче для людини її оточення, тим більш очевидний її вплив на нього і тим більша вірогідність залучення індивідуума до колективної дії. Ми поділяємо позицію науковиці П. Олівер, що визначальна складова колективної дії – це спільний інтерес або інтерес, що розділяє певна група людей (Oliver, 1993).

Аналіз вищевикладених результатів дозволяє відстежити тенденцію, що чим менша група, тим сильніша колективна дія. Таким чином на рівні громади, села – легше визначити вплив конкретної людини та залучити її до цього впливу, ніж на рівні міста, району чи області. Опираючись на наведені наукові припущення, можна стверджувати про важливість особистого інтересу в досягненні спільного блага та тісних зв'язків всередині групи.

Ми поділяємо позицію М. Бентона, який розширює визначення М. Вебера, описуючи соціальний капітал як “все, що сприяє індивідуальній чи колективній діяльності (наприклад, мережі стосунків, взаємності, довіри та соціальних норм)” (Bantot, 2018, с. 134).

Для більш детального вивчення, які умови потрібні для ефективності колективної дії, корисним буде розглянути типологію П. Олівер (Oliver, 1993), яка виділяє чотири типи моделей колективної дії:

- 1) моделі одного актора, які розглядають поведінку “групи” як задану;
- 2) моделі взаємозалежного об'єднання індивідуальних виборів у колективні дії;
- 3) моделі колективних рішень індивідів з різними інтересами;
- 4) моделі динамічної взаємодії між колективними акторами та їхніми опонентами.

Відповідно до викладеної вище типології, колективна дія, як інструмент досягнення спільного блага, може бути використана незалежно від чисельності та розміру групи. На основі зробленого аналізу, можемо припустити, що для роботи в громадах найбільш ефективним будуть моделі колективних рішень та динамічної взаємодії, оскільки дані моделі забезпечують максимальне залучення населення із різноманітними ресурсами та потребами.

Аналізуючи доробок різних авторів, можна виділити наступні тенденції щодо критики “колективної дії”. Дослідники Д. Хекаторн та Б. Обач звертають увагу на те, що колективні інтереси не обов’язково породжують колективні дії (Heckathorn, 1996; Obach, 2003). Вони наводять приклад великих за чисельністю груп пригноблених, які нічого не роблять, щоб змінити своє становище, навіть якщо в сукупності їхня влада значно перевищує владу їхніх контролерів. Науковці пропонують брати до уваги різні соціальні дилеми та дію безлічі соціальних сил. Дж. Патерсон, в свою чергу, акцентує увагу, що культивування цілеспрямованих колективних дій є складним завданням у неоднозначних і суперечливих ситуаціях, пов’язаних із кількома проблемами, акторами (учасниками), рівнями та рушійними силами, а також слабким або відсутнім зворотним зв’язком (Patterson, 2017).

Таким чином, проведений вище аналіз дозволив зробити висновок, що колективна дія, як і соціальна дія, як інструмент соціальної роботи в громаді, має певні обмеження, оскільки потребує визначення та створення умов для залучення населення громади, умови раціоналізації та координації цих дій, забезпечення факторів стратегічної взаємодії між учасниками колективної дії, визначення та впровадження необхідного типу колективної дії.

Тому в основі інструменту колективного наснаження перебуває колективна дія як соціальна практика, спрямована на перерозподіл ресурсів у громаді, захист дискримінованих груп, протидію соціальній ексклюзії.

Сучасні дослідники, наприклад Е. Гілхріст (Gilchrist, 2019), вважають колективну дію виявом мережевих відносин у суспільстві, завдяки якій відбувається суспільний обмін (про який згадують і теорії співіснування в громаді (Torczyner, 2021) та формується структура територіальної громади. Власне, з виникненням та розвитком громадянського суспільства, межі людської відповідальності розширюються, відповідно й колективні дії мають різноплановий характер, формуючись як на основі раціонального, так і афективного (емоційного) компонентів.

Актуальною для нашого дослідження є думка П. Драйер, який акцентує увагу, що окремі групи в середині громади мають обмежені ресурси та можуть вирішити

лише окремі соціальні проблеми, але об'єднавшись населення громади може забезпечити собі доступ до всіх ресурсів громади та вирішити значно ширше коло соціальних питань (Dreier, 1996). Поряд з цим, науковець визначає наявність лідерів, які мають навички із розвитку потенціалу в громаді, як один із ключових факторів для застосування інструменту колективного насаження.

Для більш чіткого та змістовного вивчення досліджуваної проблеми, потрібно визначити сучасні підходи та стратегії мобілізації громад задля вирішення соціальних проблем. У нашому дослідженні використовується підхід, орієнтований на сильні сторони, який науковці відносять до розвивальних, емансипативних або трансформаційних підходів соціальної роботи (Midgley & Conley, 2010; Bellinger & Ford, 2022).

Це цілісний і прагматичний підхід, заснований на принципах прав людини та соціальної справедливості, який розв'язує проблему бідності та соціально-економічної нерівності на рівні особистості, домогосподарств, громади та політики. У межах цього підходу використовують різні форми роботи, зокрема соціальні інвестиції, розвиток громади, розвиток потенціалу, які побудовані на інтеграції мікро- та макропрактики.

Варто зазначити, що за твердженням дослідників, підхід має шість основних складових: орієнтація на цілі; оцінка сильних сторін; ресурси навколишнього середовища/оточення людини чи громади; оцінка сильних сторін з огляду на поставлену ціль; взаємовідносини, розвиток сподівань та очікувань клієнтів соціальної роботи або громад; свідомий вибір (Weick et al., 1989; Gray & Rooyen, 2002; Rapp & Goscha, 2011).

Однією з ключових характеристик підходу, орієнтованого на сильні сторони, є фокусування на цілях. Цей підхід спрямовує увагу на визначення конкретних соціальних завдань та розробку стратегій, які дозволять досягти цих цілей. Враховуючи сильні сторони та потенціал особистості, громади та оточуючого середовища, соціальні працівники можуть стимулювати розвиток внутрішніх ресурсів та підтримувати позитивну самоідентичність.

Підхід, орієнтований на сильні сторони, визнає значущість ресурсів навколишнього середовища та оточення людини або громади. Він розглядає соціальні проблеми як складні системні взаємозв'язки, де ресурси та можливості навколишнього середовища можуть бути мобілізовані для досягнення позитивних змін. Цей підхід спонукає соціальних працівників оцінювати сильні сторони з урахуванням поставленої цілі та використовувати їх для підтримки та розвитку клієнтів соціальної роботи або громад.

Взаємовідносини, розвиток сподівань та очікувань клієнтів соціальної роботи або громад є ще однією важливою складовою підходу, орієнтованого на сильні сторони. Цей підхід підтримує активну участь та залучення всіх зацікавлених сторін до процесу розв'язання соціальних проблем, створюючи сприятливі умови для розвитку співпраці, сподівань та взаємної підтримки.

Особливу увагу в підході, орієнтованого на сильні сторони, приділяється свідомому вибору. Це означає, що соціальні працівники мають можливість вибирати стратегії та методи роботи, які найкращим чином відповідають потребам та особливостям конкретної ситуації. Вони використовують свої професійні навички та досвід, а також співпрацюють з клієнтами та громадою, щоб досягти позитивних та стійких результатів.

Підхід, орієнтований на сильні сторони, визначається через сім ключових принципів, які розкривають його сутність (Weick et al., 1989; Saleebey, 2013; Pulla, 2017). Перший принцип – принцип соціальної справедливості – покладає акцент на досягнення рівності для всіх соціальних груп, забезпечуючи їхні права, свободи та життєвий добробут. Другий принцип – принцип прозорості – відкритість і доступність інформації, що стосується життя громади та її членів, таких як бюджетний план, наявність соціальних послуг, стратегія розвитку громади та інші. Третій принцип – принцип використання сили – передбачає здійснення діяльності в рамках наданих повноважень та відповідальності без зловживання владою. Четвертий принцип – принцип поваги – визначає ставлення до кожної особистості як до цілісної та цінної. П'ятий принцип – самоідентифікація через приналежність до громади – передбачає усвідомлення громади як єдиного цілого, а самої

особистості як частини цього цілого. Шостий принцип – принцип орієнтації на сили та можливості – є важливим аспектом цього підходу і полягає в сприйнятті громади як суб'єкта з власними ресурсами та можливостями для вирішення соціальних завдань, що перед нею стоять. Сьомий принцип – принцип співпраці та партнерства – включає залучення всіх членів громади до процесу розвитку, сприяючи формуванню активної співпраці та партнерства.

Остаточною метою застосування підходу, орієнтованого на сильні сторони, є формування спроможності громади та розвиток ідентичності громади як суб'єкта, здатного до розв'язання соціальних проблем та досягнення сталого розвитку.

Відзначається, що цей підхід має значний потенціал у соціальній роботі, оскільки він спрямований на активізацію внутрішніх ресурсів та потенціалу громади, що сприяє її самодостатності та розвитку. Він покликаний побудувати позитивні взаємовідносини, розвивати потенціал учасників громади та сприяти соціальному розвитку в широкому розумінні – як на рівні особистості, так і на рівні громади в цілому.

Орієнтація на сильні сторони в соціальній роботі уможливорює перегляд усталених стереотипів та негативних уявлень про громаду, дозволяє зосередитися на розвитку та мобілізації її внутрішніх ресурсів. Це сприяє посиленню впливу соціальних працівників на громаду та сприяє побудові стійких партнерських відносин між громадою та професіоналами соціальної сфери.

Вище наведені факти дають підставу стверджувати, що останніми десятиліттями підхід, орієнтований на сильні сторони, став популярним та впливовим напрямком у сучасній соціальній роботі. Закордонна література надає значний внесок у розуміння та розробку стратегій використання цього підходу. Ідеї та концепції цього підходу відображаються у різних аспектах соціальної роботи та мають мету активізувати та розвинути внутрішні ресурси та потенціал громади.

Одна зі стратегій, яка використовується в рамках підходу, орієнтованого на сильні сторони, – це участь громади (англ. “Community Participation”). Ця стратегія передбачає активне залучення мешканців та зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень та вирішення проблем, що стосуються їхнього життя та

громадського благополуччя. Вона сприяє формуванню активних громадських структур, залученню громадських лідерів та розвитку громадського самоврядування. Це сприяє зміцненню громадського солідарності та розбудові демократичних процесів у громаді (Arnstein, 1969; Bubb & Le Dé, 2022).

Друга стратегія, пов'язана з підходом, орієнтованим на сильні сторони, – це колективне наснаження (англ. “Community Empowerment”). Ця стратегія спрямована на розвиток індивідуальних та колективних потенціалів громади. Вона надає громаді можливості для саморозвитку, зміцнення самооцінки та відчуття власної цінності. Колективне наснаження передбачає підтримку громадських ініціатив, розвиток навичок та здібностей мешканців, створення умов для їхнього особистісного та професійного зростання. Ця стратегія покликана сприяти встановленню стійких та рівноправних відносин між соціальними працівниками та громадою, що сприяє позитивним змінам у громаді (Yoo et al., 2004).

Третя стратегія, яка використовується в рамках підходу, орієнтованого на сильні сторони, – це розвиток громад на основі ресурсів (англ. “Community Assets-Building”). Ця стратегія покликана виявити та мобілізувати наявні ресурси та потенціал громади для досягнення соціальних цілей та покращення якості життя. Розвиток громад на основі ресурсів передбачає активне використання потенціалу мешканців, громадських організацій, підприємств та інших суб'єктів громадського сектору. Ця стратегія сприяє створенню стабільного та життєздатного середовища для розвитку громади та сприяє зміцненню її потенціалу для вирішення соціальних проблем (Harrison et al., 2019).

Кожна з цих стратегій ґрунтується на певній парадигмі та має різноманітні форми громадської активності та інституціоналізації громадських практик у територіальній громаді. В рамках цих стратегій ролі та функції соціальних працівників можуть різнитися, залежно від контексту та потреб громади. Однак, спільним для всіх стратегій є підхід, що спрямований на виявлення та розвиток сильних сторін громади, її ресурсів та потенціалу для досягнення соціальних змін та сталого розвитку.

Вище наведені факти дають підставу стверджувати, що кожен із описаних вище інструментів може застосовуватись в українських громадах з метою розвитку послуг для населення. Нижче наведена порівняльна таблиця, розроблена нами з метою систематизації поданої інформації для реалізації наступних етапів дослідження (Див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Інструменти мобілізації громади

	“Участь громади”	“Розвиток громад на основі ресурсів”	“Колективне насаження громади”
Визначення	Інструмент розвитку соціального капіталу громади.	Інструмент сталого розвитку громад, що базується на сильних сторонах та потенціалі громади.	Інструмент розвитку громад, завдяки якому люди, яким бракує рівної частки ресурсів, отримують більший доступ до цих ресурсів та контроль над ними.
Етапи реалізації	інформування; консультування; включення; співпраця; розширення можливостей	оцінка ресурсів; визначення завдань; планування активних дій з максимальним використанням активів громади	вхід до громади; виявлення проблем; визначення пріоритетів; розробка стратегії; впровадження стратегії; перехід на наступний рівень
Цілі застосування	Інструмент застосовується для розширення можливостей громади для задоволення потреб населення та розвитку громади.	Інструмент застосовується для забезпечення сталого розвитку громади.	Інструмент застосовується для вирішення актуальних соціальних проблем та підтримки вразливих верств населення.
Імплементация	Імплементация відбувається за рахунок залучення населення громади до вирішення актуальних проблем.	Імплементация відбувається за рахунок ресурсів громади на індивідуальному, організаційному та інституційному рівнях.	Імплементация відбувається за рахунок ресурсів громади із залученням зовнішніх ресурсів.

Кожен інструмент має свої особливості і вимагає відповідного застосування. “Участь громади” сприяє розвитку соціального капіталу громади і потребує наявності лідерів, мереж підтримки та об’єднань. Цей інструмент можна поєднати з іншими, зазначеними в таблиці. “Розвиток громад на основі ресурсів” передбачає готовність громади використовувати власні ресурси для задоволення потреб населення. “Коллективне насаження громади” ефективно використовувати для підтримки вразливих категорій населення, дозволяючи їм контролювати власне життя та розв’язувати проблеми. Політико-правовий процес децентралізації має підтримуватися використанням інструментів макропрактики соціальної роботи для мобілізації ресурсів громади.

Участь громади, як один з напрямків макропрактики соціальної роботи, передбачає послідовне включення членів територіальної громади у процес вирішення нагальних соціальних проблем, що здійснюється шляхом реалізації таких етапів: надання інформації; проведення консультацій; забезпечення активного залучення; розвиток співпраці; розширення можливостей (відома як “драбина участі”, запропонована Ш. Арнстейн у 1969 році (Arnstein, 1969).

На першому етапі члени громади мають бути проінформовані щодо наявної ситуації та механізмів участі у прийнятті на рівні територіальної громади (наприклад: громадські слухання, петиції, звернення громадян тощо). Етап консультування передбачає навчання членів громади щодо вирішення актуальних соціальних проблем в громаді. Включення членів громади до життя громади може відбуватись шляхом проведення спільних соціальних проектів або спільних заходів. Наступним етапом є формування співпраці між основними суб’єктами в громаді (ОМС, бізнес, ГС, надавачі соціальних послуг, населення, релігійна спільнота тощо). При цьому увагу соціальних працівників, які залучені до мобілізації громади, слід звернути на вразливі групи в громаді і забезпечення соціально справедливого ставлення до них.

Кінцевим результатом застосування інструменту участі громад має бути розширення можливостей громади для задоволення потреб населення та розвитку громади (Seller, 2015). Це можна у широкому сенсі вважати діяльністю із розвитку

соціального капіталу громади і її самоідентифікації як спроможної розв'язувати власні проблеми.

Колективне наснаження передбачає формування спільної ідентичності, тобто сприйняття територіальної громади як єдиного цілого. Разом з тим, колективне наснаження полягає у поверненні членам громади контролю над власним життям та життям громади. Колективне наснаження спирається на такі принципи у роботі з територіальною громадою: надання контролю громадам; передача лідерства громадському сектору; розвиток ефективної взаємодії; досягнення результатів для вдосконалення громади; розвиток прозорості та надійності (Strategic Scrutiny Group, 2019). Складовими імплементації колективного наснаження визначають: участь населення; активізація громадських організацій; мобілізація ресурсів; розуміння причин (виникнення ситуації в громаді); оцінка проблем; зв'язки з іншими людьми та організаціями; роль зовнішніх агентів; та управління діяльністю громади (Laverack, 2006).

Процес колективного наснаження або розширення можливостей громади складається з наступних кроків (Yoo et al., 2004) : вхід до громади; виявлення проблем; визначення пріоритетів; розробка стратегії; впровадження стратегії; перехід на наступний рівень. На кожному з етапів відбувається залучення ресурсів громади на індивідуальному (члени громади та їх сім'ї), організаційному (локальний бізнес, релігійна громада, ГС) та інституційному рівнях (локальна влада та інституції). Шість етапів розширення можливостей в громаді можуть бути використані для розвитку соціальних послуг. Законодавство надає лише загальну рамку впровадження системи соціальних послуг, але особливості її впровадження залежить від вибору самої громади. Таким чином, пройшовши з громадою всі етапи розширення можливостей можна розробити та впровадити стратегію розвитку соціальних послуг відповідно до потреб та ресурсів конкретної громади.

Таким чином, наснаження пов'язує особисте і політичне, підвищує рівень соціального капіталу в групі – внутрішньо групову довіру, а також мобілізує групу для розв'язання конфлікту без консенсусу, тобто шляхом задоволення інтересів однієї групи без врахування інтересів іншої групи (Rubin & Rubin, 2008). В цьому

випадку відбувається мобілізація мешканців громади задля відстоювання своїх прав, можуть виникати нові групи, форми взаємодії та зростає соціальний капітал усередині таких груп.

Розвиток громад на основі ресурсів – розвиток спроможності громади визначати та використовувати власні ресурси, а також залучати ресурси в середині громади та ззовні. Цей інструмент передбачає оцінку ресурсів громади в цілому та її жителів, зокрема; визначення питань, які стимулюють населення громади до активних дій; планування активних дій з максимальним використанням активів громади. Головна ідея підходу виражається в його основних принципах і полягає в тому, що громада має достатньо ресурсів в середині себе для задоволення потреб свого населення та вирішення актуальних проблем. У дослідженні, проведеному групою закордонних вчених висловлена ідея ресурсності громади та її членів через інструмент “Розвиток громад на основі ресурсів” (Harrison et al., 2019). Дослідники підкреслюють, що зазвичай людей, які перебувають у неблагополучному положенні, оцінюють за їхніми недоліками, а більшість роботи здійснюється на основі виявлення потреб, що також визначає людей як проблему. Однак, автори дослідження вважають, що люди не є проблемою, а насправді, вони є рішенням проблем. Тому, на їхню думку, більш конструктивним є розглядати те, що в людей працює добре, їхні інтереси та те, кого вони люблять. У межах цієї стратегії до ресурсів громади відносять такі, як: географічне становище, природні ресурси, інфраструктура, людські ресурси, фінансові ресурси тощо (Ife, 2016).

Деякі науковці виокремлюють соціальні ресурси територіальної громади, які розглядають як еталонні цінності і преференції територіальної громади, її соціальні мережі, які сприяють схильності її членів до співробітництва, їхні здатності до самоорганізації (Яценко, 2005).

Ця стратегія роботи з громадою спрямована на розвиток потенціалу цієї громади, тобто набуття якостей і сильних сторін, які населення індивідуально або колективно використовуватиме для підвищення свого рівня життя. В цьому сенсі модель ґрунтується на сучасних соціально-педагогічних концепціях активуючої соціалізації (Eriksson, 2011) та адаптивності (Найдьонова & Оцалюк, 2007).

Серед сучасних досліджень домінує науковий погляд, що ефективне управління ресурсами громади, може стати вирішальним для її розвитку (Mathie & Cunningham, 2003; Forrester et al., 2020). Таку позицію розділяють і вітчизняні науковці, що займаються вивченням розвитку громад орієнтованого на їх ресурси: особливості актив-орієнтованого управління громадами (Сторонянська & Беновська, 2020); актив-орієнтована модель розвитку громади (Шпильова & Ільїна, 2018); орієнтація на ресурси громади в умовах воєнного стану (Тимечко & Анісімова, 2022).

У межах цієї стратегії важливими вважають різні способи спільної оцінки ресурсів, планування їхнього використання, прозорість цілей, задля яких використовують ресурси, які набувають соціальних ознак “спільності”. Саме тому відчутну роль відіграють інституціоналізовані на рівні громади правила, за якими відбувається відбір та розподіл спільних ресурсів. Увагу до таких правил привертала Е. Остром (Остром, 2012). Соціальні працівники, організатори громад повинні звертати увагу на підтримку ініціатив “знизу” та включення їх до стратегії розвитку територіальних громад тощо. Застосування даного інструменту для розвитку соціальних послуг в громаді передбачає визначення членів громади, перш за все, як суб’єктів процесу надання послуг, які можуть бути отримувачами цих послуг, але при цьому впливати на розвиток громади та робити свій внесок у благополуччя громади (Байдарова, 2020).

1.3. Формування резильєнтності громади в умовах політичного насильства

Для концептуалізації подій та явищ, що відбуваються в Україні в умовах повномасштабного вторгнення росії, ми вважаємо актуальним звернутись до теорії політичного насильства. Політичне насильство орієнтоване на досягнення політичних цілей та може приймати різні форми, включаючи міждержавну війну, геноцид та тероризм (Kalyvas, Stathis, 2019). Міждержавна війна є найбільш складною формою політичного насильства, оскільки вимагає великої мобілізації державних ресурсів та організації (Kalyvas, Stathis, 2019).

Ці прояви політичного насильства мають значний вплив на життя громад. Воно може спричинити руйнацію інфраструктури, погіршення умов життя, знищення соціальних систем та порушення прав людини.

Дослідники також вказують на те, що політичне насильство може призвести до зменшення соціального капіталу громади та підриву соціальних взаємин (Дяконенко, 2023). Науковиця аналізує вплив військового конфлікту на соціальний капітал територіальних громад України та наголошує, що соціальний капітал може стати дієвим інструментом для подолання негараздів війни та забезпечення відновлення громад у після конфліктний період. Варто зазначити, що дослідниця вказує на те, що російсько-українська війна трансформує структуру соціального капіталу, зокрема на рівні активної волонтерської допомоги, підтримки постраждалих від війни та зростання довіри до ЗСУ.

Авторка відзначає, що непередбачуваність воєнних дій та їх наслідки вимагають використання сценарного підходу у прогнозуванні трансформацій соціального капіталу громад. Вона розглядає різні сценарії подальшого розвитку, такі як реалістичний і оптимістичний, а також песимістичний, і для кожного з них прогнозує вплив на соціальний капітал. Науковиця підкреслює, що позитивні наслідки стабілізуючого впливу закінчення війни будуть пов'язані з відновленням місцевих економік, відбудовою інфраструктури та житлового фонду. Він очікує, що це сприятиме покращенню громадської активності, зростанню громадської згуртованості та взаємодопомоги.

Окремої уваги заслуговує дослідження, проведене І. Пилипенко та Д. Мальчиковою (2022) щодо впливу політичного насильства на місцеву громаду на прикладі м. Херсон, оскільки надає цінне уявлення про комплексний вплив конфлікту на життя містян та міську інфраструктуру.

Аналізуючи результати дослідження, можна виділити кілька ключових пунктів аспектів:

- 1) Урбіцид та його виміри. Дослідження підкреслює, що політичне насильство в умовах окупації може мати більше одного виміру. Один із “м’яких” сценаріїв полягає в систематичному тиску на міську інфраструктуру та економіку, тоді як “жорсткий” сценарій передбачає фізичні руйнування та обстріли.
- 2) Виклики для громади: Дослідження підкреслює, що життя місцевої громади під час конфлікту стикається з важкими викликами, такими як втрата доступу до основних послуг, обмеження прав людини, економічний занепад та ізоляція від зовнішнього світу.
- 3) Трансформація повсякденних практик: Важливий аспект дослідження – аналіз трансформації повсякденних практик місцевих жителів. В умовах конфлікту громадяни вимушені адаптуватися, змінювати свої звички та взаємодію.
- 4) Адаптація та виживання: Дослідження вказує на те, що громада реагує на виклики політичного насильства шляхом активної адаптації, створення нових механізмів взаємодії та підтримки, а також збереження морального духу.
- 5) Масовий виїзд населення: Одним з наслідків політичного насильства є масовий виїзд населення з окупованої території. Це свідчить про глибокий вплив конфлікту на життя громадян та їхню безпеку.

Отже, дослідження наголошує на необхідності ретельного розуміння та аналізу впливу політичного насильства на місцеві громади, щоб знаходити шляхи підтримки та відновлення після періоду конфлікту.

Усі ці аспекти підкреслюють необхідність уважної аналізу та розуміння впливу політичного насильства на життя громади. Розробка стратегій для впровадження заходів щодо реконструкції та відновлення соціальної інфраструктури, а також зміцнення соціальних зв'язків у громадах можуть бути ключовими кроками для подолання наслідків політичного насильства та забезпечення стійкого розвитку суспільства.

В сучасних умовах, коли політичне насильство стає все більш актуальною та загрозливою проблемою, важливо розглядати шляхи подолання його наслідків для громад. Одним із перспективних підходів є формування резиліентності громад, яке може виявитися не лише стратегією оптимального відновлення, але й важливим інструментом адаптації та впорядкування після важких періодів конфлікту. В загальному визначенні, резиліентність – це здатність особистості чи групи людей реагувати на кризові та стресові ситуації, використовувати власні ресурси для їх подолання та власного відновлення (Meadows et al., 2015). Для нашого дослідження ключовим є поняття “соціальний резиліентність”, визначення якому в своїй науковій розвідці дали М. Кек і П. Сакдаполрак (Keck & Sakdapolrak, 2013). Вчені виокремили три складові соціальної резиліентності: 1) коупінгові здібності (здатність долати труднощі); 2) адаптивні здібності (здатність вчитись та пристосовуватись); 3) трансформаційні здібності (здатність створювати добробут та стабільність у майбутньому).

Якщо розглядати соціальний резиліентність в рамках соціально – екологічного підходу (людина не може існувати окремо від середовища), головна ідея резиліентності полягає в тому, що не можливо вирішити соціальні проблеми та виклики без взаємодії із середовищем. Можемо зробити висновок, що адаптація і має стати одним із результатів взаємодії людини та середовища. В такому разі, якщо розглядати формування резиліентності як певний континіум, цей процес починається із реактивної реакції на надзвичайну ситуацію (коупінг), продовжується вивченням та пристосуванням до нового середовища (адаптація) та завершується змінами в самій людині та в її середовищі (трансформація).

У зарубіжній літературі формування резилієнтності в громаді, як інструмент макропрактики соціальної роботи, вивчається на прикладі громад, які переживають стихійне лихо, військові події або пандемію. Науковці з усього світу, намагаються з'ясувати які фактори найбільше впливають на формування соціального резилієнтності та як можна підготувати громади до можливих надзвичайних ситуацій. Велика кількість наукових праць підкреслюють, що чим вищий рівень соціальної підтримки в громаді та участі населення, тим вищий рівень резилієнтності (Sippel et al., 2015; Chandra et al., 2011; LaLone, 2012; Bubb & Le Dé, 2022). Дехто з науковців навіть підкреслює, що неформальна підтримка (від сусідів до сусідів), має більше значення ніж формальна (через соціальні служби, благодійні організації тощо). М. Лалон зазначає, що соціальний капітал, який допомагає формувати резилієнтність – це ресурси підтримки всередині соціальних мереж, взаємостосунки довіри та соціальні норми взаємо підтримки (LaLone, 2012).

На противагу цій науковій думці, існує позиція інших дослідників, що підкреслюють, що соціальна підтримка не може гарантувати розвиток резилієнтності, оскільки для ефективної адаптації надважливими є економічний розвиток, соціальний капітал, інформація та комунікація, рівень компетентності громади (Norris et al., 2008). Заслуговує на увагу дослідження формування резилієнсу в громадах Південного Ізраїлю, в результаті якого докторка С. Шапіра, визначає, що найбільш важливими факторами для формування соціальної резилієнтності під час пандемії Covid-19 стали місцерозташування громад, їх колективна ефективність та загальна підготовленість, тоді як рівень соціальної довіри та довіри до місцевої влади не мав такого важливого значення (Shapira, 2022).

В рамках підходу, орієнтованого на сильні сторони, який є концептуальною рамкою нашого дослідження, варто розглянути стратегію формування резилієнтності в громаді (англ. “Community Resilience Interventions”). Відповідно до даної стратегії, формування резилієнтності – це процес, що допомагає громаді стати більш стійкою та готовою до реагування на кризові події та надзвичайні ситуації. Іншими словами, це не лише здатність протистояти кризам, але й

здатність адаптуватися та відновлюватися після них. Формування резиліентності допомагає громаді використовувати наявні ресурси, побудувати спільні мережі підтримки та забезпечити стале функціонування в умовах змін (Chandra et al., 2011; Lalone, 2012; Pfefferbaum et al., 2015; Sippel et al., 2015; Drolet et al., 2015).

Формування резиліентності громади складається з таких основних компонентів: оцінка ризиків, ресурсів та потреб, створення плану дій, розвиток навичок та залучення населення. Оцінка можливих ризиків та загроз, з якими може стикнутися громада дозволяє ідентифікувати потенційні сценарії подій та розробити стратегії їх подолання. Наступна складова передбачає аналіз наявних ресурсів громади, які можуть бути використані для реагування на кризові ситуації. Важливо врахувати потреби громади та ідентифікувати сфери, де необхідно підсилити ресурси. Створення плану дій може включати створення системи попередження надзвичайної ситуації, розробку планів реагування, а також планування залучення ресурсів для відновлення після кризи. Розвиток навичок передбачає навчання членів громади необхідним умінням для ефективного реагування на кризові ситуації. Важливо врахувати активну участь населення у процесі формування резиліентності. Громадська участь допомагає створити єдність та мобілізувати ресурси для реагування на кризи. Для успішної імплементації інструменту формування резиліентності необхідно залучити різні ресурси та учасників. Локальна влада, місцевий бізнес, громадські організації, релігійні спільноти та донори можуть сприяти наданню необхідних ресурсів та підтримки.

Узагальнення матеріалу наукових досліджень дає підстави стверджувати, що формування резиліентності в громаді починається зі швидкого реагування на кризові ситуації, і цей процес напряму залежить від таких факторів, як місце розташування громади, наявність ресурсів та вміння їх ефективно використовувати, а також загальна готовність громади до зустрічі з кризовими викликами, включаючи попередній досвід, навички та наявність необхідної інфраструктури.

Перший етап формування резиліентності – це швидке реагування на кризову ситуацію. Громада повинна мати здатність ефективно та оперативно реагувати на

виникнення небезпеки або загрози. Місцерозташування громади може впливати на час реакції та доступність необхідних ресурсів, наприклад, громади, розташовані в прибережних районах, можуть бути більш підготовленими до відповіді на небезпеку пов'язану з повенями або ураганами.

Другий етап полягає в оцінці ситуації та плануванні діяльності. Громада повинна аналізувати кризову ситуацію, визначати основні проблеми та потреби, розробляти стратегії та плани дій для подолання кризи. Наявність ресурсів, які можуть бути задіяні у відновленні та підтримці громади, є важливим фактором успіху. Громада, що має достатні ресурси, здатна швидше відновитись після кризи та відновити нормальне функціонування.

Третій етап включає відновлення та трансформацію громади. Після подолання кризової ситуації громада повинна відновити свою стабільність та здатність до саморозвитку. Розуміння та використання соціального капіталу громади грає важливу роль у процесі відновлення. Соціальний капітал включає соціальну підтримку, мережі та об'єднання, які можуть бути використані для зміцнення громадського солідарності та співпраці у процесі відновлення.

Окремо варто зазначити, що формування резилієнтності в громаді є процесом багатоаспектним і складним. Воно вимагає спільних зусиль влади, громадських організацій, жителів та інших зацікавлених сторін. Ефективне формування резилієнтності в громаді передбачає не лише покращення фізичної інфраструктури та матеріальних ресурсів, але й підтримку соціальних мереж, взаємодію та взаємодопомогу між жителями.

На основі аналізу наукових досліджень, варто підкреслити, що в роботі з громадами підхід резилієнтність використовується в ряді інтервенцій, основою яких є оцінка різноманітних ризиків; оцінка ресурсів та потреб громади; створення плану дій; розвиток навичок для подолання кризової ситуації та залучення громади на всіх рівнях. Розвиток резилієнтності в громаді полягає у розвитку спроможності громади використовувати власні ресурси для ефективного реагування та розвитку спроможності громади до подолання надзвичайних ситуацій, спричинених природними чи людськими факторами (Drolet et al., 2015; Alston et al., 2019).

Надзвичайна ситуація супроводжується множинними втратами на всіх рівнях функціонування громади, саме тому громада часто потребує соціальних інтервенцій для відновлення свого нормального функціонування.

Надзвичайні події можуть розвиватись поступово та мати пролонговані наслідки для громади. У деяких випадках надзвичайні події мають систематичний характер (наприклад, землетруси, повені тощо) і робота в такій громаді може включати підготовку до події, навчання діям в екстремальних умовах, планування швидкого розгортання локальних ініціатив із самоорганізації у момент настання події (Семигіна, 2018; Alston et al., 2019). Тому важливо відзначати, що схему, представлену на рис. 1, можна інтерпретувати, зокрема, як цикл, який громада проходить знову і знову, стикаючись із новими наслідками надзвичайних ситуацій.

Після проведення теоретичного аналізу нами було розроблено схему, що ілюструє процес розвитку життєстійкості громади, відповідно до підходу, орієнтованого на сильні сторони (рис. 1.3.).

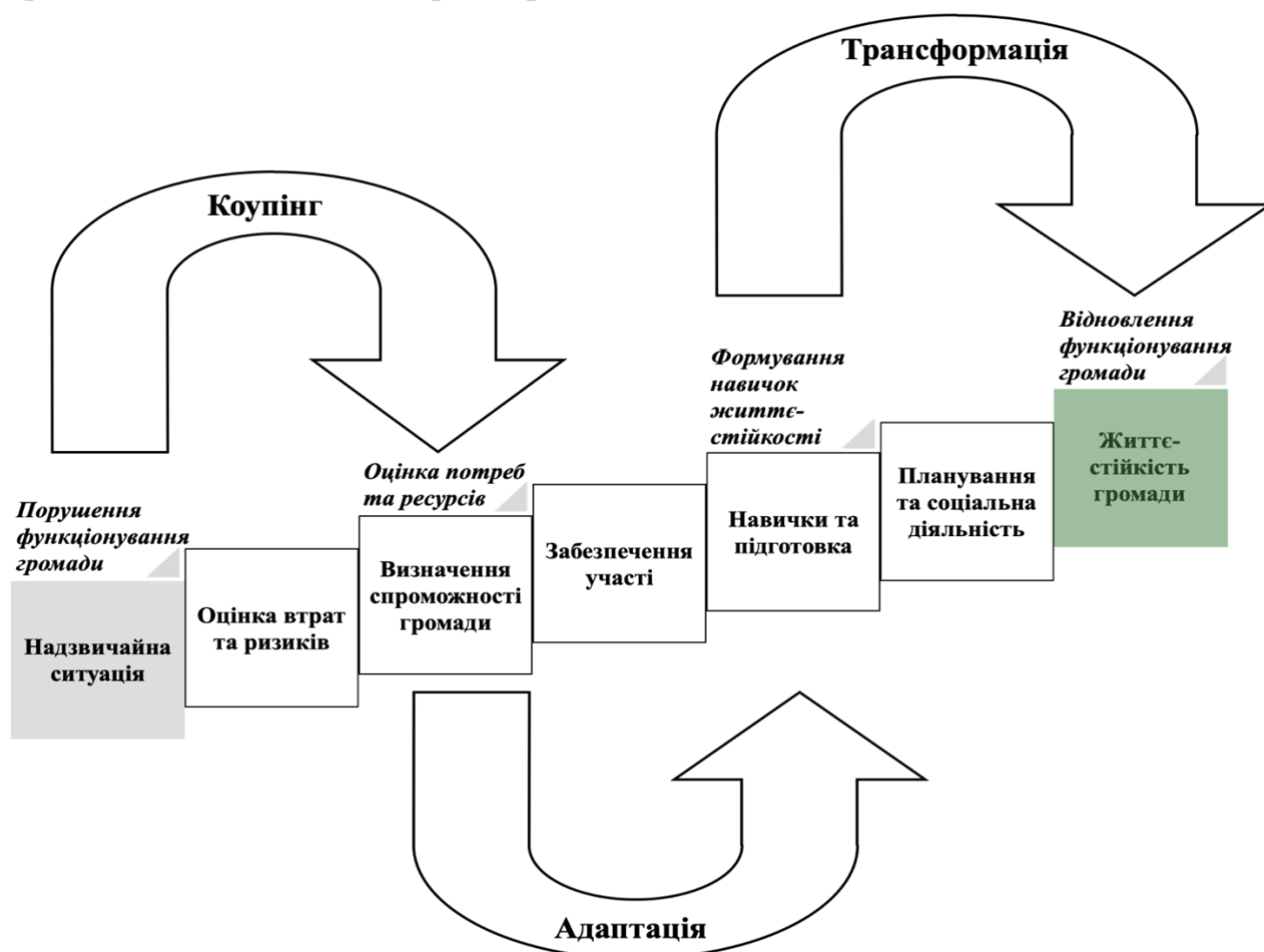

Рис. 1.3. Процес формування життєстійкості громади.

Оцінка реальної ситуації в громаді та визначення наявних втрат і ризиків є першим кроком у роботі з територіальною громадою під час надзвичайних подій. Це дозволяє зрозуміти масштаб проблеми та потреби громади. Наступним етапом є оцінка потреб і ресурсів громади з фокусом на сильні сторони та розвиток існуючих ресурсів. Це вимагає глибокої роботи з визначення широкого спектру ресурсів, які є у громаді, та розвитку цих ресурсів.

Одним із ключових факторів успішної роботи є забезпечення участі всіх членів громади. Це вимагає формування механізмів спільної діяльності, розвитку співпраці та самоорганізованості. Участь громади є необхідною умовою для досягнення успіху на всіх етапах роботи.

Наступним етапом є навчання та підготовка громади. Головною метою цього етапу є надання членам громади необхідних умінь, знань та навичок для подолання надзвичайних ситуацій. Перед проведенням навчання важливо оцінити, які конкретні навички потрібні громаді для подолання конкретної ситуації, а також визначити рівень володіння цими навичками членами громади.

Після розвитку необхідних навичок громада може випробувати їх у соціальній активності. Планування соціальної діяльності та її реалізація базується на оцінці ситуації, визначенні потреб та використанні ресурсів громади з максимальною участю всіх її членів. Завдяки ефективному проходженню попередніх етапів громада стає життєстійкою, тобто здатною використовувати власні ресурси для подолання надзвичайних ситуацій, і повертається до нормального функціонування, посилюючи свою свідомість про себе як сильної та спроможної громади.

Після проведення теоретичного аналізу було визначено, що методологічну основу нашого дослідження склали: теорія систем; соціально-екологічний підхід; теорія соціальної дії; теорія колективної дії; підхід оснований на сильних сторонах. Таким чином, ключовою для нашого дослідження є концепція “людина та середовище” та її застосування в соціальній роботі. Теорії колективної та соціальної дії ми використовуємо як відповідні підходи до розуміння мобілізації громад як процесу. Крім того, дані підходи дозволяють виокремити поняття “спільне благо” та “соціальний капітал”, які є вихідними для нашого дослідження.

Особливості використання даних підходів та теорій в дизайні нашого дослідження висвітлено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Методологічна рамка дослідження

Використаний підхід/теорія	Ключові положення
Теорія систем	Громада – це відкрита соціальна система.
Соціально-екологічний підхід	Громада – це екосистема для клієнта соціальної роботи, середовище його перебування. Людина і середовище знаходяться у постійній взаємодії, що має взаємозалежний характер. Комплексний та ефективний соціальний вплив можливий лише за умови нормалізації взаємодії людини та середовища.
Теорія соціальної дії	Досягнення бажаних соціальних змін в громаді можливе через гармонізацію потреб її населення та спільного благополуччя всієї громади (спільне благо). Важливою умовою ефективності соціальної дії є перерозподіл та децентралізація влади, в тому числі передача влади населенню громади.
Теорія колективної дії	Людина прагне бути частиною групи, яка об'єднання спільною ціллю. Важливою умовою ефективності соціальної дії є тісні зв'язки всередині громади, вміння громадян взаємодіяти між собою та об'єднуватись у формальні та неформальні спільноти (соціальний капітал).

Ці теоретичні підходи взаємодіють між собою, надаючи комплексне розуміння громади та ролі соціальної та колективної дії у її розвитку. На основі цих теоретичних підходів, ми розуміємо, що громада є складною соціальною системою, де взаємодія між людьми та їхнім середовищем відіграє ключову роль у створенні сприятливих умов для розвитку та досягнення спільних цілей.

Висновки до першого розділу

Реформа децентралізації є важливим кроком для розвитку України. Особливо важливою складовою цієї реформи є децентралізація соціальних послуг. Дослідники підкреслюють, що децентралізація загалом, та децентралізація соціальних послуг зокрема, позитивно впливають на розвиток громади та спонукають місцевих жителів до мобілізації та активної участі у вирішенні соціальних проблем.

Ключовим суб'єктом нашого дослідження є територіальна громада, яку ми визначаємо як людей, що мають спільне місце та умови проживання.

Впровадження соціальних послуг в Україні супроводжується необхідними змінами у законодавстві, що надають визначення отримувачам соціальних послуг, перелік базових соціальних послуг та регулюють базові процедури та процес надання соціальних послуг в громаді. Важливою складовою децентралізації соціальних послуг є розуміння циклу надання цих послуг, що включає оцінку потреб, планування, організацію та моніторинг їх ефективності. Цей процес має бути постійним і безперервним. Окрім законодавчої рамки, в рамках децентралізації була впроваджена модель інтегрованих соціальних послуг, що є ефективним підходом. В цій моделі людина та її потреби стають в центрі процесу надання послуг. Вона передбачає інтеграцію стратегій, процесів та технологій надання соціальних послуг на всіх рівнях. Таким чином, можна стверджувати, що децентралізація в Україні стала передумовою мобілізації територіальних громад. Цей процес сприяє підвищенню ролі громадян, розвитку економіки та соціальної сфери. Шлях до успішної децентралізації полягає в зміцненні місцевого самоврядування та наданні йому відповідних повноважень і ресурсів.

В соціальній роботі системний підхід знаходить широке застосування, оскільки дозволяє розглядати громаду як складну соціальну систему, де різні елементи, такі як індивіди, групи, інституції та ресурси, взаємодіють між собою. Ця взаємодія має значний вплив на функціонування та розвиток громади. Застосування системного підходу дозволяє аналізувати цю взаємодію та визначати

фактори, які сприяють або перешкоджають мобілізації громади. Соціальна та колективна дія мають велику важливість для концептуалізації мобілізації громад. У сучасному світі, де складні проблеми та виклики вимагають спільних зусиль для їх вирішення, соціальна та колективна дія стають ключовими факторами в активізації та об'єднанні громадськості. Таким чином, соціальна та колективна дія виявляються важливими факторами для концептуалізації мобілізації громад. Вони сприяють формуванню спільної ідентичності, об'єднують ресурси та зусилля громади, розвивають громадське лідерство та активне громадянство, а також сприяють розбудові соціального капіталу. Розуміння важливості соціальної та колективної дії дозволяє створити сприятливі умови для розвитку мобілізації громад та досягнення позитивних змін у суспільстві. Соціальна дія грає важну роль у формуванні ідентичності та свідомості громади, сприяючи створенню спільних цінностей та цілей. Колективна дія є необхідною для ефективної мобілізації ресурсів та зусиль громади. Соціальна та колективна дія сприяють розвитку громадського лідерства та активного громадянства. Ці процеси підтримують створення самосвідомого суб'єкта, ефективну мобілізацію ресурсів, розвиток лідерства та посилення соціального капіталу громади.

У сучасній соціальній роботі підхід, орієнтований на сильні сторони, займає важливе місце та має значний вплив на практику та стратегії роботи з громадами. Використання стратегій, які передбачають участь громади, колективне наснаження, розвиток громад на основі ресурсів та формування резиліентності, дозволяє активізувати та розвинути внутрішні ресурси та потенціал громади для досягнення соціальних змін та сталого розвитку. Кожна з цих стратегій базується на певній парадигмі та різноманітних формах громадської активності, проте вони спрямовані на досягнення спільної мети – формування спроможності громади та розвиток її ідентичності як суб'єкта соціальних перетворень та сталого розвитку.

Політичне насильство, як складний і багатогранний феномен, залишає глибокий слід у житті громад. Його негативні наслідки простягаються від фізичних травм до соціального розколу. Результати досліджень вказують на те, що політичне насильство впливає на різні аспекти життя громад, зокрема на їх соціальний

капітал, ідентичність, економіку та повсякденні практики. Важливим є розуміння того, що політичне насильство може призвести до глибоких змін у структурі та функціонуванні громад, але також може сприяти активізації їхнього опору та здатності до адаптації. Перед громадами стоїть завдання формування резилієнтності, яка може стати інструментом подолання наслідків політичного насильства та відновлення стабільності в умовах випробувань. Робота з територіальною громадою в умовах надзвичайних подій передбачає послідовне проходження етапів: оцінка ситуації, оцінка потреб і ресурсів громади, забезпечення участі всіх членів громади, навчання та підготовка, планування та реалізація соціальної діяльності. Цей процес сприяє формуванню життєстійкості громади та підвищенню її здатності подолати надзвичайні ситуації. Розуміння та застосування цих стратегій в сучасній соціальній роботі є важливим чинником для покращення якості життя громад та досягнення соціальної справедливості.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ МОБІЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

2.1. Методи дослідження та характеристика вибірки

При розробці дизайну емпіричного дослідження ми спиралась на положення Міжнародної школи соціальної роботи, відповідно до якого кінцевою метою кожного дослідження є підвищення якості практичної діяльності із соціальної роботи, в тому числі надання послуг. Відповідно до даного положення та предмету нашого дослідження, глобальне завдання нашої роботи можна визначити як забезпечення інформацією для розробки, впровадження та оцінювання надання соціальних послуг в процесі децентралізації (Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи, 2017).

Дослідження виконано в рамках інтерпретативної парадигми, що вважається постпозитивістською, постмодерністською, натуралістичною за своєю природою (Карагодіна, Семигіна, 2020; Семигіна, 2020). На нашу думку доцільним є зацентрувати увагу, що постпозитивістські підходи орієнтуються на якісний, а не кількісний (статистичний) аналіз. Визначальними характеристиками якісного аналізу, порівняно із кількісними методами, є: погляд зсередини, а не ззовні; орієнтація на особистість, а не на дані; холістичний, а не партикуляристський погляд; контекстуальність замість деконтекстуальності; глибина, а не ширина; індуктивність замість дедуктивності (Padgett, 2016).

Використання цієї парадигми дає можливість глибоко зрозуміти соціальні явища, акцентуючи увагу на діях та сприйнятті окремих людей та малих груп в умовах децентралізації. В рамках нашого дослідження ми зосереджуємося на діях представників місцевої влади, надавачів соціальних послуг та громадських організацій, оскільки вони є ключовими учасниками процесу мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг. Ми використовуємо такі методи збору інформації, як інтерв'ю, фокус-група та аналіз документації, щоб

отримати глибоке розуміння їхнього сприйняття соціального світу та відображення соціальних проблем.

Описовий аналіз та тематичний аналіз є важливими методами обробки даних у рамках інтерпретативної парадигми. Описовий аналіз передбачає систематичне описування, класифікацію та інтерпретацію зібраних даних. Цей метод дозволяє нам зрозуміти ключові аспекти, характеристики та взаємозв'язки в досліджуваних явищах. В процесі описового аналізу старанно розглядається кожен аспект даних, аналізується їх основні властивості та структура. Тематичний аналіз, з свого боку, дозволяє виявити ключові теми, патерни та концепції, які виникають з досліджуваних даних. Цей метод зосереджується на ідентифікації повторюваних тематичних вузлів, що виникають у текстових даних. В якісних дослідженнях зазвичай використовується індуктивний підхід, де теми формуються на основі самого тексту, або дедуктивний підхід, коли використовуються попередньо визначені коди аналізу.

В процесі розробки дизайну дослідження ми приділяємо особливу увагу забезпеченню дотримання етичних принципів, що має починатись із вибору фокусу та визначення методів дослідження (Собочан et al., 2019). В рамках нашого емпіричного дослідження, ми спирались на “Глобальну заяву про етичні принципи соціальної роботи” (Міжнародна федерація соціальних працівників, 2018) та “Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України” (Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, 2005).

При плануванні та проведенні інтерв'ю ми надаємо особливу увагу принципу “інформованої згоди” та “анонімності”. Це означає, що ми забезпечуємо, щоб усі учасники дослідження мали чітке розуміння цілей та процедур дослідження і мали можливість добровільно згодитися на участь у ньому. Крім того, ми гарантуємо конфіденційність і анонімність даних, збираючи інформацію таким чином, щоб не було можливості ідентифікувати окремих учасників. Ці етичні принципи мають на меті забезпечити дотримання прав та усіх учасників дослідження. Ми робимо все можливе, щоб гарантувати етичну й справедливую обробку даних та захист приватності учасників дослідження.

Рис. 2.1. Етапи дисертаційного дослідження.

Дисертаційне дослідження проводилось в три етапи впродовж 2019 – 2022 рр. Кожний етап відповідав загальній меті дослідження та конкретним його завданням, досягнення яких оцінювалося проміжними результатами (див. рис.2.1.).

На першому етапі дослідження (2019 -2020 рр.) здійснювалось теоретичне осмислення проблеми шляхом системного і структурно-функціонального аналізу наукових праць та досліджень, нормативно-правових документів, внутрішньої документації організацій. Проводився аналіз закордонної та вітчизняної наукової літератури із соціальної роботи та суміжних галузей наукового знання (соціології, психології та економіки). На цьому етапі було сформульовано предмет, об'єкт, мету, завдання та дизайн дослідження.

На даному етапі, було визначено концептуальну та методологічну рамку та визначено методологічний інструментарій. В рамках інтерпретативної парадигми методами збору даних було обрано напівструктуроване інтерв'ю та фокус-групу; для аналізу отриманих даних було обрано тематичний аналіз та контент-аналіз.

Для ефективності проведення якісного дослідження, важливу роль відіграє відбір респондентів. Для вивчення процесу мобілізації громад в умовах децентралізації необхідно було включити респондентів, які не тільки були учасниками даного процесу, але й мали певні унікальні знання та досвід, пов'язані із предметом дослідження. Таким чином, на підготовчому етапі було визначено такі групи респондентів: місцева влада; надавачі соціальних послуг; ГС; експерти (національні, міжнародні, наукова спільнота).

Вибір виокремлених груп представників громади для участі у дослідженні базується на обґрунтуванні необхідності отримання конкретних та унікальних знань і досвіду, пов'язаних з об'єктом дослідження – процесом мобілізації громад в умовах децентралізації. Цей вибір спрямований на забезпечення якісного та детального аналізу даної теми.

Перша група респондентів, місцева влада, є ключовим актором у децентралізаційних процесах та може надати інсайти щодо прийнятих рішень, стратегій розвитку громад, та проблем, з якими вони зіштовхнулися.

Друга група, надавачі соціальних послуг, є важливими для визначення ефективності мобілізації у контексті покращення соціальної інфраструктури та якості надання послуг.

Третя група, ГС, грає важливу роль у впливі на мобілізацію громад і може дати інформацію про діяльність громадських організацій та їхній внесок у процес.

Четверта група, експерти, які представляють національну, міжнародну, і наукову спільноту, мають можливість надати глибокий аналіз децентралізації в більш широкому контексті та зрозуміти її місце в світовій практиці.

Отже, вибір цих конкретних груп респондентів обґрунтований і спрямований на отримання всебічного та детального розуміння процесу мобілізації громад в контексті децентралізації.

Критерії включення респондентів до нашого дослідження представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Критерії включення респондентів

Група респондентів	Критерії включення респондентів	Метод збору інформації
Місцева влада	<ul style="list-style-type: none"> – Респондент обіймає керівну посаду в структурі органів місцевого самоврядування громади (наприклад: голова громади, заступник голови, мер міста тощо) не менше 2-х років. – Респондент особисто приймав участь в процесі децентралізації (проживав в громаді на момент децентралізації та займав керівну посаду). – Згода на участь у дослідженні. 	Інтерв'ю
Надавачі соціальних послуг	<ul style="list-style-type: none"> – Респондент обіймає керівну посаду в структурі державних або комунальних закладів із надання соціальних послуг не менше 1-го року. – Респондент обіймав посаду в структурі державних або комунальних закладів із надання соціальних послуг на момент децентралізації. – Респондент має практичний досвід із організації та надання соціальних послуг. – Згода на участь у дослідженні. 	Інтерв'ю
Громадський сектор	<ul style="list-style-type: none"> – Респондент обіймає керівну посаду в структурі громадської організації, яка здійснює свою діяльність в громаді не менше 3-х років. – Громадська організація, яку представляє респондент, має підтверджений досвід взаємодії та співпраці із місцевою владою (наприклад: 	Інтерв'ю

	<p>меморандум про співпрацю, проектна документація, публікації на сайті місцевої влади тощо).</p> <ul style="list-style-type: none"> – Одним із напрямів діяльності громадської організації, яку представляє респондент, є організація, надання або оцінка ефективності соціальних послуг. – Згода на участь у дослідженні. 	
Експерти	<ul style="list-style-type: none"> – Респондент представляє міжнародну або українську громадську організацію, одним із напрямів діяльності якої є підтримка реформи децентралізації в Україні та/або розвиток соціальних послуг в громадах. – Респондент може підтвердити свою участь в діяльності організації або в реалізації одного із проектів організації. – Згода на участь у дослідженні. 	Інтерв'ю, фокус - група
Науковці	<ul style="list-style-type: none"> – Респондент обіймає посаду в акредитованому закладі вищої освіти України. – Респондент має наукову зацікавленість у темі дослідження, що підтверджується відповідними публікаціями. – Згода на участь у дослідженні. 	Фокус - група
Міжнародні експерти та науковці	<ul style="list-style-type: none"> – Респондент представляє закордонну громадську організацію або закордонний заклад освіти. – Респондент висловлює зацікавленість у темі дослідження. – Згода на участь у дослідженні. 	Фокус - група

Для формування емпіричної бази дослідження, нами було визначено такі критерії відбору громад:

1. Територіальна громада завершила процес утворення або об'єднання в рамках реформи децентралізації в Україні.
2. Громада має офіційний сайт або сторінку в соціальних мережах, де представлена стратегія розвитку громади та її реалізація.
3. В громаді функціонує державний або комунальний заклад із надання соціальних послуг, який організовує та надає не менше 10 із переліку базових соціальних послуг відповідно до Закону України “Про соціальні послуги”.

4. В громаді проводиться регулярний (мінімум 1 раз на рік) моніторинг ефективності надання соціальних послуг відповідно до Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг.
5. В громаді зафіксовані спільні проекти місцевої влади та громадського сектору.

Варто зазначити, що в процесі формування емпіричної бази дослідження ми дотримувались принципу територіальної різноманітності, тобто відбирали громади із різним місцезосташуванням (на Півночі, Півдні, Заході та Сході України). Даний принцип було застосовано для забезпечення більш глибокого вивчення процесу мобілізації, враховуючи вплив зовнішніх факторів, пов'язаних із локацією громади (географічне положення, розвинутість інфраструктури, історія регіону тощо).

На другому етапі (2021-2022 рр.) було проведено емпіричне дослідження процесу мобілізації громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації. В основу дизайну дослідження покладено концепцію подвійної структуризації (Бурд'є, 2003), яка спирається на ідею, що соціальна реальність структурована, з одного боку, соціальними відносинами, об'єктивованими в розподілі різних ресурсів матеріального та нематеріального характеру, а, з іншого боку, – уявленнями людей стосовно цих відносин та навколишнього світу. Соціальні відносини, інтеріоризуючись під час практичної діяльності, перетворюються на схеми відтворювання практик, які в свою чергу обумовлюють екстеріоризацію об'єктивних структур, які їх утворили, через відтворюваність соціальних практик агентами (Бурд'є, 2003). Саме з огляду на цю концепцію важливо розуміти, як населення громад та практики, які впроваджують проекти в громадах, розуміють реальність надання соціальних послуг на місцевому рівні. Такий підхід сповна відповідає сучасним критичним парадигмам дослідження у соціальній роботі, орієнтованим на те, щоб почути голос тих, на кого спрямована та чи інша соціальна діяльність (Семигіна, 2020).

На даному етапі дослідження збір даних здійснювався за допомогою напівструктурованих інтерв'ю, які мали наступні тематичні блоки: (1) соціальні послуги; (2) мобілізація; (3) особисте ставлення. Під час формування структури

інтерв'ю та підбору питань в рамках відповідних блоків, ми спирались на теоретичну модель мобілізації, яка представлена у попередньому розділі (рис. 1.2.). Для вивчення процесу мобілізації громади було важливо дослідити рівень присутності кожного з елементів теоретичної моделі в громаді. Структура інтерв'ю відповідно до теоретичної моделі мобілізації представлена у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Структура інтерв'ю

Елемент моделі	Тематичний блок інтерв'ю	Приклади запитань інтерв'ю
Соціальні зміни	Соціальні послуги: наявність та адресованість, історія виникнення, ефективність	<ul style="list-style-type: none"> – Для кого та які соціальні послуги розвинуті в Вашій громаді? Опишіть, як організовані зазначені послуги. – Чи вважаєте Ви ці послуги ефективними? Чому? – Яким чином оцінюється ефективність соціальних послуг? – Коли виникли зазначені послуги? Розкажіть, будь ласка, історію створення цих послуг. – Які події або фактори сприяли їх створенню? Що заважало?
Розвиток потенціалу	Соціальні послуги: зона розвитку	<ul style="list-style-type: none"> – Які ще соціальні послуги потрібно створити найближчим часом у Вашій громаді? Чому? Наскільки це можливо? – Які зони розвитку Ви бачите? Яке майбутнє у Вашої громади?
Ідентичність громади	Мобілізація: потреби та ресурси громади Особисте ставлення	<ul style="list-style-type: none"> – Які потреби має Ваша громада? – Як Ви дізнаєтесь про потребу громади? Хто проводить оцінку? – Які ресурси має Ваша громада? Оцініть вагомість перелічених Вами ресурсів. – Розкажіть, чим Ви найбільше пишаєтесь в своїй громаді. – Якби Ви могли змінити що завгодно в своїй громаді, що б це було?
Участь населення	Мобілізація: участь населення	<ul style="list-style-type: none"> – Розкажіть, яку участь бере населення в задоволенні потреб громади? Як саме?
Співпраця та об'єднання	Мобілізація: механізми мобілізації	<ul style="list-style-type: none"> – Як та коли відбулась мобілізація громади? Хто були людьми, що вплинули? Ініціатори? – Які заходи, події вплинули на Вашу громаду та її становлення? – Що було б критичним рушієм успіху для Вашої громади?

Дослідження було проведено у кілька етапів: (1) опитування представників та представниць громад; (2) опитування експертів та експерток з мобілізації громад; (3) опитування представників та представниць громад в умовах військового часу. У рамках першого етапу дослідження (серпень-вересень 2021 року) було проведено 15 інтерв'ю із трьома групами представників громад: представники місцевої влади, надавачі соціальних послуг та представники громадських організацій (по п'ять представників кожної із трьох групи). Інтерв'ю були проведені у восьми громадах з шести областей України (Херсонська, Тернопільська, Івано-Франківська, Запорізька, Житомирська, Харківська), що об'єдналися в умовах реформи децентралізації в період з 2015 до 2018 років. На другому етапі дослідження (січень-лютий 2022 року) було проведено шість інтерв'ю із експертами та експертками тих проектів, діяльність яких спрямовувалась на мобілізацію громад, зокрема на підтримку розвитку соціальних послуг у громадах, та поширювалась на охоплені першим етапом громади.

В лютому 2022 року в наслідок військової агресії Російської Федерації проти України, указом президента нашої країни було введено воєнний стан, що критично змінило умови та обставини мобілізації громад. З метою актуалізації нашого дослідження в умовах воєнного стану, в травні – червні 2022 року нами було проведено 5 повторних інтерв'ю із представниками громад Тернопільської, Івано-Франківської та Житомирської областей.

Кодування респондентів, а також розподіл учасників по групам представлено в таблиці 2.3., скорочення які використовуються в таблиці передбачають: ГО – громадська організація; ОМС – органи місцевого самоврядування; НСС – надавачі соціальних послуг; Е – експерт.

Таблиця 2.3.

Кодування респондентів інтерв'ю

Область	Громада	Респонденти	Опитування в умовах надзвичайної ситуації
Житомирська	Громада 1	ГО1, ОМС1, Е1	ГО1
Запорізька	Громада 2	ОМС2, Е2	-

Івано-Франківська	Громада 3	ГО2, НСС1, Е3	НСС1
Тернопільська	Громада 4	ГО3, НСС2, ОМС3, Е4	ГО3, НСС2, ОМС3
Харківська	Громада 5, 6, 7	Г5: НСС3; Г6: ОМС4; Г7: ГО4, НСС4, Е5	-
Херсонська	Громада 8	ГО5, НСС5, ОМС5, Е6	-

Для глибокого вивчення процесу мобілізації для розвитку соціальних послуг з позицій самих громад було використано якісні методи аналізу. Аналіз даних було проведено у два етапи відповідно до завдань дослідження та основних тематичних блоків інтерв'ю (соціальні послуги; мобілізація). На першому етапі було використано метод контент аналізу для визначення особливостей розвитку соціальних послуг у громадах. Б. Прасад визначає контент аналіз як якісний метод наукового дослідження, що має на меті вивчення “змісту комунікації через призму значень, контекстів та намірів” (Prasad, 2008). В рамках контент-аналізу отримані дані було проаналізовано окремо, відповідно до кожної групи респондентів, та виділено відповіді, що повторювались, та різницю між ними. Категоризацію інформації в процесі проведення контент-аналізу було здійснено на основі циклу надання соціальних послуг, що включає наступні складові: оцінка потреб; планування соціальних послуг; організація та надання соціальних послуг; моніторинг ефективності (рис. 1.1).

На другому етапі аналізу даних для визначення чинників мобілізації було використано метод тематичного аналізу, відповідно до технології, запропонованої науковицями В. Браун та В. Кларк (Braun & Clark, 2012). Відповідно до зазначеної технології для проведення тематичного аналізу, нами було виконано серію послідовних кроків: 1) вивчення транскриптів інтерв'ю та виділення головних концептів та тем; 2) створення набору кодів для систематизації інформації; 3) виокремлення речень та частин тексту для кодування; 4) вилучення та систематизація частин тексту відповідно до їх кодів; 5) групування кодів в теми; 6) перегляд, оцінка та систематизація тем; 7) опис результатів дослідження. Особливості даного підходу до тематичного аналізу полягає в тому, що предмет

дослідження чи гіпотеза дослідження можуть змінюватися протягом проведення аналізу залежно від отриманої інформації.

Для визначення логічної рамки для перегляду, оцінки та систематизації тем, на основі результатів попередніх кроків дослідження, нами було виокремлено шість етапів мобілізації громади. Етап визнання соціальних потреб передбачає проведення оцінки потреб населення громади. Це включає взаємодію між місцевою владою та населенням для визначення спільної мети і фокусу на соціальних проблемах, які потребують уваги. На другому етапі, визначаються лідери громади, які грають важливу роль у мобілізації. Це включає ідентифікацію, навчання та підготовку формальних та неформальних лідерів громади. Основна мета полягає в розвитку лідерського потенціалу та здатності лідерів впливати на місцеві рішення та мобілізувати громаду. Третій етап передбачає пошук та об'єднання внутрішніх ресурсів громади. Це включає визначення широкого кола внутрішніх ресурсів громади та їх оцінку. Головна мета полягає в опорі на власні ресурси громади для задоволення їхніх потреб. Наступний етап – залучення зовнішніх ресурсів. Це включає оцінку необхідності залучення зовнішніх ресурсів, пошук цих ресурсів на різних рівнях, включаючи обласний, національний та міжнародний рівні, а також розвиток партнерств за межами громади. Це дозволяє громаді отримати додаткові ресурси для розвитку та реалізації проектів. Реалізація діяльності всередині громади є наступним етапом і включає соціальну дію з метою досягнення бажаних соціальних змін. Цей етап спрямований на досягнення поставленої мети і реалізацію конкретних проектів і програм. Останній етап – формування соціальної спроможності громади, що передбачає розвиток здатності громади задовольняти потреби свого населення. Це включає перехід до сталого розвитку, збереження досягнутих результатів та зміцнення соціальної стабільності громади.

Таким чином, в рамках дизайну дослідження, було враховано, що процес мобілізації громади включає кроки визнання соціальних потреб, визначення лідерів, пошук та об'єднання ресурсів, залучення зовнішніх ресурсів, реалізацію діяльності в межах громади та формування соціальної спроможності.

На третьому етапі (2022 р.) дослідження було проведено інтерпретацію отриманих даних, оформлення результатів дослідження та їх апробація. Концептуальною рамкою для інтерпретації отриманих даних стали стратегії в рамках підходу, орієнтованого на сильні сторони: участь громади; колективне наснаження; розвиток громади на основі ресурсів; формування резилієнтності в громаді. На особливу увагу заслуговує стратегія формування резилієнтності в громаді як методологічна основа для інтерпретації результатів інтерв'ю із представниками громад в умовах воєнного часу. В результаті інтерпретації даних було розроблено функціонально-процесуальну модель мобілізації громад для розвитку соціальних послуг та проведено апробацію моделі методом фокус-груп.

Фокус-групу визначають як багатофункціональний метод дослідження, який варто ефективно поєднувати із іншими якісними методами для розширення видів та обсягів отриманої інформації (Kamberelis & Dimitriadis, 2013). Важливу роль у цьому відіграє групова динаміка: “модератор використовує груповий процес із невеликою кількістю учасників, щоб стимулювати дискусію та отримати інформацію про переконання, ставлення чи мотивацію учасників щодо конкретної теми” (Linhorst, 2002).

Таким чином, на третьому етапі було проведено серію з трьох фокус-груп, учасниками яких стали експерти, науковці та міжнародні експерти і науковці, що відповідали визначеним критеріям (див. табл. 2.1). Головною метою проведення фокус-груп була експертна оцінка розробленої моделі мобілізації для її подальшого впровадження.

Методологічною основою для організації отриманих даних було обрано метод SWOT-аналізу. Даний метод ефективно використовується з 1960-х років для оцінки ситуацій, явищ, стратегій та програм, основаної на аналізі зовнішніх (можливості та загрози) та внутрішніх (сильні та слабкі сторони) факторів (Leigh, 2009; Teoli et al, 2019). В рамках проведення фокус-груп до внутрішніх факторів було віднесено характеристики самої моделі, а до зовнішніх – умови її впровадження в громаді.

Для реалізації зазначених вище завдань в рамках фокус-групи був складений сценарій, в якому виділено чотири блоки, що мають наступні питання:

1. Вступна частина

- Привітання та знайомство
- Презентація плану роботи
- Узгодження правил роботи

2. Презентація моделі та запитання на уточнення

- Історія створення моделі
- Усна та візуальна презентація моделі та її елементів
- Можливості для імплементації та застосування моделі
- Відповіді на запитання учасників направленні на розуміння моделі

3. Зворотній зв'язок щодо моделі мобілізації:

- Відповідно до Вашого досвіду, наскільки ця модель здається Вам логічною? Чому?
- Відповідно до Вашого досвіду, як ця модель може бути застосована у практичній роботі з громадами? За яких умов?
- В контексті впровадження моделі, які Ви бачите сильні сторони моделі? Які слабкі сторони?
- Відповідно до Вашого досвіду, як би можна було змінити/вдосконалити дану модель, щоб забезпечити більш ефективно її впровадження?
- Які бар'єри можуть виникнути в процесі впровадження на рівні громади?
- Як можна мотивувати лідерів громад для використання даної моделі мобілізації?

4. Завершення та підведення підсумків

Сценарій фокус-груп був розрахований на кількість учасників від 5 до 10 осіб та тривалість від 60 до 90 хвилин. Фокус-групи було проведено онлайн із використанням інструментів та програм для презентації моделі та залучення учасників. За результатами фокус-груп було розроблено рекомендації з імплементації моделі.

Враховуючи зазначене вище, дизайн нашого дослідження передбачає використання різних методологічних підходів, включаючи аналіз літератури, збір емпіричних даних шляхом інтерв'ю та фокус-груп. Ці методи дозволять нам отримати глибинну інформацію про процес мобілізації територіальних громад і їх вплив на розвиток соціальних послуг. Наша робота спрямована на розширення наукового дискурсу у сфері соціальної роботи в громаді, а також на надання практичних рекомендацій та інструментів для поліпшення процесу надання соціальних послуг в умовах децентралізації. Ми впевнені, що результати нашого дослідження сприятимуть подальшому розвитку соціальної роботи в громаді та покращенню якості надання соціальних послуг.

2.2. Аналіз практики мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації в Україні

За результатами інтерв'ю було визначено особливості розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації на основі циклу надання соціальних послуг, що включає наступні складові: оцінка потреб; планування соціальних послуг; організація та надання соціальних послуг; моніторинг ефективності.

Особливості проходження процесів децентралізації. Серед восьми громад, відібраних для участі у дослідженні, три було створено в 2015 році, дві – у 2016 році, одна – у 2017 році та дві – в 2018 році. Таким чином, на момент дослідження кожна громада функціонувала в умовах об'єднання протягом періоду від трьох до п'яти років.

Три громади було об'єднано на основі міст, три – на основі селищ та дві – на основі сіл. Отже, громади мають різноманітну кількість населення: від малих сільських громад до селищ і великих міст. Чотири громади має населення в діапазоні 6-10 тисяч осіб, дві – 10-25 тисяч осіб та дві громади – 70-90 тисяч осіб. Бюджет громад, що брали участь у дослідженні, можна визначити як такий, що відповідає 5-10 тисяч гривень на одного мешканця, при середньому бюджеті в 1145 гривень на мешканця (Державний портал “Децентралізація”, 2022). Це може вказувати на різницю в фінансовій спроможності громад і можливий вплив на їхні можливості в рамках децентралізації.

Варто зазначити, що п'ять з восьми громад опинились в окупації або в зоні воєнних дій з початку 2022 року, тому не брали участь у подальших етапах дослідження.

Детальнішу характеристику громад, що брали участь у дослідженні, подано у таблиці 2.4.

Характеристика громад, що брали участь у дослідженні

Область	Код громади	Рік утворення	Тип	Кількість населених пунктів	Кількість населення
Житомирська	Г1	2015	Селищна	18	8 574
Запорізька	Г2	2015	Селищна	10	6 168
Івано-Франківська	Г3	2018	Міська	11	70 644
Тернопільська	Г4	2015	Сільська	15	12 030
Харківська	Г5	2018	Міська	91	89 472
Харківська	Г6	2017	Селищна	2	8460
Харківська	Г7	2016	Міська	9	25 585
Херсонська	Г8	2016	Сільська	17	8195

Можна узагальнити, усі вісім громад, які були включені до дослідження, відповідали всім обраним критеріям відбору, визначеним для формування емпіричної бази дослідження. Громади підбирались за принципом різноманітності, охоплюючи громади різних років створення, типів (міста, села, селища), різних розмірів населення та різних рівнів бюджету на одного мешканця. Це дозволило проводити аналіз децентралізаційних процесів у різних умовах і контекстах. З огляду на вищезазначене можна констатувати, що громади, які взяли участь у дослідженні, були належним чином відібрані і відповідали встановленим критеріям.

Наявність та спрямованість соціальних послуг. Більшість громад надає близько 10-13 послуг із 18 базових соціальних послуг. Найбільш популярними та затребуваними є денний догляд; натуральна допомога; консультування (інформування) та соціальна адаптація. Частіше за все відсутні наступні послуги – переклад жестової мови; підтримане проживання; соціальне таксі (фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору); догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних та супровід під час інклюзивного навчання. Частина громад забезпечує деякі з відсутніх послуг через співпрацю із сусідніми громадами або завдяки благодійним фондам.

Основними отримувачами соціальних послуг є сім'ї у складних життєвих обставинах та діти з таких сімей; люди похилого віку та особи з інвалідністю. В деяких громадах також працюють із молодими та/або самотніми мамами; жінками та дітьми, що страждають від насильства.

Переважаючою більшістю громад потреби громади визначаються за формальними ознаками – кількість самотніх людей похилого віку; кількість осіб із інвалідністю; кількість сімей, що знаходяться у СЖО. Деякі громади говорили, що мають “дорожні карти території”; деякі отримують інформацію про певні категорії населення, що потребують надання соціальних послуг, з банків даних та державних реєстрів; деякі орієнтуються на заяви та звернення у ЦНАПи та до міської влади.

Менша частина громад дізнається про потреби громади напряму від громади, обходячи все населення, запитуючи у людей про їхні потреби та оцінюючи стан житла, здоров'я, сімейних стосунків тощо. Такий підхід до визначення потреб громади реалізують більш розвинені громади, що мають довший шлях розвитку та більш мобілізовану громаду. Важливими характеристиками при такому підході є довіра до представників міської влади, відкритість населення громади.

Ось як цей процес оцінки потреб описують представники надавачів соціальних послуг громад, включених у дослідження. Згідно з описом, процес оцінки потреб розпочинається з отримання запиту від Міністерства соціальної політики, яке вказує на необхідність проведення оцінки потреб в наданні соціальних послуг. Далі, фахівці відвідують села та опитують старост, що виконують роль посередників між громадою та надавачами соціальних послуг.

Цей процес визначення потреб передбачає особистий контакт і спілкування з громадянами. Фахівці навідуються до будинків людей, визначають всі деталі та чи підлягає особа соціальному обслуговуванню. Якщо людина потребує допомоги, фахівці оформляють необхідну документацію та забезпечують потрібні послуги. Протягом року, у разі потреби, люди можуть звертатися до різних організацій або безпосередньо до соціальних працівників, які мають інформацію про потреби конкретних осіб.

Аналізуючи відповіді учасників дослідження, можна визначити кілька важливих аспектів. По-перше, використовуваний підхід дозволяє зібрати інформацію про потреби громади безпосередньо від громадян, що сприяє більш точному визначенню цих потреб. По-друге, важливою характеристикою є довіра до представників міської влади, яка є передумовою для ефективної співпраці та забезпечення потреб громади. По-третє, виявлено, що процес визначення потреб і надання допомоги розглядається в індивідуальному контексті, де фахівці прямо спілкуються з окремими людьми та дізнаються всі нюанси їхньої ситуації, щоб забезпечити необхідну допомогу. Загалом, результати опитування вказують, що описаний підхід до визначення потреб громади відображає особистий підхід до кожної особи та демонструє залученість надавачів соціальних послуг до розв'язання соціальних проблем на місцевому рівні.

Попри переваги описаного вище індивідуального підходу в оцінці потреб населення, найбільш доцільним видається комплексний підхід – облік громади за формальними ознаками потреб у соціальних послугах, і суб'єктивна оцінка населення та влади ситуації в громаді. Згідно із результатами дослідження є громади, які застосовують саме такий підхід, ось як це описує один із експертів:

“У громаді діє моніторинг соціальної ситуації, що дозволяє співставити дані про послуги, надані за певний період, і дані про зміни в соціальній ситуації клієнтів соціальної роботи. Таким чином можна судити про результативність послуг (видно зв'язок між наданням послуг і змінами, поліпшенням ситуації сімей і дітей як загалом, за сумарним індексом благополуччя, так і за окремими маркерами соціальної ситуації). Але крім цього інструменту там є звичайні процедури ведення випадку та висновку по його закриттю, узагальнення цих даних, наради, робота з населенням” (респондент Е6, Херсонська область).

Описаний учасниками опитування комплексний підхід дозволяє отримати більш повне та об'єктивне уявлення про потреби громади, враховуючи як формальні критерії, так і суб'єктивну думку та досвід населення та влади. Використання моніторингу соціальної ситуації та інших інструментів дозволяє

оцінити ефективність послуг та виявити тенденції та потреби, що виникають в громаді.

За результатами аналізу даних отриманих шляхом проведених інтерв'ю, можемо припустити, що комплексний підхід в оцінці потреб громади в соціальних послугах має декілька переваг. В першу чергу, такий підхід дозволяє уникнути узагальнених або вузько спрямованих оцінок потреб громади. Враховуючи формальні ознаки потреб у соціальних послугах та суб'єктивну оцінку населення та влади, можна охопити широкий спектр потреб та зрозуміти їхні особливості.

Крім того, комплексний підхід допомагає встановити зв'язок між наданням соціальних послуг і змінами в соціальній ситуації громади. Це дозволяє оцінити результативність послуг і визначити, наскільки вони впливають на поліпшення благополуччя та якості життя населення.

Однією з переваг комплексного підходу є включення громади у процес оцінки потреб та прийняття рішень. Залучення населення, представників громадських організацій та владних структур дозволяє отримати різноманітність поглядів та досвідів, що допомагає зрозуміти потреби різних груп населення та забезпечити адекватну відповідь на них.

Комплексний підхід також забезпечує гнучкість та адаптивність. Моніторинг та оцінка потреб регулярно оновлюються, що дозволяє адаптувати програми та послуги до актуальних вимог та пріоритетів громади.

Використання комплексного підходу сприяє підвищенню довіри громади до процесу оцінки та надання соціальних послуг. Відкритість, участь громадян та облік їхніх думок та досвіду сприяють більш легітимному прийняттю рішень та забезпеченню відповідності наданих послуг реальним потребам.

Можемо узагальнити, що за результатами дослідження, більшість громад використовує формальний підхід в оцінці потреб населення, меншість – індивідуальний (через прямий контакт з населенням), і лише деякі – комплексний підхід. На нашу думку, комплексний підхід в оцінці потреб громади в соціальних послугах є найбільш ефективним, оскільки допомагає зрозуміти багатогранність

потреб та забезпечити більш ефективно та адаптивно надання послуг. Це сприяє покращенню якості життя населення та розвитку громади в цілому.

Ефективність соціальних послуг. Не всі з опитаних громад бачать необхідність проводити незалежну оцінку ефективності наданих соціальних послуг, а орієнтуються на стандарти наданих послуг та зворотній зв'язок від клієнтів. Учасники опитування, які проводять оцінку ефективності послуг, говорять про складнощі із визначенням ефективності наданих соціальних послуг, оскільки інструменти, що використовуються для оцінки ефективності часто є формальними, недостатньо продуманими або такими, що надають некоректну оцінку. Наприклад учасники інтерв'ю говорили про опитування клієнтів щодо ефективності роботи соціальних працівників, а не ефективності наданих послуг; опитування лише тих, хто отримав послуги, а не громаду в цілому; опитування людей щодо їхніх потреб без інформування щодо можливостей задоволення цих потреб.

Тільки частина опитаних громад має усталені регулярні оцінювання ефективності наданих послуг, забезпечені декількома способами – суб'єктивна оцінка мешканців громади (опитування як клієнтів, що отримали послуги, так і інших членів громади), об'єктивна оцінка за статистичними даними (кількість сімей у СЖО, кількість вилучених із сім'ї дітей і т.д.) та зовнішня незалежна оцінка. Ось як це описує один із представників місцевої влади:

“У нас створена робоча група по проведенню моніторингу та зовнішнього оцінювання якості надання соціальних послуг. У нас є робоча група з експертами. У нас є педагогічний університет, який має кафедру соціальної роботи та при педагогічному університеті ми запросили спеціаліста. Ми склали графік і в кожному населеному пункті вибрали послугу, щодо якої ми будемо здійснювати моніторинг, і після цього отримуємо аналіз. Після цього робоча група буде працювати по рекомендації для покращення якості надання соціальних послуг тих, яких ми будемо здійснювати моніторинг. А на наступний рік ми плануємо задіяти незалежного експерта, який буде

проводити моніторинг для більш об'єктивного аналізу надання соціальних послуг” (респондент ОМС4, Тернопільська область).

Представлена вище цитата вказує на важливість систематичного оцінювання якості соціальних послуг у громадах. Цей систематичний підхід, включаючи регулярні моніторинги, аналіз та зовнішню незалежну оцінку, дозволяє виявити потреби та недоліки у наданні послуг і прийняти відповідні заходи для поліпшення якості. Залучення експертів та зовнішніх стейкхолдерів дозволяє забезпечити об'єктивність та незалежність оцінки.

Результати опитування більшості громад вказують на відсутність єдиного стандарту в оцінюванні і проблеми, пов'язані з якісним оцінюванням. Учасники інтерв'ю зазначають, що складності проведення оцінки ефективності соціальних послуг пов'язані із відсутністю необхідного людського ресурсу, недостатню підготовку фахівців і нерозуміння критеріїв оцінювання. На нашу думку, це вказує на важливість розвитку інструментів оцінювання та покращення підготовки спеціалістів для здійснення якісного оцінювання. Це може включати розробку стандартів оцінювання, які встановляють чіткі критерії та параметри оцінки, а також забезпечення необхідного навчання та підготовки фахівців у галузі соціальної роботи. Подальша робота повинна спрямовуватися на забезпечення належної інформації та підтримки для представників громади, щоб підвищити їх розуміння важливості оцінювання і включення їхніх голосів у процес прийняття рішень щодо надання соціальних послуг.

Результати дослідження підкреслюють потребу в систематичному підході до оцінювання, стандартизації та навчанні фахівців для забезпечення ефективності надання соціальних послуг і поліпшення якості життя громади. Можемо узагальнити, що систематичний підхід в оцінці якості соціальних послуг в громаді має включати ретельне планування, організацію та аналіз процесу оцінювання з метою забезпечення об'єктивних та надійних результатів. Цей підхід має базуватись на використанні стандартизованих методик, інструментів та критеріїв, які дозволяють зібрати, аналізувати та інтерпретувати інформацію про якість наданих соціальних послуг.

Історія виникнення. Більшість громад мають схожу історію виникнення соціальних послуг: до початку процесу децентралізації такі послуги надавали населенню представники району, частіше за все очікувати ці послуги потрібно було довго, не завжди вони надавались якісно, також бували складнощі із поданням заявок на послуги та оформленням необхідних документів. Інколи частина послуг надавалась у населеному пункті, на місці, фахівцями. В деяких громадах до початку процесу децентралізації були започатковані (державою, меценатами чи благодійними фондами) реабілітаційні центри, тренінгові майданчики, які наразі входять до об'єднаних центрів надання соціальних послуг громад.

Після початку процесу децентралізації громади пройшли складний шлях об'єднання, переформатування або створення територіальних центрів надання соціальних послуг. У більшості громад на момент проведення дослідження функціонував об'єднаний центр, що надає різні види соціальних послуг. У частині громад соціальні працівники є в кожному населеному пункті громади, навіть якщо центр знаходиться лише в одному населеному пункті. Також у частині громад були наявні місцеві відділення ЦНАПів, де працюють соціальні адміністратори, що відповідають за консультування населення та допомогу у оформленні соціальних послуг. Наявність ЦНАПів дозволяє населенню громади не виїжджати зі свого місця проживання для оформлення документів та подання заявок на отримання соціальних послуг.

Більшість громад відзначає важливу роль локальних громадських організацій та міжнародних проектів у розвитку соціальних послуг. Зазвичай роль громадського сектору полягає у інформуванні та навчанні місцевої влади та фахівців, а також в ініціюванні та організації локальних проектів на рівні громади. Ось як про це розповідає один із опитаних представників громадського сектору:

“Зараз ми впроваджуємо в себе такий проект “Підтримка родин у складних життєвих обставинах”. І він такий, усебічний. Тому що, крім того, що є такі Центри, є ще спеціальні волонтери проекту, які працюють із батьками... Це люди, які волонтери, усе ж таки, але вони проходять у нас спеціальне навчання. Це навчання проходить спільно з центром соціальних

служб службою в справах дітей і навіть з поліцією, де вони отримують навички соціальної роботи. Ми зрозуміли, що сьогодні, у період децентралізації дуже важливо, щоб ця робота була системною. А саме, щоб громади місцеві взяли відповідальність і могли дійсно виконати цю роботу по соціалізації. І ми почали шукати пілотні громади. Ми знайшли три такі пілотні громади, і ми запропонували саме депутатам, головам громади, пройти такий пілот для того, щоб у себе налагодити послуги” (респондент ГО5, Херсонська область).

Описаний вище приклад вказує на те, що ГС в громаді може відігравати ключову роль у виявленні потреб та пропозицій щодо розвитку соціальних послуг. Завдяки своєму безпосередньому контакту з мешканцями та роботі на місцевому рівні, громадські організації мають більшу можливість усвідомлення реальних потреб та проблем громади.

Часто саме ГС може бачити потребу, яку інші структури, включаючи місцеву владу, можуть пропустити або недооцінити. Громадські організації є ближчими до мешканців і знають їхні потреби, переживання та проблеми. Вони можуть виявити соціальні проблеми, які є актуальними для громади, але ще не визнані або не вирішені.

Крім того, громадські організації можуть виконувати важливу функцію зв'язку між мешканцями та місцевою владою. Вони можуть стати посередниками у передачі інформації про потреби та проблеми громади, а також висловлювати пропозиції щодо вирішення цих питань. Громадські організації володіють експертними знаннями та досвідом у сфері соціальних послуг, що дає їм можливість вносити конструктивні пропозиції та рекомендації щодо поліпшення якості надання цих послуг.

Напрямами подальшого розвитку соціальних послуг у громадах респонденти називали створення реабілітаційних центрів, тимчасового житла, кризових кімнат, навчальних та тренінгових центрів. Основна проблема для розвитку цих напрямків, на думку представників громад, полягає у відсутності підходящих приміщень та коштів на створення цих ініціатив.

Децентралізація соціальних послуг, з одного боку, вважається обов'язковою складовою реформи децентралізації, а з іншого – її успішність залежить від ресурсів громади, включаючи зацікавленість місцевої влади, попередній позитивний досвід реалізації соціальних послуг та наявність активних громадських ініціатив.

Аналізуючи результати проведених інтерв'ю, можна констатувати, що громадські організації відіграють важливу роль у об'єднанні ресурсів для розвитку соціальних послуг в громаді. Вони можуть залучати як власні ресурси, так і ресурси зовнішніх партнерів для реалізації своїх проектів та ініціатив. Громадські організації можуть активно працювати над пошуком та залученням додаткових фінансових ресурсів для покращення якості надання соціальних послуг. Це може включати пошук грантових програм, співпрацю з благодійними фондами, проведення фондів зборів та залучення пожертвувань від громадськості. Громадські організації також можуть використовувати власні ресурси, такі як експертні знання та досвід своїх членів, волонтерську працю та недержавні джерела фінансування.

З огляду на це можна стверджувати, що залучення ресурсів громадськими організаціями важливо не недооцінювати, оскільки вони можуть мати значний позитивний вплив на якість та доступність соціальних послуг в громаді. Таким чином, варто узагальнити, що громадські організації роблять значний внесок у розвиток соціальних послуг.

Механізми взаємодії. Більшість опитаних визначили ефективну взаємодію “влада – населення – ГС” як важливу складову розвитку соціальних послуг в територіальній громаді. Проте лише частина опитаних змогла назвати конкретні приклади такої взаємодії. Велика частина респондентів, особливо з боку громадського сектору говорять про низький рівень такої взаємодії. Ось як про це говорить одна з експерток:

“Іноді [“влада – населення – ГС” –прим. авт.] не взаємодіє ніяк. ГС намагається показати кращі моделі соціальних послуг, в надії отримати підтримку від державних органів. Та державні органи часто не розуміють

важливості соціального сектору і розвитку соціальних послуг. Немає розуміння довгострокових наслідків відсутності соціальних послуг для населення. Саме населення пасивне, не вимагає від державних органів створення послуг, в яких є потреба, не розуміє механізмів впливу на державні органи” (респондентка Е5, Харківська область).

Відповідно до результатів опитування, було визначено такі механізми розвитку співпраці в громаді: (1) спільна діяльність щодо розвитку громади; (2) колективні запити про допомогу від мешканців громади; (3) спільні соціальні проекти; (4) відкрита комунікація між представниками влади та населенням; (5) запрошення населення та громадського сектору до участі у прийнятті суспільно важливих рішень.

Більшість респондентів казали про не дуже активну участь населення у справах громади, проте у найбільш розвинених громадах відмічали досить активну участь населення у справах громади. На думку опитаних, основними інструментами залучення населення є: офіційний веб-сайт та соціальні мережі громади, опитування членів громади, громадські слухання, петиції та звернення, а також спільні проекти та заходи для населення та місцевої влади. Проте ці інструменти не є ефективними через низьку поінформованість та низький рівень мотивації населення. Всі опитані громади вважають своїм пріоритетом залучення населення до більш активної участі у житті та прийнятті важливих рішень щодо громади.

Отже населення грає важливу роль у створенні підтримки та допомоги в разі потреби. Як вже було зазначено вище, представники громад наголошують на важливості участі населення в ситуаціях, коли це необхідно. Один із прикладів, наведених учасниками, – підтримка ветеранів АТО та натуральна допомога, надана об'єднаними зусиллями громади. Таким чином, учасники інтерв'ю наголошують на тому, що населення відгукується на заклик про допомогу у випадках кризових ситуацій, проявляючи високу громадську активність та соціальну відповідальність. Це свідчить про сильну спільноту та готовність жителів громади допомагати один одному в складних життєвих ситуаціях.

Варто узагальнити, що вище вказане підкреслює важливість залучення населення в процес надання соціально-психологічної допомоги та розкриває його ресурсність. Населення громади виявляє готовність допомагати один одному, мобілізувати свої ресурси та об'єднуватися у разі потреби. З огляду на це можна констатувати, що залучення населення стає ключовим чинником у підтримці та розвитку соціальних послуг у громаді. Аналізуючи результати проведених інтерв'ю, стає очевидним, що громадська активність та співпраця мешканців мають значний потенціал для розвитку та вдосконалення соціальних ініціатив. Таким чином, залучення населення до співпраці виявляється важливим фактором успішної реалізації соціальних програм і проектів. Населення не лише надає необхідні ресурси, але й демонструє свою активну громадську позицію, сприяючи побудові сильної та самодостатньої громади. Варто стимулювати та підтримувати ініціативи населення, що сприятиме створенню стійкого та ефективного соціального середовища у громаді.

Проаналізувавши відповіді респондентів, ми можемо визначити суб'єктів співпраці та особливості їх взаємодії для розвитку соціальних послуг. Ключовими суб'єктами соціальної взаємодії в сучасних громадах є: місцева влада; надавачі соціальних послуг; ГС; населення громади.

Місцева влада має повноваження приймати рішення щодо створення або розвитку соціальних послуг в громаді та заходів щодо надання соціально-психологічної допомоги. Рішення місцевої влади мають базуватись, в першу чергу, на інформації, яку надавачі соціальних послуг отримують від населення та результати моніторингу ефективності соціальних послуг.

Головним завданням надавачів соціальних послуг є оцінка потреб населення та надання послуг відповідно до цих потреб. З цієї метою, важливо організувати ефективну комунікацію з населенням та збір об'єктивного зворотного зв'язку.

Населення може виражати свої потреби та запит на допомогу представникам місцевої влади, надавачам послуг або через ГС. Важливо зазначити, що саме соціально активне населення громади формує ГС, який в свою чергу, має вплив на місцеву владу.

ГС проявляє ініціативу щодо створення соціальних проектів для надання допомоги населенню. Поряд з тим, ГС може бути ефективним у пошуку та залученні ресурсів для розвитку громади. В центрі взаємодії вказаних вище суб'єктів є надання соціально-психологічної допомоги населенню територіальної громади.

Узагальнюючи, варто зазначити, що важливо забезпечити ефективну комунікацію між місцевою владою, надавачами соціальних послуг, громадським сектором та населенням. Це дозволить отримати об'єктивну інформацію про потреби населення і забезпечити належну психосоціальну допомогу. Враховуючи ці аспекти, можна стверджувати, що залучення ресурсів та активна участь населення вирішальним чином сприяють успішній роботі та розвитку громади в галузі соціально-психологічної підтримки.

Аналітичні результати нашого дослідження представлені на рис. 2.2.

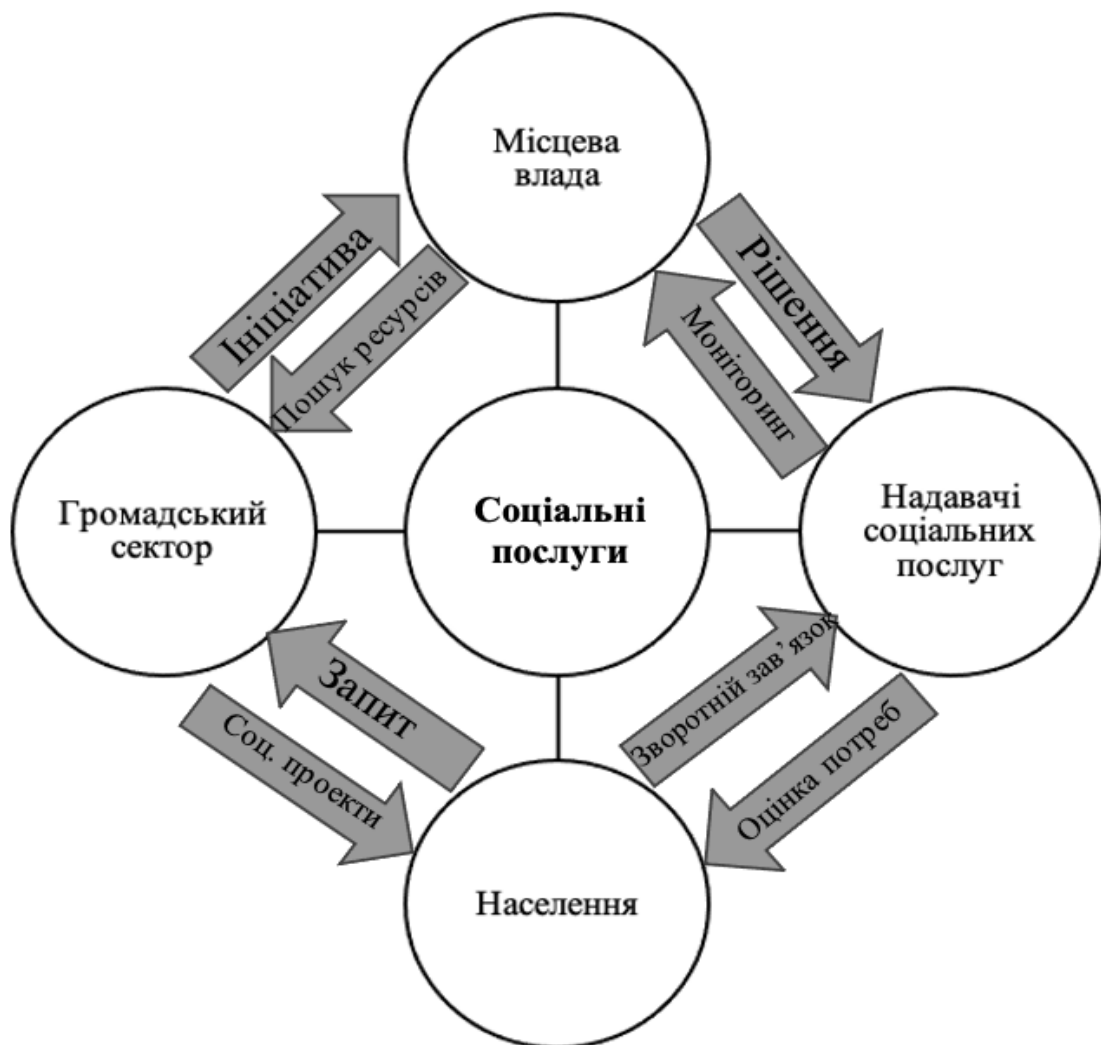

Рис. 2.2. Взаємодія в рамках надання соціальних послуг в громаді.

Дані, отримані під час проведення дослідження, дають змогу охарактеризувати сильні та слабкі, проблемні моменти при наданні соціальних послуг у громадах, окреслити ризики та можливості розвитку, тобто провести SWOT-аналіз. Варто зазначити, що SWOT-аналіз є корисним інструментом для оцінки ситуації в сфері надання соціальних послуг у громадах. Він допомагає виявити сильні та слабкі сторони, а також розпізнати можливості та загрози, що впливають на цей сектор. Цей аналіз може бути використаний для розробки стратегій та планів розвитку, спрямованих на покращення ефективності надання соціальних послуг та забезпечення ефективної співпраці всіх зацікавлених сторін. Аналітичні результати нашого дослідження представлені в табл. 2.5.

Таблиця 2.5.

SWOT-аналіз надання соціальних послуг у громадах

Сильні сторони	Слабкі сторони
Створення або об'єднання багатопрофільних центрів надання соціальних послуг. Ефективна точкова та адресна допомога. Позитивні результати профілактичної роботи з населенням. Залучення різних груп населення до співпраці та допомоги у наданні соціальних послуг.	Недостача коштів та матеріально-технічного забезпечення. Недостача спеціалістів для роботи (соціальних робітників, психологів). Непоінформованість населення щодо можливостей отримання соціальних послуг. Відсутність інструментів виміру ефективності проробленої роботи та збору фідбеку. Відсутність інструментів мобілізації громади – активізації та більшого залучення населення.
Можливості	Загрози
Реформа децентралізації, як можливість (законодавство, децентралізація влади та ресурсів). Використання наявної інфраструктури соціальних закладів. Навчання та участь у місцевих, національних та партнерських програмах. Залучення населення до розвитку соціальних послуг.	Недосконалість законодавчого регулювання системи соціальних послуг. Недосконалість фінансової децентралізації. Пандемія COVID-19. Загроза військової агресії.

З огляду на те, що даний етап дослідження відбувалось в період пандемії та в умовах військової загрози ці фактори враховані при аналізі, як зовнішні виклики, що потенційно можуть впливати на надання соціальних послуг на рівні територіальних громад.

Ці результати до певної міри співпадають з результатами інших досліджень, проведених українськими науковцями (Боброва & Ломоносова, 2020; Гасанбекова, 2019; Обушний & Яковенко, 2019; Semigina, 2020). Водночас у нашому дослідженні визначено взаємодію “місцева влада – населення – ГС” як важливий фактор розвитку соціальних послуг, що проходить наскрізною темою в усіх підблоках інтерв’ю. Виявлені дані розкривають уявлення кожного із суб’єктів цієї взаємодії про процес розвитку соціальних послуг в територіальних громадах.

Проведене дослідження дало змогу виявити відмінності у сприйнятті соціальних послуг різними групами респондентів. Представники міської влади не дуже добре знають, які соціальні послуги надає громада, і також рідко знають специфіку оцінки потреб населення та вимірювання ефективності наданих послуг. Чим ближчі представники влади до населення громади, тим краще вони орієнтуються у ситуації надання соціальної допомоги. Отже, особистісна зацікавленість та активна залученість представників влади забезпечує покращення рівня наданих послуг

Надавачі соціальних послуг переважно дуже добре орієнтуються у послугах, що надаються у їх громадах, і зосереджені на наданні цих послуг. Вони краще орієнтуються в оцінці ефективності послуг, які надаються, проте способи оцінки не завжди можна вважати об’єктивними.

Представники громадських організацій та експерти найліпше розуміються на потребах населення. Представники громадських організацій зорієнтовані переважно на ситуативне вирішення потреб та проблем – залучення донорських коштів, подання запитів до місцевої ради, експерти – на системні зміни – навчання громади, надавачів соціальних послуг, представників влади. Ці відмінності засвідчують потребу у поглибленні співпраці між різними стейкхолдерами соціальної сфери у територіальних громадах.

Продовжуючи логіку дослідження, варто описати аналіз результатів щодо умов мобілізації громад відповідно до етапів мобілізації громади (визнання соціальної проблеми, визначення лідерів громади, пошук ресурсів, розв'язання соціальної проблеми, перехід до сталого розвитку).

Як показали інтерв'ю, не всі з опитаних громад успішно пройшли *етап визнання соціальної проблеми населенням та місцевою владою*. Найбільше проблем з цим етапом виникло у громад, що лише нещодавно розпочали свій шлях у наданні соціальних послуг (від кількох місяців до півтора року). Головні причини цих складнощів можна визначити як відсутність діалогу між місцевою владою та населенням, а також спільного розуміння потреб громади.

Цитати респондентів вказують на проблеми з комунікацією та інформованістю населення. Учасники опитування відзначили відсутність знайомства зі своїми депутатами та незнання голови в окрузі. Це свідчить про неефективну комунікацію між місцевою владою та громадою. Розповіді респондентів підкреслюють важливість активного включення мешканців у діалог із владою та створення можливостей для висловлення їхніх потреб та думок.

Респонденти також вказали на відсутність згуртованості та розуміння потреб громади. Незважаючи на наявність певних соціальних послуг, вони відмічають, що рішення влади не враховують думки та потреби населення. Відсутність діалогу та взаємодії між владою та громадою призводить до незадоволення та невпевненості у мешканців стосовно того, куди звертатися та як висловити свої потреби. Найчастіше на цю проблему вказували представники місцевих громадських організацій. Ось як це описує одна з опитуваних:

“Ми спілкувалися з людьми, проводили опитування онлайн, створювали гугл-форму по розсилці, 96% населення відповіли, що жодного разу не бачили свого депутата, тобто, вони не знають, хто в них на округах. У деяких округах люди не знають, як виглядає голова. І це маленькі села, зачасту, але це доволі таки болючий результат” (респондентка ОМС2, Запорізька область).

Таким чином, аналіз цитат учасників опитування підкреслює необхідність поліпшення комунікації між місцевою владою та населенням, створення

можливостей для активної участі громади у процесі визначення соціальних проблем та розробки стратегій їх вирішення. Також важливо забезпечити розуміння та урахування потреб громади у процесі прийняття рішень. Варто узагальнити, що зазначені проблеми можуть бути вирішені шляхом покращення діалогу, залучення громадських організацій та створення ефективної системи зворотного зв'язку між владою та громадою.

Варто зазначити, що важливою складовою проблеми відсутності діалогу є низький рівень поінформованості населення щодо механізмів прийняття рішень місцевою владою та можливостей впливу на ці рішення. На думку експертів, які взяли участь у другому етапі дослідження, саме ГС може стати майданчиком для розвитку такого діалогу.

З іншого боку, найкраще етап визнання соціальної проблеми населенням та місцевою владою пройшли громади, що мають систему інформування та консультивання громадян, а також налагодили зв'язок представників адміністрації та надавачів соціальних послуг із населенням. Відповідно до даних дослідження, ці громади мають довший шлях надання послуг – від трьох до семи років, а також мають досвід участі у різних партнерських та навчальних програмах та проектах. У таких громадах населення “включається” у допомогу своїм сусідам на різних рівнях – волонтерському, меценатському, підприємницькому або благодійному, фактично реалізуючи “сусідську модель” допомоги.

На думку респондентів, актуальними інструментами інформування та залучення населення виступають: офіційний веб-сайт та соціальні мережі громади, опитування членів громади, громадські слухання, петиції та звернення, а також спільні проекти та заходи для населення та місцевої влади. Респонденти зазначають, що інформаційні групи в месенджерах, такі як Вайбер, є зручними для поширення інформації до місцевої влади. Однак, представники місцевої влади звертають увагу на необхідність використання офіційних засобів комунікації для вирішення соціальних проблем. Вони закликають громадян писати офіційні запити, подавати петиції та звертатися на сесії чи до сільського голови, щоб забезпечити ефективний вплив та розв'язання проблем. Відповіді учасників опитування

підкреслюють важливість активної участі громади в розв'язанні соціальних проблем та взаємодії з місцевою владою. Вона свідчить про необхідність, щоб громада відчувала, що їхні дії та зусилля мають вплив на вирішення їхніх потреб та проблем. Залучення через офіційні канали комунікації сприяє створенню конструктивного діалогу між населенням та місцевою владою, що сприяє досягненню більш ефективних та сталих результатів у вирішенні соціальних проблем.

Отже, результати дослідження свідчать про наявність двох основних шляхів, якими громадяни можуть взаємодіяти з місцевою владою та висловлювати свої потреби і погляди. З одного боку, існують неформальні канали комунікації, такі як групи в месенджерах, де громадяни можуть обговорювати свої проблеми та невдоволення. Ці канали слугують інсайдерським джерелом інформації і часто є місцем, де люди можуть висловлювати свої думки вільно. Однак, важливо відзначити, що ця неформальна комунікація не завжди доходить до влади і не завжди призводить до конкретних змін у суспільстві. Це може бути пов'язано з недовірою до офіційних структур та недостатньою обізнаністю громадян щодо формальних інструментів впливу.

З іншого боку, існують формальні інструменти участі, такі як офіційні веб-сайти громади, громадські слухання, петиції та звернення до місцевої влади. Респонденти вказують на важливість цих інструментів для вирішення соціальних проблем і стверджують, що вони дозволяють громаді активно впливати на рішення, що приймаються владою. Однак, присутня нестача знань та умінь серед громадян щодо використання цих формальних інструментів, а також можливий страх висловлювати свої думки через недовіру до влади.

Ця проблема може бути пояснена надмірною концентрацією уваги представників влади на офіційних зверненнях та процедурах, що призводить до відчуття громадою, що їхні голоси не чується в системі прийняття рішень. Таким чином, важливим завданням є знаходження шляхів подолання цих бар'єрів і забезпечення більш ефективної взаємодії між громадою та місцевою владою. Важливо, щоб громада відчувала, що її зусилля та дії мають вплив на вирішення

їхніх потреб та проблем, і це сприяє досягненню більш сталих та ефективних результатів у вирішенні соціальних питань.

Визнання соціальної проблеми може стати початковим етапом мобілізації громади за умови наявності дієвих способів залученням населення громади для визначення її потреб. Наприклад, в одній з громад мали побудувати сміттєзбиральний завод і населення не мало єдиної позиції щодо цього рішення. За словами однієї з учасників опитування:

“Тоді відбулася найбільш масивна мобілізація громади в тому плані, що люди повстали. Велика частина повстала проти. Люди об’єдналися, і коли проходили громадські слухання – це були найбільші громадські слухання. Це було більше 1000 осіб”(респондентка ГО1, Житомирська область).

Аналізуючи результати проведених інтерв’ю, можна констатувати, що зацікавленість громади у вирішенні конкретної соціальної проблеми має велике значення. Громада повинна відчувати, що ця проблема стосується їх особисто і може вплинути на їхнє життя. Навіть у прикладі побудови сміттєзбирального заводу, згаданому у цитаті, видно, що населення дуже зацікавлене у цьому питанні. Велика кількість людей брала участь у громадських слуханнях, бо вони розуміли, що це має прямий вплив на їхнє оточення, здоров’я та якість життя.

Варто узагальнити, що створення ефективної комунікації та залучення громади в процес прийняття рішень є ключовим аспектом успішного розв’язання соціальних проблем. Громада повинна відчувати, що їхні голоси почувуються та їхні потреби враховуються. Це вимагає створення можливостей для висловлення думок та поглядів громади, проведення громадських слухань, опитувань та діалогу з представниками громадських організацій.

Таким чином, важливо, щоб громада відчувала особистий інтерес і значущість у вирішенні конкретної соціальної проблеми. Люди повинні розуміти, як це питання стосується їхнього повсякденного життя, благополуччя та майбутнього. З огляду на це можна стверджувати, що активна участь громади та їхня зацікавленість є необхідною умовою для досягнення успішних та сталої зміни.

Наступний етап мобілізації громади це *визначення лідерів громад, які можуть об'єднати зусилля людей для вирішення важливих соціальних проблем*. В опитаних громадах лідерами виступали різні особи: це були старости або голови громад, директори територіальних центрів надання соціальних послуг, представники громадських організацій або соціальні працівники чи співробітники адміністративного апарату.

За результатами інтерв'ю процес формування та виявлення лідерів у громаді визначається переважно людським фактором. Проте, можна виділити й інші критерії, які відіграють важливу роль у становленні лідера та його подальшому розвитку. До таких критеріїв можна віднести наявність необхідних інструментів для впливу на ситуацію, включаючи можливість реалізації адміністративних, законодавчих та виконавчих рішень. Також важливими є налагоджений контакт із населенням громади та довіра її членів до потенційного лідера. Крім того, бажання та готовність до навчання та постійного підвищення кваліфікації є важливими факторами, які сприяють розвитку лідерських якостей. Нарешті, готовність залучати зовнішні ресурси для розвитку громади може визначити успішність лідера у досягненні спільних цілей.

Таким чином, можливість стати лідером у громаді відкрита для кожного громадянина при умові дотримання цих факторів. Будь-яка особа, яка виявляє інтерес до розвитку своєї громади та готова працювати над покращенням її життя, може розвивати свої лідерські якості та стати впливовою фігурою у спільноті. Важливим є той факт, що цей процес відбувається на підставі внутрішнього потенціалу та зусиль людини, а не обмежується заздалегідь визначеними рамками чи обмеженнями. Отже, громадське лідерство є доступним та відкритим для всіх, хто має бажання та готовність приділяти увагу розвитку своєї громади та дотримуватися ключових принципів, які сприяють формуванню та росту лідерського впливу.

Наявність лідера можна вважати визначальною характеристикою громади, що може мобілізуватись та розвиватись, та такою, що визначає швидкість руху та розвитку громади. Ось як про це розповідає одна з респондентів:

“Громада наша утворилася в 2016 році. Децентралізація ж почалася в 2014-2015 році. І громади, які створювалися, вони додатково отримували кошти, а саме субвенції на інфраструктуру. Ніхто нічого не знав. ... Я пам’ятаю, що наша голова їздила по селам, вони говорили, як їм живеться. І вона, усе ж таки, переконала їх.... і ми підписали меморандум про те, що ми об’єднаємося. І таки ми об’єдналися” (респондентка НСС5, Херсонська область).

З огляду на це можна стверджувати, що розвиток громади потребує ефективного лідерства, здатного мобілізувати громаду, впливати на її учасників та досягати спільних цілей. Лідер повинен мати вміння спілкуватися з людьми, переконувати їх у необхідності змін та об’єднання, а також активно працювати над формуванням спільної волі та руху до змін.

Етап пошуку та об’єднання ресурсів всередині громади можна вважати наскрізним, оскільки пошук ресурсів являє собою необхідну ланку для реалізації будь-якої діяльності громади.

Основним ресурсом, на думку респондентів, є людський ресурс, а саме, представники міської влади та надавачі соціальних послуг. Основними позитивними характеристиками цих осіб називали професіоналізм, ініціативність, любов до громади та бажання розвивати громаду, а також навчання, підвищення кваліфікації. Як приклад, наведемо відповідь одного з експертів щодо того, від чого залежить рівень задоволення потреб населення на рівні громади:

“Від людей на місцях: і від людей у владі, і від людей поза нею, наскільки перші освічені та відповідальні, наскільки другі вимогливі та здатні до спільних дій. Системно це ніяк не працює, це не може працювати в суспільстві, що так динамічно змінюється, невідомо, які засоби чи заходи будуть ефективними, місцевих голів і депутатів не готують роками (бо ж і невідомо до чого готувати). Тому тут як пощастить, все може бути добре, якщо толкове керівництво і громада активна і вимоглива (щоб іще й людям з тої толковості користь була, а не лише керівництву)” (респондент Е6, Херсонська область).

Таким чином, аналізуючи цитату учасника опитування, можна констатувати, що суспільство не відводить належного значення підготовці та формуванню

громадських лідерів та свідомих громадян. Автор вірить у те, що людей не готують до лідерства і свідомого громадянства, і саме цей недолік може ставити під загрозу якість та результативність дій в громадах.

Автор акцентує увагу на тому, що розраховувати на випадок, коли “трапиться толкова людина”, – це недостатньо для сталого розвитку громад та ефективного вирішення їхніх проблем. Замість цього, експерт підкреслює необхідність активної підготовки та формування громадянської компетентності та лідерських здібностей в усіх членах громади.

За допомогою такої підготовки і навчання громадян можна створити сприятливий ґрунт для більш ефективного взаємодії між громадянами та владою. Таким чином система, яка покладається тільки на випадковість та ініціативу окремих осіб, не може надійно функціонувати в умовах сучасного динамічного суспільства. Даний приклад відображає переконання у важливості інвестицій у підготовку та розвиток громадян, які стануть активними лідерами, спроможними до спільних дій та співпраці з владою для досягнення загального добробуту громади.

Ресурсами громади також часто називали інфраструктуру (рекреаційні, культурні, освітні можливості, транспортне забезпечення), фінанси (бюджет громади, благодійність, меценатство, фінансування місцевими підприємцями, грантові кошти), природні ресурси (поля, ліса тощо). Респонденти відзначали неабияке значення доступності адміністративних послуг на місцях, а саме: поява ЦНАПу у громаді та віддалених представництв ЦНАПу у кожному населеному пункті громади, наявність місцевих офіцерів поліції, функціонування амбулаторій, будинків культури та інших інфраструктурних елементів

Рідше ресурсом вважали навчання та участь у місцевих, національних та партнерських програмах.

За результатами інтерв'ю, більшість громад спираються на базові ресурси громади – фінансове забезпечення, матеріально-технічна база, людський ресурс, а менша частина громад знаходиться у постійному пошуці та залученні інших

ресурсів всередині громади, а саме, волонтерська та благодійна допомога населення громади, меценатська та благодійна допомога місцевих підприємств.

Етап пошуку та залучення ресурсів та розвиток партнерств за межами громади може відбуватись паралельно із попереднім етапом, бути окремим етапом або мати ситуативний характер відповідно до особливостей та потреб громади. За результатами інтерв'ю, майже всі громади шукають ресурси за межами громади. Часто це спроба залучити гроші з державного бюджету для дотацій певних проектів чи послуг, також це може бути пошук меценатів та благодійників для підтримки та покращення існуючих проектів.

Менша частина громад шукає ресурси через громадські організації та партнерські програми розвитку громади – подання заявок на гранти для отримання фінансування, участь у навчальних програмах.

Рідше це процес обміну досвідом з іншими громадами – як на території України, так і за кордоном. В цьому напрямку ресурси шукають переважно громади, що є більш активними та існують довше за інших. Такі громади беруть участь у конференціях, обмінюються власним досвідом на рівні своєї області, а також на національному рівні.

За результатами інтерв'ю, залучення зовнішніх ресурсів видається важливим чинником, що впливає на мобілізацію громади, особливо на цьому наголошували надавачі соціальних послуг та представники місцевої влади. Ось відповідь однієї з респонденток:

“Я думаю, усе таки, що багато позитиву нам принесла участь у проекті. Звичайно, вони дали деякі фінансові можливості, збільшили. У нас відкрилася перша сільська обсерваторія при опорній школі, мультифункціональний спортивний майданчик зробили, і так далі. Але, усе таки, більший аспект їхньої роботи – це було навчання і просвітницька робота з топ-менеджерами. У плані, як навчити правильно працювати, як навчити правильно відноситися до роботи, до населення, як комунікувати з людьми, як чути їхні потреби, як приймати виважені рішення, і так далі. Ми від початку, ця співпраця триває і на зараз” (респондентка НСС2, Тернопільська область).

Таким чином, з огляду на проведені дослідження, можна констатувати, що громади активно залучають зовнішні ресурси та розвивають партнерства, шукаючи фінансування, навчання та обмін досвідом. Цей підхід сприяє розвитку громад та покращенню їхнього потенціалу.

Кульмінацією процесу мобілізації є *реалізація діяльності всередині громади задля розв'язання соціальної проблеми*. Кожна з громад, представники якої брали участь у дослідженні, надає соціальні послуги від моменту створення громади. Однак ефективність діяльності всередині громади задля розв'язання соціальної проблеми залежить від успішності проходження попередніх етапів мобілізації громади. Ті громади, що вирішують не наслідки проблем, а їх причини, або навіть працюють на упередження виникнення певних проблем, видаються більш згуртованими та мобілізованими, мешканці громади зазвичай долучаються до різних заходів. В інших випадках соціальні проблеми вирішуються точково або навіть шляхом реалізації рішень, що прийшли “згори”, тобто з районного, обласного чи загальнодержавного рівня.

Відповідно до результатів інтерв'ю, можна стверджувати, що чим мобілізованіша громада, тим масштабніші соціальні проблеми можуть бути розв'язані у громаді. Ось виразний кейс, який це ілюструє:

“Багато хто акцентує свою увагу на освіті, на медицині, на спорті, де можна одразу побачити результат. Але соціально-незахищені верстви населення потребують так само нашої уваги, підтримки, фінансової спроможності. Бо деколи, коли стикаєшся з особою, яка потребує допомоги, може бути одна-однісінька і немає, хто їй може допомогти, чи принести води, чи хліба, чи оплатити комунальні послуги. Є батьки, які виховують самотійно дитинку з інвалідністю, мають паралельно діток, які відвідують школу. І соціальні послуги – це неодмінна допомога для такої мами. Це є розвантаження родичів, які живуть із психічно хворими, чи з особами з вадами, які можуть свій час приділити, трошки відпочити, переключитися, і ввечері знову почати виконувати свої родинні обов'язки. Це є безперечно вагомим” (респондентка НСС1, Івано-Франківська область).

Цей конкретний приклад підкреслює потребу вирішення конкретних проблем, з якими стикаються вразливі групи, такі як особи з інвалідністю або ті, хто має психічні проблеми. У мобілізованій громаді розуміють, що підтримка цих осіб – це не лише соціальна відповідальність, але й сприяє загальному благополуччю громади, що благополуччя кожного члена громади є важливим для загального прогресу.

Можемо узагальнити, що активна участь громади та робота спеціалістів у сфері соціального захисту можуть призвести до зменшення соціальних проблем та поліпшення якості життя людей. Раннє виявлення проблем, профілактична робота та мобілізація громади є ключовими факторами у досягненні позитивних змін. Отже, результати інтерв'ю підтверджують, що мобілізована громада може здійснювати успішні заходи для розв'язання соціальних проблем та поліпшення якості життя у своїй територіальній громаді.

Завершальним етапом мобілізації громади має бути *формування соціальної спроможності громади та перехід до сталого розвитку*. Саме перехід до сталого розвитку повинен бути головною метою та наслідком децентралізації в Україні. Всі представники громад зауважили, що ще не дійшли до етапу сталого розвитку. Водночас в інтерв'ю вони зауважували, що можна віднести до таких громад ті, які існують та розвиваються тривалий час – від трьох до семи років. Оскільки в такому разі громади вже сформовані, то їх склад не змінюється, система соціальних послуг характеризується стабільністю і громади можуть відстежувати реальний розвиток.

Слід також звернути увагу, що умови, які впливають на мобілізацію громад, можуть бути не тільки сприятливими, а й такими, які перешкоджають цьому процесу. Наразі респонденти виділили наступні проблеми, які заважають процесу мобілізації: (1) брак коштів та матеріально-технічного забезпечення; (2) брак спеціалістів для роботи (соціальних працівників, психологів); (3) низька поінформованість населення щодо можливостей отримання соціальних послуг; (4) відсутність інструментів виміру ефективності проробленої роботи та збору зворотного зв'язку; (5) відсутність інструментів мобілізації громади – активізації та більшого залучення населення.

Глобальна мобілізація, за словами респондентів, поки видається скоріше недосяжною та складною. Адже населення спроможне об'єднуватись у певній критичній ситуації або під конкретний заклик, але в звичайних обставинах люди частіше або не включаються у розвиток громади, або включаються лише, висловлюючи своє незадоволення певними обставинами – пишуть скарги, заповнюють анкети зворотного зв'язку, але не готові діяти.

Доцільно зауважити, що більшість представників громад наголошують на необхідності мобілізації громад для кращого функціонування громад. Відтак дослідження засвідчує наявність розуміння необхідності мобілізації. Такі думки поділяють як представники місцевої влади, так і представники громадських організацій, і трохи меншою мірою – надавачі соціальних послуг. Респонденти також звертають увагу, що процес мобілізації досі відбувається і визнають, що є багато роботи, яку потрібно зробити. Вони вбачають мобілізацію як послідовний процес, який розпочинається зі створення громади і триває протягом певного часу. Протягом років реформи місцевого самоврядування громади, як зазначено респондентами, було зроблено деякі кроки вперед, але ще є багато речей, які потрібно вивчити та освоїти. Респонденти погоджуються, що мобілізація є довготривалим процесом, який потребує часу та зусиль. Громада визнає необхідність постійного навчання, розвитку та вдосконалення, щоб працювати ефективно та досягти поставлених цілей. Це свідчить про постійну готовність громади до самовдосконалення та поступового досягнення своїх завдань.

Отже, можна узагальнити, що це відображає усвідомлення респондентів того, що мобілізаційний процес є неперервним і знаходиться у стадії постійного розвитку та навчання. Перед громадою стоять виклики та завдання, які вони готові прийняти та вирішити у майбутньому.

Узагальнюючі результати інтерв'ю, можна стверджувати, що в українському контексті наявна низка чинників, що впливають на успішність мобілізації на різних її етапах (див. табл. 2.6.).

Умови мобілізації територіальних громад

Етап мобілізації	Умови мобілізації
Визнання соціальної проблеми населенням та місцевою владою	Діалог між населенням і владою. Ефективні інструменти визначення потреб громади.
Визначення лідерів громади та розвиток їх потенціалу	Наявність потенційних лідерів (свідомих і амбітних громадян-жителів громади, які готові взяти на себе лідерську роль). Наявність (у лідера) інструментів впливу на місцеві рішення. Налагоджений контакт лідера із населенням громади та довіра громади . Бажання та готовність навчатись та підвищувати кваліфікацію. Готовність лідера залучати зовнішні ресурси для розвитку громади.
Пошук та об'єднання ресурсів всередині громади	Опертя на базові ресурси. Постійний пошук додаткових внутрішніх ресурсів.
Пошук та залучення ресурсів та розвиток партнерств за межами громади	Залучення коштів з державного бюджету. Проекти та програми. Діяльність громадських організацій .
Реалізація діяльності всередині громади задля розв'язання соціальної проблеми	Успішність проходження попередніх етапів мобілізації громади. Орієнтація на профілактику проблем, а не лише їх вирішення.
Формування соціальної спроможності громади та перехід до сталого розвитку	Сформованість і незмінність складу громади. Стабільність системи соціальних послуг. Інструменти моніторингу розвитку громади.

Описані в таблиці умови сприяють створенню сприятливого середовища для мобілізації громади та забезпечують її розвиток та вирішення соціальних проблем. Зазначені умови мобілізації підтримують взаємодію між громадою та владою,

сприяють залученню ресурсів, покращують доступ до послуг і стимулюють активну участь громадян у процесах прийняття рішень та реалізації проектів. Усі ці умови взаємодіють та впливають одна на одну, створюючи сприятливу основу для мобілізації громад та досягнення їхнього потенціалу. Продовження роботи над цими умовами, їхнє постійне вдосконалення та розвиток є необхідними для забезпечення стійкого та збалансованого розвитку громад і підвищення якості життя їхніх членів. Виявлені в інтерв'ю умови мобілізації громади можуть бути дорожньою картою для розробки моделі мобілізації громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації. Таким чином, при забезпеченні наявності даних умов в громаді, можна сприяти мобілізації громади для розвитку соціальних послуг.

2.3. Особливості мобілізації територіальних громад в умовах надзвичайної ситуації

24 лютого 2022 року, в наслідок військової агресії Російської Федерації, указом Президента України було введено військовий стан на території всієї нашої держави (Президент України, 2022). В свою чергу, для українських громад таке рішення означало передачу основних повноважень обласним військовим адміністраціям. В рамках нашого дослідження ситуацію, що склалася у зв'язку із цим на території України, ми класифікуємо як надзвичайну (Міжвідомчий постійний комітет, 2017).

Варто зазначити, що даний етап дослідження було проведено в травні – червні 2022 року, тобто за три місяці після повномасштабного вторгнення Росії в Україну. В опитуванні приймали участь громади Тернопільської, Івано-Франківської та Житомирської областей, які на момент опитування знаходились поза зоною бойових дій.

Децентралізація в умовах надзвичайної ситуації. Респонденти вказали на наступні зміни у роботі органів місцевого самоврядування та функціонуванні самих громад:

- обмеження повноважень ОМС (рішення ОМС мають бути затверджені Обласною військовою адміністрацією);
- розподіл коштів місцевого бюджету відбувається виключно на воєнні потреби або на захист та збереження життя мешканців громади;
- зменшення фінансування та зниження темпів розвитку соціальної сфери;
- зміна вектору роботи на допомогу ЗСУ та територіальній обороні.

Таким чином, результати інтерв'ю, проведених після запровадження в Україні воєнного стану, свідчать про згортання процесу децентралізації громад та втрату частини набутої ними автономії. Респонденти висловлюють свої спостереження щодо функціонування місцевої влади, наголошуючи на затримках і перешкодах, які виникають під час прийняття рішень і організації роботи.

Учасники інтерв'ю зазначають, що така ситуація суперечить самій ідеї децентралізації, оскільки повноваження місцевої влади обмежуються, а фінансування проектів, надання соціальних послуг та вирішення повсякденних завдань ускладнені. Крім того, варто підкреслити, що навіть ті громади, які мають достатні ресурси, зазнають труднощів у їх використанні на соціальні потреби громади. Респонденти вказують на обмежену можливість ОМС виділяти кошти та управляти фінансовими ресурсами, незважаючи на наявність надходжень і можливість заробітку. Ця ситуація обмежує можливості громад у розвитку соціальної сфери та забезпеченні потреб населення. Доцільним є проілюструвати ситуацію цитатою однієї з представниць місцевої влади:

“Це дуже притуплює роботу самого ОМС, ми вертаємось до того самого царя батюшки, коли ми йдемо на поклін: “Чи можна нам зараз збирати сесію? Чи можна нам такий порядок денний?”. Це воно таке трохи, як на мене, не є правильним, тому що, якщо ми йдемо шляхом децентралізації, то те, що раніше ми уповноважили ОМС пришвидшити надання послуг певній категорії осіб, тепер ми це...я розумію, що воєнний стан, але там де не ведуться бойові дії, більш менш все спокійно і стабільно, я не бачу там потреби... ідесь так зупиняти нас... ми не можемо багато речей робити, як таких фінансувати, я не кажу про якісь грандіозні проекти, просто якийсь такий мінімум” (респондентка ОМСЗ, Тернопільська область).

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що воєнний стан має серйозний вплив на місцеве самоврядування та розвиток громад. Обмеження повноважень ОМС, фінансові обмеження та зміна пріоритетів роботи створюють виклики для забезпечення ефективного функціонування та розвитку громад. Для забезпечення стабільного розвитку місцевої влади та громад, важливо знайти баланс між воєнними потребами та соціально-економічними потребами населення.

Відповідно до результатів опитування, подібні зміни простежуються і в сфері надання соціальних послуг на рівні громад. Переважна більшість респондентів вказують на труднощі, пов'язані із фінансуванням соціальної сфери, що призводить до того, що деякі надавачі соціальних послуг призупинили свою роботу, а

заплановані попередньо соціальні проекти не були реалізовані. Для прикладу, наведемо цитату однієї із представниць надавачів соціальних послуг:

“Загалом негативний вплив бойових дій та вторгнення росії. У зв’язку з тим, що ми мали багато проектів, мали якісь виграні проекти, співпрацю із Мінсоцполітики, мали отримати ще один автомобіль для соціального таксі, виграли по соціальних послугах планишети, велоскутери і велосипеди для соціальних робітників, мали переходити на трошки кращий рівень якості послуг, але деякі статті бюджету не фінансуються – це просто для нас є негативним наслідком, дуже обмежене фінансування на даний момент. На даний момент виплачуються енергоносії і зарплати. Ми якщо чесно цінуємо те, що маємо, бо не знати на що ще чекати” (респондентка НСС1, Івано-Франківська область).

Описаний нами приклад свідчить про наслідки, які супроводжують зменшення фінансування соціальної сфери. Цитована респондентка вказує на факт, що навіть заплановані соціальні проекти, які мали покращити якість послуг і підвищити рівень життя населення, залишилися нереалізованими через обмежене фінансування. Такі обставини ставлять під загрозу ефективне функціонування надавачів соціальних послуг, а також негативно впливають на життя громадян, які потребують соціальної підтримки. Недостатнє фінансування призводить до призупинення діяльності деяких надавачів послуг, що може негативно вплинути на доступність та якість соціальних послуг для населення.

Тільки за умови збалансованого фінансування та здатності громад використовувати свої ресурси на соціальні потреби, можна забезпечити стає функціонування соціальної сфери та покращення якості життя населення. Отже, важливо звернути увагу на необхідність забезпечення адекватного фінансування соціальної сфери навіть у період воєнного стану. Одним із варіантів вирішення даної проблеми може бути залучення зовнішніх ресурсів для забезпечення необхідних соціальних послуг у громадах, які стикаються з обмеженими можливостями фінансування.

Наявність та спрямованість соціальних послуг. Більшість опитаних вказують, що надання базових соціальних послуг в їхніх громадах продовжує відбуватись відповідно до Закону про соціальні послуги (Верховна Рада України, 2019). Деякі із респондентів наголошують на тому, що надання жодних послуг не було призупинено у зв'язку із надзвичайною ситуацією. А деякі опитувані вказали, що були вимушені призупинити надання певних соціальних послуг на кілька місяців, але на момент опитування цю роботу було відновлено.

Аналізуючи результати проведених інтерв'ю, можна констатувати, що всі респонденти підтвердили критичне збільшення кількості ВПО у їхніх громадах. Наприклад, один з респондентів зазначає, що до початку війни у їх громаді було лише кілька сімей, але тепер кількість ВПО сягає декількох тисяч, серед них – сім'ї, діти, особи похилого віку та особи з інвалідністю. Це свідчить про значну масштабність проблеми та її вплив на життя громади. Можемо констатувати, що збільшення кількості ВПО має серйозні наслідки для системи соціальних послуг та громадського сектору в цілому. Важливо враховувати цю ситуацію і розробляти ефективні стратегії та заходи для забезпечення потреб ВПО у громадах.

Велика кількість ВПО вимагає не лише розширення інфраструктури та ресурсів, але й належної підтримки та підготовки соціальних працівників, які будуть працювати з цією уразливою групою населення. З огляду на це, можна стверджувати, що наявність достатньої кількості компетентних та досвідчених соціальних працівників стає невід'ємною складовою успішної роботи системи соціальних послуг у громадах.

Як вже було зазначено, різке збільшення кількості населення громади призвело до необхідності термінової організації відповідних адміністративних та соціальних послуг. Опитувані вказали, що в основному надання послуг для ВПО було організовано через ЦНАПи (реєстрація; виплати та відшкодування; надання житла; працевлаштування тощо); центри соціальних служб та штаби гуманітарної допомоги на базі громади.

Деякі респонденти зазначають, що таке навантаження на систему соціальних послуг призвело до того, що певні клієнти не можуть отримати базові соціальні послуги. Ось як це описує представниця громадського сектору однієї з громад:

“Велика кількість людей не може отримати оці базові соціальні послуги, тому що у нас трошки є інвалідів, але попри те, що там військовий стан, індивідуальні картки соціальної реабілітації ніхто не поновлював і люди вже... якби не надаються їм ті послуги, які б вони мали отримувати, вони отримують ті послуги, які в базових картках рік назад закінчились і вони по ним далі і працюють. Велика кількість людей, яка змінила... вимушено змінила місце проживання і вони не отримують ці послуги, вони повернуться сюди і вони знову будуть змушені поновлювати документи” (респондентка ГО1, Житомирська область).

Описаний нами випадок ілюструє серйозні проблеми, пов'язані з недостатнім наданням базових соціальних послуг у зв'язку зі зміною кількості населення громади та складнощами організації адміністративних процедур. За словами представниці громадського сектору, внаслідок воєнного стану та зміни місця проживання членів громади, було порушено систему соціальних послуг. Це свідчить про недостатню організацію та ресурси в системі соціального обслуговування, що призводить до збільшення числа людей, які опиняються у вразливому становищі. Недоступність базових соціальних послуг негативно впливає на життя громадян, що створює соціальну напругу та загрозу соціальної вразливості.

Виявлені труднощі в системі надання соціальних послуг свідчать про недостатню готовність системи до викликів, пов'язаних з надзвичайною ситуацією, яка виникла в громаді. Це проблема, з якою стикнулися більшість опитаних громад, коли виникає потреба в оперативному та ефективному реагуванні на соціальні проблеми та потреби населення. Результати дослідження акцентують нашу увагу, що одним із ключових аспектів ефективного функціонування системи соціальних послуг є наявність достатньої кількості кваліфікованих соціальних працівників на рівні громади.

Недостатня кількість соціальних працівників може призвести до перевантаження та виснаження наявного персоналу, що негативно впливає на якість надання послуг та здатність системи відповідати на соціальні потреби, що зростають. Запровадження адекватних механізмів підтримки та стимулювання соціальних працівників, а також забезпечення їхнього належного соціального захисту є необхідними кроками для покращення ситуації.

Переважає більшість учасників інтерв'ю додатково зазначили, що спостерігають певну інтенсифікацію надання соціальних послуг через зростання кількості отримувачів соціальних послуг, а саме тих, які відносяться до вразливих груп населення та сімей в СЖО. Представник громадського сектору описує ці зміни наступним чином:

“Якщо до війни в нас було десь там 4 чи 7 тих сімей, то зараз просто там їх більше тисячі осіб. Звичайно з'явилися ці нові допомоги, виплати (3 тис грн), компенсація домогосподарствам за комунальні послуги, так само звертаються масово за цим, за такою допомогою. Тобто був такий навіть період, я помітив, що дуже великий наплив людей був в наш ЦНАП у зв'язку з появою цих пільг” (респондент ГОЗ, Тернопільська область).

Можемо констатувати, що погіршення економічної ситуації, зубожіння населення та збільшення кількості осіб, які можуть опинитись у кризовій ситуації, вимагають не лише посилення надання соціальних послуг шляхом збільшення кадрового потенціалу, але й посилення процедур виявлення осіб, які потребують допомоги, на ранніх стадіях. Це дозволить проводити профілактичні заходи та уникнути масового поширення цього явища. Результати опитування підкреслюють, що важливо мати ефективну систему виявлення і оцінки потреб населення, щоб вчасно впроваджувати соціальні програми та послуги, спрямовані на запобігання загостренню ситуації. Це може включати регулярні оцінки умов життя, моніторинг соціально-економічного стану та рівня бідності, а також активну комунікацію з громадськістю для збору інформації про потенційні потреби та проблеми.

Таким чином, необхідно розробити та вдосконалити механізми співпраці між різними громадськими, приватними та державними секторами, а також

залучати міжнародні організації та фонди для підтримки розвитку системи соціальних послуг. Це може забезпечити посилення внутрішнього потенціалу, обмін досвідом та впровадження передових практик у цій сфері.

Для прикладу, деякі респонденти також вказували на нові напрями роботи соціальної сфери, що виникли в умовах надзвичайної ситуації, наприклад: підтримка релокації бізнесу; “Сади перемоги” (розвиток сільського господарства з метою запобігання продовольчої кризи в громаді); адаптація ВПО та їх підтримка на новому місці (наприклад, для людей, які приїхали з великого міста в село).

Можемо сказати, що забезпечення належного функціонування системи соціальних послуг у громадах потребує комплексного підходу, що включає збільшення кадрового потенціалу, вдосконалення процедур виявлення потреб населення та підтримку через співпрацю різних секторів. Це допоможе забезпечити належну підтримку вразливих груп населення та реагувати на надзвичайні ситуації вчасно і ефективно.

Ефективність соціальних послуг. На основі проведених інтерв'ю можна зробити висновок про недостатню увагу до оцінки потреб громадян та ефективності наданих соціальних послуг. Зважаючи на надзвичайну ситуацію, багато респондентів не мали достатньої інформації або не могли надати змістовні відповіді на питання, пов'язані з оцінкою потреб населення та якістю послуг. Однак, деякі респонденти вказали на різні канали збору інформації про потреби громадян. Це можуть бути письмові та усні звернення до місцевих посадових осіб, використання інтернет-ресурсів та соціальних мереж, а також мобільні додатки для комунікації з громадянами. Ці канали можуть допомогти збирати інформацію про потреби населення та виявляти проблемні ситуації.

За результатами інтерв'ю, виявлено різні підходи та погляди на оцінку ефективності соціальних послуг. Деякі відповіді респондентів свідчать про наявність механізмів моніторингу та самооцінки роботи надавачів соціальних послуг, проте багато респондентів зазначили, що оцінка ефективності залишається недостатньою або призупинена в умовах надзвичайної ситуації. Відсутність належної оцінки ефективності соціальних послуг у надзвичайних ситуаціях може

призвести до недостатньої здатності визначати, які аспекти роботи потребують поліпшення та виявлення пріоритетних напрямків діяльності. Без належного моніторингу стає складніше оцінити вплив наданих послуг на благополуччя громади та виявити потреби, які можуть змінюватись у зв'язку зі змінами в суспільному та економічному контексті.

Природно, що в період кризи основною пріоритетною задачею є надання невідкладних соціальних послуг та задоволення найбільш критичних потреб населення. Варто підкреслити, що включення складової моніторингу є дуже важливим елементом управління кризовими ситуаціями та формування резилієнтності громади. Посилення моніторингу під час надзвичайних ситуацій є необхідним для ефективного планування та розподілу ресурсів, а також для виявлення недостатньо задоволених потреб громадян.

Моніторинг дозволяє збирати систематичні дані про ситуацію в громаді, виявляти проблемні аспекти та ризики, а також оцінювати ефективність заходів, призначених для поліпшення соціального благополуччя. Використання моніторингу дозволяє оперативно реагувати на зміни у потребах громадян та виявляти недоліки в системі надання соціальних послуг. Це важливо для забезпечення адекватної та своєчасної підтримки громадян, особливо в умовах кризових ситуацій.

Продовжуючи логіку нашого дисертаційного дослідження, було визначено особливості мобілізації громади в умовах надзвичайної ситуації. Логічною рамкою для тематичного аналізу було обрано етапи розвитку резилієнтності (життестійкості) громади, відповідно до підходу, орієнтованого на сильні сторони: порушення функціонування громади; оцінка потреб та ресурсів громади; формування навичок життестійкості; відновлення функціонування громади (рис.1.2.).

Порушення функціонування громади. За результатами дослідження, на першому етапі формування резилієнтності громади, в наслідок надзвичайної ситуації відбулись кардинальні зміни, що вплинули на функціонування громади.

Зокрема, зміна законодавчої рамки роботи ОМС, різке збільшення населення громади через внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та значне збільшення потреб громади при одночасному зменшенні її ресурсів. Ці фактори спричинили труднощі у функціонуванні громади та призвели до зупинення деяких напрямків роботи.

Проте, незважаючи на це, громада зосередилася на підтримці ВПО, потребах армії та територіальній обороні. Це свідчить про активну роботу громади, яка демонструє свою відданість і солідарність у складних умовах. Перший етап формування резилієнтності громади був емоційно складним для багатьох опитаних, і вони відзначили страх та невизначеність як головні емоції, пов'язані з цим періодом.

Більшість опитаних зазначили, що гуманітарна та натуральна допомога від донорів та партнерів вигідно вплинула на перші місяці війни, сприяючи зменшенню тиску на місцеві бюджети. Це свідчить про важливість зовнішньої підтримки та співпраці в умовах кризової ситуації.

Можемо узагальнити, що відповідно до результатів опитування, надзвичайна ситуація, яка виникла, стала не лише випробуванням для громади, але й стимулом до мобілізації її зусиль. В умовах складних змін, що відбулися, громада виявила вражаючу здатність до дії та взаємодії для задоволення потреб громадян. Вона змогла організувати підтримку внутрішньо переміщеним особам, надати допомогу армії та забезпечити територіальну оборону.

Оцінка потреб та ресурсів громади. Метою даного етапу формування резилієнтності є оцінка спроможності громади в умовах надзвичайної ситуації. Всі учасники інтерв'ю відкрито говорили про потреби та ресурси громади, а відповіді більшості опитуваних збігались. Відповіді учасників, які повторювались, організовані нами у таблиці 2.7.

Оцінка потреб та ресурсів громади в умовах надзвичайної ситуації

Потреби та виклики	Ресурси
<ul style="list-style-type: none"> • Мобілізація (багато хлопців забрали на фронт, мобілізація підприємців). • Багато людей виїхало. • Економічні виклики, безробіття (потреба у фінансовій допомозі, збільшенні кількості робочих місць). • Натуральна допомога для ВПО. • Зниження рівня фінансування громади (через вільну сплату податків) та зменшення державного фінансування, що впливає на призупинення розвитку соціальних послуг. • Погіршення логістики та інфраструктури (дороги, пасажиро перевезення). • Зниження рівня мобілізованості громади через емоційне вигорання. • Наявні ресурси громади (наприклад, географічне положення, корисні копалини, земля тощо) втратили своє значення. • Продовольча криза. • Збільшення рівня злочинності та алкоголізації. • Збільшення кількості соціально-незахищених та малозабезпечених сімей. • Страх втрати згуртованості. 	<ul style="list-style-type: none"> • Волонтери серед місцевого населення, прості люди, які активно долучаються до надання допомоги та підтримки. • Об'єднання людей та громадського сектору, які спільно працюють над вирішенням проблем та розвитком громади. • Зв'язки з містами-побратимами, що відкривають нові можливості співпраці та обміну досвідом. • Активна роль підприємців, які вносять свій внесок у розвиток громади та створення робочих місць. • Міжнародна та закордонна допомога, яка включає гуманітарну та соціально-психологічну допомогу, а також дислокацію проектів зі Сходу України. • Збільшення податків за рахунок релокації бізнесу, що забезпечує додаткові фінансові ресурси для розвитку громади. • Можливості для навчання, зокрема онлайн-навчання, яке забезпечує доступ до освіти та професійного розвитку. • Живлення громади за рахунок коштів, виділених самою громадою, а також коштів від меценатів, які підтримують громадські проекти та ініціативи.

Всі учасники інтерв'ю визначили людей головним ресурсом в умовах надзвичайної ситуації та відзначили особливу роль об'єднання населення для мобілізації громади. Це свідчить про те, що учасники розуміють важливість

спільної дії та підтримки між людьми в складні часи. Цікавою видається цитата представниці громадського сектору:

“Позитивне те, що зникли якісь міжособистісні распри, в маленьких населених пунктах і в нашій громаді в тому числі, як в маленькому селі, коли люди, в яких завжди конфлікт, зараз навколо військових подій об’єдналися всі, тому мабуть людей ближче це зробило. Тобто люди перестали між собою сваритися, люди забули про якісь там свої міжособистісні образи і стали ближче одне одному, намагаються одне одного підтримувати і я думаю, що оця така взаємопідтримка поки буде триматись, поки є військовий стан і війна, вона буде триматись” (респондентка ГО1, Житомирська область).

Описаний вище приклад істотно підсвічує зміни в міжособистісних відносинах в умовах надзвичайної ситуації. Слова респондентки наочно демонструють, що надзвичайна ситуація стала своєрідним каталізатором для зміни міжособистісних стосунків та активізації громадської діяльності в громаді. У цьому контексті важливо відзначити, що відчуття спільності та солідарності серед мешканців громади зростає, що відбувається завдяки об’єднуючій силі загального інтересу та готовності взяти активну участь у спільних справах для досягнення спільних цілей. Такий процес може виявитися критично важливим для подальшого розвитку громади і створення стійкої спільності, що активно приймає участь у вирішенні своїх внутрішніх справ та впливає на процеси в місцевому рівні.

З огляду на це можна стверджувати, що надзвичайна ситуація мобілізувала громаду та сприяла формуванню щільних зв’язків та взаємопідтримки між її членами. Така мобілізація громади важлива для ефективної реакції на виклики та задоволення потреб учасників громади під час кризових ситуацій. Варто підкреслити, що це вказує на потужний потенціал та здатність громади до самоорганізації та спільної дії в умовах кризи.

Згідно із результатами дослідження, участь населення в житті громади, відіграла надзвичайно важливу роль в процесі формування її життестійкості. Всі респонденти наголосили на активній позиції та залученості жителів громади, які виявили свою підтримку через різноманітні дії. Перш за все, було зазначено, що

населення громади здійснювало збір натуральної допомоги, такої як одяг та продукти харчування. Це свідчить про масштабну мобілізацію ресурсів, яку здійснювали самі мешканці громади для підтримки тих, хто був у складних умовах через надзвичайну ситуацію.

Крім того, активна участь волонтерів виявилась важливим чинником у мобілізації громади. Респонденти зазначили, що волонтери займалися різними видами діяльності, зокрема допомогою ЗСУ та територіальній обороні. У деяких громадах були створені спеціальні волонтерські центри та гуманітарні хаби, що свідчить про організованість та систематичність мобілізаційних зусиль громади.

Необхідно також відмітити, що в рамках активної участі громади виявилось важливим надання житла для внутрішньо переміщених осіб. Це показує, що громада не тільки підтримувала волонтерські та гуманітарні ініціативи, але й забезпечувала безпеку та затишок тим, хто був у потребі.

Таким чином, аналізуючи зазначені дії та вчинки учасників громади, можна стверджувати, що принцип участі виявився ключовим фактором у мобілізації та підтримці громади в умовах надзвичайної ситуації. Взаємодія та спільні зусилля населення виявились важливими для забезпечення резиліентності та життєздатності громади в умовах кризових ситуацій. Нижче представлений приклад, наведений однією з респонденток, який ілюструє усе вище зазначене:

“Зрозуміло, що є декілька напрямків мобілізації населення. Звичайно, це напрямок підтримки ЗСУ, тут активно населення долучається до різного роду волонтерських викликів, тобто “Що треба?” – включаємось, забезпечуємо. Потрібна їжа, значить їжа; потрібна амуніція, значить – амуніція; потрібні... ми вже 8 авто відправили на фронт для мобільності наших військових на місцях. Отака ініціатива, отака підтримка. Другий рівень мобілізації і підтримки – це звичайно добровольчі загони територіальної оборони, тобто в нас настільки багато мужчин, які готові захищати, які виявили бажання пристати до місцевих осередків, то ми розуміємо, що ми десь готові, скажімо так, до непередбачуваних ситуацій, ми відчуваємо захищеність і так далше. Ну і третє, звичайно, це готовність

людей зустрічати і ділитися з іншими людьми, тобто дуже велика частина населення просто безкоштовно надає свої будинки, якими не користується в користування сім'ям” (респондентка НСС2, Тернопільська область).

Більшість представників громад окремо зазначили об'єднання громадського сектору як важливий ресурс громади.

Відповіді респондентів, відображають значення об'єднання громадського сектору як важливого ресурсу для громади в умовах надзвичайної ситуації. Учасники опитування підкреслюють, що об'єднання громадського сектору було очевидним і виявилось дуже важливим у початковому періоді кризи.

За словами опитуваних, 24-го лютого і в перші півтора місяці повномасштабного вторгнення спостерігалось природне об'єднання людських зусиль. Цей процес відбувався органічно, без централізованого керівництва, що свідчить про самоорганізованість та самодостатність громади в складних умовах. Наприклад, ГС активно працював на благо громади, забезпечуючи соціальну їдальню для тимчасово переселених осіб та збір гуманітарної допомоги для них.

Варто підкреслити, що об'єднання громадського сектору було необхідним та дієвим для забезпечення підтримки тим, хто потребував допомоги. Це свідчить про взаємодію та співпрацю між різними громадськими організаціями та ініціативами, що має велике значення у формуванні резилієнтності та мобілізації громади в умовах надзвичайних ситуацій.

Таким чином, всі респонденти відзначили головними особливостями даного етапу – співпрацю та об'єднання населення громади. Деякі респонденти зацентрували увагу, що таке об'єднання пов'язане із наявністю спільної мети, яка має важливе значення для кожної людини в громаді.

Ще одним важливим ресурсом більшість респондентів назвали підтримку міст-побратимів та міжнародних організацій. Деякі учасники інтерв'ю зазначили, що надзвичайна ситуація відкрила для громади нові можливості співпраці, наприклад через дислокацію певних соціальних проектів зі сходу України або нові можливості для отримання гуманітарної допомоги з-за кордону.

Всі респонденти підкреслили, що основні потреби населення громади в умовах воєнного стану пов'язані з економічними труднощами, що виникають через втрату роботи, годувальника, житла та збільшення витрат. Вони зазначили, що ці проблеми мають системний характер і можуть призвести до погіршення соціального становища громади в цілому.

Опитувані висловили побоювання, що економічні труднощі, спричинені воєнним станом, можуть призвести до накопичення проблем, що подібні до “снігового кому”. Це означає, що проблеми поступово збільшуються і можуть призвести до погіршення соціального рівня громади в цілому. Такі відповіді опитуваних розкривають їх усвідомлення про потенційні наслідки економічних викликів, що виникають у зв'язку з воєнним станом. Це вказує на необхідність усунення економічних труднощів та підтримки громади у цих складних умовах для запобігання зниженню соціального рівня та погіршенню життєвих умов мешканців.

Загрози, які турбують всіх опитаних, в першу чергу, пов'язані із впливом надзвичайної ситуації на життя громади, особливо на її економіку. Деякі представники громад висловили занепокоєння, що навіть позитивні явища, що виникли в процесі мобілізації громади, можуть зникнути під впливом цих загроз. Наприклад, за словами респондентів, багато людей стикнулися зі зростаючим рівнем бідності, що призвело до втрати мотивації для активної участі в громадських ініціативах та волонтерській діяльності. Навіть незважаючи на їхнє бажання допомагати, їм просто не вистачає емоційних і психологічних ресурсів для цього. Умови, такі як бідність і стрес, можуть призвести до втрати мотивації та активності, незважаючи на позитивні зміни, що можуть виникнути внаслідок мобілізації громади.

Однією з найбільш поширених турбот є емоційне вигорання та втома населення. Респонденти підкреслили, що життя в умовах надзвичайної ситуації негативно впливає на емоційний стан громадян. Хоча багато людей виявляють бажання допомагати, вони зазнають нестачі емоційного ресурсу, який потрібен для активної підтримки та об'єднання. Навіть ті, хто має час та можливість допомагати стикаються з емоційною втомою, яка перешкоджає їм.

Емоційний стан стає серйозним фактором, який обмежує здатність громади до подальшої мобілізації. Населення втомилося від тривалого періоду стресу, і це може призвести до послаблення зусиль у збереженні єдності та підтримки.

Цей негативний вплив стресу на населення та їхню готовність до допомоги вкрай важливо враховувати. Потрібно надавати підтримку та ресурси, які допоможуть мешканцям громади подолати емоційну втому та вигорання. Тільки шляхом стабілізації емоційного стану населення можна забезпечити тривалу мобілізацію та спільні зусилля для подолання складних викликів, що постають перед громадою.

Формування навичок життєстійкості. Відповідно до результатів інтерв'ю, можна зробити висновок, що всі опитані громади наразі перебувають на етапі формування навичок життєстійкості. Громади, вже отримали досвід функціонування в умовах надзвичайної ситуації та трансформують цей досвід у нові вміння та навички, можуть заново планувати свою діяльність.

Аналізуючи відповіді респондентів, можемо узагальнити, що в процесі формування навичок життєстійкості громади отримують такі вміння, навички та здатності: гнучкість та адаптивність, співпрацю та об'єднання, лідерство, інноваційність, комунікацію та взаємодію зі стейкхолдерами, планування та стратегічне мислення, самодостатність та розвиток ресурсів, ефективне використання існуючих потенціалів, вміння приймати рішення в умовах невизначеності, та здатність до навчання та самовдосконалення.

Гнучкість та адаптивність стали важливими навичками для громад, оскільки вони навчилися швидко пристосовуватися до змінних умов та приймати ефективні рішення у надзвичайних ситуаціях. Громади також виявили цінність співпраці та об'єднання ресурсів, навчилися працювати разом, узгоджувати свої дії та об'єднувати зусилля для досягнення спільних цілей. Лідерство стало важливою навичкою, оскільки громади потребували ефективних лідерів, які б змогли організувати та керувати процесами у надзвичайних ситуаціях. Громади також навчилися бути інноваційними, шукати нові підходи та рішення для вирішення викликів. Комунікація та взаємодія зі стейкхолдерами стали важливими навичками,

оскільки громади навчилися ефективно спілкуватися та взаємодіяти з усіма зацікавленими сторонами для досягнення спільної мети. Планування та стратегічне мислення стали необхідними для громад, щоб ефективно розподіляти ресурси та розвивати стратегії для подолання складних ситуацій. Громади навчилися бути самодостатніми та розвивати власні ресурси, використовувати існуючий потенціал та мобілізувати свої внутрішні ресурси для досягнення успіху. Вміння приймати рішення в умовах невизначеності стало важливим для громад, оскільки вони змушені були приймати швидкі та обґрунтовані рішення в умовах невизначеності та обмежень. Навички життєстійкості також включають здатність до навчання та самовдосконалення. Громади розуміють важливість постійного навчання і здатність адаптуватися до нових умов та викликів. Ці навички допоможуть громадам заново планувати свою діяльність та досягати стійкого розвитку навіть після завершення надзвичайної ситуації.

Отже, громади успішно засвоюють різноманітні навички життєстійкості, що дозволить їм ефективно функціонувати в умовах надзвичайних ситуацій та планувати свою майбутню діяльність.

Відновлення функціонування громади. На момент аналізу результатів інтерв'ю продовжується військова агресія Росії проти України, тому наразі ми не можемо говорити про повну стабілізацію громад та відновлення їх функціонування. Оскільки дана надзвичайна ситуація має пролонгований та циклічний характер, ми можемо говорити, що формування резилієнтності в громадах також може відбуватись циклічно.

Вище наведені результати дослідження дають підставу стверджувати, що хоча процес формування життєстійкості є унікальним для кожної громади, існує ряд факторів, що сприяють мобілізації громад в умовах надзвичайної ситуації. Всі учасники інтерв'ю зазначили, що головним фактором, стала сама надзвичайна ситуація та спільна мета, що об'єднала всіх людей. Під час опитування респонденти підкреслювали, що люди виявили бажання долучитися та сприяти вирішенню проблем, незалежно від соціального статусу чи фінансового стану. Цей фактор – спільна мета – стали мобілізуючим чинником для всіх учасників громади. Крім

того, інтерв'ю показали, що надзвичайна ситуація стимулює пристосування та розвиток. Громади відкривають нові можливості, шукають інноваційні рішення та навчаються з власного досвіду. Це сприяє формуванню навичок життєстійкості та плануванню майбутньої діяльності, з урахуванням набутого досвіду у надзвичайних умовах.

Переважає більшість респондентів також зазначили, що критичну роль відіграла місцева влада громади та її вміння залучити населення до вирішення актуальних завдань. Представники громад, які високо оцінюють свою ефективність у подоланні наслідків надзвичайної ситуації, стверджують про наявність сильного лідерства та ініціативи, що йшла від ОМС. Доречним видається приклад, наведений однією із представниць надавачів соціальних послуг:

“В першу чергу, це є міський голова, який є таким нашим хорошим менеджером, який нас стимулює до діяльності. Як у кожному своєму внутрішньому колективі: чи в соціальній сфері, чи в освіті, чи в культурі, то так само стимулює до роботи для потреб армії і людей, які цього потребують. В перші дні ми робили стратегічні сесії, стратегічні плани і розділяли обов'язки і підсилювали один одного” (респондентка НСС1, Івано-Франківська область).

Таким чином, можна узагальнити, що респонденти виділяють важливість наявності лідерських навичок у представників місцевої влади. Поряд з тим, деякі респонденти зазначали про важливість правильного психоемоційного налаштування в громаді з боку ОМС. Вислови респондентів підкреслюють важливість для керівника здатності мобілізувати та надихати громаду, а також викликати правильний психоемоційний настрій. Громада потребує відповідного налаштування, щоб не впадати у відчай і підтримувати віру в те, що поточна ситуація є тимчасовою і може бути подолана. Згаданий факт, що багато місцевих жителів воюють на сході, підкреслює потребу в їхній підтримці та визнанні їхнього внеску у захист країни. Це підсилює усвідомлення громади того, що кожен має свою роль у вирішенні надзвичайних ситуацій, і спільні зусилля можуть привести до позитивних результатів.

Відповіді респондентів підкреслюють важливу роль місцевої влади у реагуванні на надзвичайну ситуацію та організації дій населення. Відповідно до їх висловів, хоча ініціатива і виникла серед простих людей, успіх залежав від того, наскільки швидко та ефективно місцева влада підхопила цю ініціативу і забезпечила організацію потрібних заходів. Важливою була здатність керівництва громади відчувати потребу громади у діях та взяти на себе лідерську роль. Це свідчить про здатність владних структур до відповідальності та мобілізації, а також про їхню готовність слухати та враховувати потреби та побажання громади. В результаті такої взаємодії місцевої влади і населення була досягнута синергія, що сприяла успішному формуванню життєстійкості громади.

Меншість респондентів також виділили фактор кадрового забезпечення та попереднього досвіду громади із надання соціальних послуг. Ось як про це говорить одна із представниць громади:

“Плюс величезною перевагою є те, що у нас є досить хороша мережа ФСР. Наш штатний розклад, кількість наша затверджена сесією сільської ради: нам дозволили мати кількість ФСР близькою до нормативів навантаження, тобто ми розуміємо скільки фізично ФСР може охопити живого населення. І у зв'язку з тим, що у нас оцей норматив дотриманий, у нас є на 15 тис. населення 6 ФСР. Робота здійснюється ефективно, тому що в середньому по 2 із чимось тис. на фахівця і він має можливість їх фізично охопити, тобто: передзвонити, познайомитись, розказати про себе, вислухати і надати усю необхідну інформаційну, консультативну, психологічну підтримку” (респондентка НСС2, Тернопільська область).

Як вже було зазначено вище, кадри і досвід у сфері надання соціальних послуг є важливим соціальним капіталом громади і фактором, що сприяє формуванню резилієнтності. Наявність кваліфікованих ФСР, які мають необхідні навички і знання, дозволяє ефективно реагувати на потреби і проблеми населення в умовах надзвичайної ситуації.

Таким чином, кадри забезпечують необхідну експертизу та підтримку, що допомагає громаді адаптуватись до змін і впоратися з труднощами. Вони здатні

виявити потреби населення, оцінити ризики та ресурси, а також розробити та реалізувати ефективні стратегії підтримки. Кадри з високим рівнем професійних навичок можуть швидко мобілізуватися, співпрацювати з іншими структурами та організаціями, і забезпечувати координацію інтервенцій на різних рівнях.

Що стосується досвіду громади в наданні соціальних послуг, то він є цінним ресурсом. Громади, які вже мають попередній досвід у роботі з вразливими групами та в умовах надзвичайних ситуацій, можуть швидше і ефективніше реагувати на потреби своїх жителів. Вони використовують накопичений досвід, розроблені плани та протоколи дій, а також мають встановлені зв'язки з партнерами та ресурсами.

З огляду на це можна стверджувати, що кадри і досвід спільно створюють сильний соціальний капітал, який є основою для формування резиліентності громади. Вони допомагають громаді будувати сильні взаємини, розвивати ресурси та здатності, що дозволяє їй краще впоратися з викликами та зберегти стійкість навіть у найскладніших ситуаціях.

Деякі респонденти також зазначили, що їм допомогло усвідомлення того, що війна триває в Україні вже вісім років, довіра роботі ЗСУ та підтримка з боку партнерів. Це усвідомлення допомагає людям орієнтуватись в складних умовах конфлікту, розуміти свою роль у процесі відновлення та побудови майбутнього. Воїни ЗСУ виступають як важливий фактор довіри для громади. Їхні зусилля, відвага та відданість викликають повагу і підтримку серед населення. Крім того, підтримка з боку партнерів є важливим елементом у процесі подолання надзвичайної ситуації. Це можуть бути як міжнародні організації, так і держави, що надають фінансову, технічну або іншу форму підтримки. Вона допомагає громаді отримати додаткові ресурси та знання для відновлення та розвитку. Партнерство зовнішніх акторів також впливає на підвищення міжнародного престижу та відкриває нові можливості для громади.

Загалом, зі слів опитаних, великою опорою в процесі подолання надзвичайної ситуації для них залишаються люди, які і є громадою. Відповіді респондентів підкреслюють велике значення солідарності та активної участі людей у процесі

подолання надзвичайної ситуації. Учасники опитування підкреслили, що ті, хто діє, підтримує один одного та вміє зосередитись на досягненні спільної мети, наближаються до перемоги. Відданість та цілеспрямованість таких людей є джерелом надії та мотивації для подолання труднощів. Це також вказує на важливість збереження спільної громадської об'єднаності і народного духу в умовах надзвичайних ситуацій, які спонукають до змін та активної дії. Такі люди є опорою та джерелом сили для громади в подоланні складних викликів. Волонтери, зокрема, грають важливу роль у цьому процесі, оскільки їхня безкорислива допомога та готовність до активної участі є важливими стимулами для інших громадян.

Мобілізація територіальних громад у надзвичайних ситуаціях залежить від кількох факторів (рис. 2.3.).

Рис. 2.3. Фактори мобілізації громад в умовах надзвичайної ситуації.

По-перше, важлива спільна мета, яка об'єднує громаду навколо спільної проблеми і стимулює її до дій. По-друге, лідерство місцевої влади грає важливу роль у координації та організації мобілізаційних заходів. По-третє, активна участь населення є необхідною для успішної мобілізації, оскільки саме громадяни виявляють ініціативу та беруть активну участь у діях. Крім того, наявність достатнього кадрового забезпечення, зокрема кваліфікованих фахівців, є важливим для ефективного реагування та надання соціальних послуг громаді. Нарешті, попередній досвід громади з розв'язання важливих соціальних завдань допомагає у формуванні стратегій та планів дій під час надзвичайної ситуації.

Враховуючи ці фактори, можна визначити особливості мобілізації громади в умовах надзвичайної ситуації. Важливо забезпечити взаємодію та співпрацю між місцевою владою, громадянами та фахівцями для досягнення спільної мети. Крім того, необхідно враховувати наявність кадрових ресурсів і попереднього досвіду громади для оптимального використання їх потенціалу під час мобілізації.

Висновки до другого розділу

Дослідження виконано в рамках інтерпретативної парадигми із використанням таких якісних методів збору інформації як інтерв'ю та фокус-група. Важлива роль у розробці дизайну дослідження надається дотриманню етичних принципів соціальної роботи, особливо принципам “інформованої згоди” та “конфіденційності”. Дисертаційне дослідження було проведено у три етапи. Перший етап полягав у теоретичному осмисленні проблеми шляхом системного і структурно-функціонального аналізу. На другому етапі було здійснено збір даних шляхом проведення інтерв'ю із представниками громад та експертною спільнотою та обробку отриманої інформації методами контент-аналізу та тематичного аналізу. За результатами перших двох етапів було розроблено модель мобілізації громад, яку було апробовано шляхом проведення фокус-груп на третьому етапі дослідження.

Проведене дослідження дає підстави для виділення наступних умов мобілізації громади: діалог між населенням та владою; інструменти виявлення соціальних проблем та потреб громади; наявність лідера або лідерів в громаді, які викликають довіру населення та готові до розвитку і залучення допомоги; орієнтація громади на внутрішні ресурси та постійний пошук додаткових внутрішніх ресурсів; залучення зовнішніх ресурсів від центральної влади та громадських проектів/програм; орієнтація на профілактику проблем, а не лише їх вирішення; стабільність системи соціальних послуг; інструменти моніторингу розвитку громади.

Надання ефективних соціальних послуг можливе лише за умови розвитку співпраці між місцевою владою, надавачами соціальних послуг, громадським сектором та населенням громади. Важливим елементом такої співпраці є налагоджена комунікація між всіма суб'єктами з метою визначення та задоволення потреб населення. Ефективна співпраця в громаді посилює ресурси громади для надання підтримки населенню. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що адресність соціальних послуг відповідає спроможності громади оцінювати

потреби свого населення. Зазвичай, громади орієнтуються на потреби сімей з дітьми, людей похилого віку та людей з інвалідністю, а також на загальну законодавчу рамку у вигляді переліку базових соціальних послуг.

Головними способами організації, на думку респондентів, можна вважати створення територіальних центрів надання соціальних послуг у громаді, а також залучення донорських коштів або партнерських громад. Наявні механізми оцінки ефективності соціальних послуг у громадах включають в себе: збір статистичних даних щодо ситуації в громаді; опитування отримувачів послуг; незалежний моніторинг ефективності соціальних послуг. Проведене дослідження визначає такі умови розвитку соціальних послуг у територіальних громадах: ефективність оцінки потреб населення; рівень взаємодії “місцева влада – населення – ГС”; готовність до співпраці та залучення зовнішніх ресурсів.

Проведене дослідження засвідчило, що через запровадження воєнного стану на території України відбулись певні зміни у функціонуванні громад, а саме: зміна законодавчої межі роботи органів місцевого самоврядування, збільшення потреб громади та обмеження її ресурсів. Процес мобілізації територіальних громад перебуває під дією таких факторів, як спільна мета; лідерство місцевої влади; участь населення; кадрове забезпечення; попереднього досвід громади з розв’язання важливих соціальних завдань. Ці фактори визначають особливості мобілізації громади в умовах надзвичайної ситуації.

Вивчення досвіду українських громад дає підстави виокремити два основних сценарії процесу мобілізації: (1) самомобілізація населення; (2) активізація населення через ініціативу органів місцевого самоврядування. Специфічною особливістю процесу мобілізації громад у нинішніх умовах воєнного стану можна вважати те, що навіть у випадку самомобілізації населення мешканці громади все одно шукають лідера серед місцевої влади, депутатів або громадського сектору.

До інших особливостей мобілізації громади в умовах надзвичайної ситуації, зокрема й воєнного стану, можна віднести те, що вона починається із швидкого реагування, що безпосередньо залежить від розташування громади, її потенціалу, тобто наявності ресурсів і вміння ними розпоряджатись, а також загальної

готовності, яка виявляється через наявність попереднього досвіду, навичок, інфраструктури, комунікації тощо. На наступних етапах, під час оцінки ситуації, планування діяльності, відновлення і трансформації громади, вирішальну роль у процесі мобілізації громади може зіграти її соціальний капітал громади, як-от соціальна підтримка, мережі й об'єднання тощо.

РОЗДІЛ III. МОДЕЛЬ МОБІЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1. Взаємозв'язки та особливості вираження компонентів моделі

Модель мобілізації територіальних громад була розроблена нами в рамках логіко-структурованого підходу. Відповідно до даного підходу, створена нами модель може забезпечувати взаємозв'язок між теорією та практикою соціальної роботи в громаді та слугувати основою для імплементації програм із забезпечення практичної діяльності в сфері соціальної роботи в громаді (Unrau, 1993; Alter & Egan, 1997; Herranz, 2010; Openshaw et al., 2011; Greenfield et al., 2015).

На основі логіко-структурованого підходу в рамках нашого дослідження розробка моделі відбувалась відповідно до прямої логіки на основі аналізу даних щодо функціонування соціальних систем шляхом вивчення практики мобілізації громад та її концептуалізації. Розроблена нами, за результатами емпіричного дослідження, модель мобілізації територіальної громади виконує різноманітні завдання, пов'язані з розвитком соціальних послуг в громаді. Вона визначає цілі та завдання соціальних програм та послуг, забезпечує баланс між орієнтацією на дослідження та практику, ефективно управляє та адмініструє соціальні програми та послуги, шляхом постійної комунікації між всіма суб'єктами процесу. Дана модель формує концептуальну основу для розробки методів оцінки та надає логічну рамку для прийняття рішень під час впровадження соціальних програм та послуг, висвітлює процес впровадження та ідентифікує ключові етапи та кроки імплементації. Загалом, можна узагальнити, що розроблена нами модель виконує функції, що допомагають ефективно реалізувати соціальні програми та послуги в громаді.

В контексті нашого дослідження і створеної нами логічної моделі мобілізації громад, варто підкреслити важливість висування припущення про зв'язок між конкретними діями, організованими в послідовний процес, та конкретними результатами. В нашому випадку, ми припускаємо, що організація та надання

ефективних соціальних послуг на рівні громади призводить до задоволення потреб населення і забезпечення соціального благополуччя громади. Таким чином розроблена нами модель мобілізації громад – це схематична візуалізація шляху від припущень, що конкретні дії призведуть до конкретних результатів, до досягнення цих результатів.

Таким чином, згідно із обраним нами підходом, обов'язковими компонентами розробленої нами моделі є: оцінка ситуації; ідентичність громади; вхідні дані (внесок громади); вихідні дані (діяльність громади, бажані соціальні зміни); припущення та його перевірка (припущення, зовнішні фактори, моніторинг та оцінка).

Дамо загальну характеристику означеним компонентам та визначимо їх взаємозв'язок в рамках логіко-структурованого підходу. Процес мобілізації територіальних громад, описаний нами, має цілеспрямований, системний та послідовний характер. Процесуальність нашої моделі ґрунтується на логіко-наслідкових зв'язках між компонентами. Це означає, що кожен компонент моделі є необхідною ланкою, що доповнює та покращує попередній, а також підготовлює ґрунт для наступного, утворюючи ланцюжок послідовних кроків. Кожен компонент взаємодіє з іншими, що створює систему, в якій присутній порядок та цілеспрямованість.

Оцінка ситуації, яка включає в себе аналіз потреб, пріоритетів та ресурсів громади тісно пов'язана із усвідомленням ідентичності громади. Ідентичність громади, що включає бачення, місію та цінності громади, є логічним продовженням оцінки ситуації, адже має базуватись на її результатах. Розуміння та визначення цих аспектів допомагають зберегти єдність і спрямованість громади під час процесу мобілізації. Вхідні дані представляють внесок громади, який включає в себе розробку цілей, завдань та плану дій; оснащення лідерів; активізацію зовнішніх та внутрішніх ресурсів; забезпечення участі членів громади та розвиток партнерства та співробітництва. Іншими словами, даний компонент описує зусилля, яких має докласти громада для реалізації бачення, місії та цінностей, визначених в попередньому компоненті. Вихідні дані, зі свого боку, відображають

діяльність громади та бажані соціальні зміни, яких вона прагне досягти. Діяльність громади описана в моделі через суб'єктів мобілізації та їх функції. Бажані соціальні зміни є короткостроковим, середньостроковим та довгостроковим впливом, який має бути досягнений в результаті діяльності громади. Окрім цього, у моделі присутній компонент припущення та його перевірка. Даний компонент включає в себе сформульоване припущення; зовнішні фактори, які впливають на його інтерпретацію; моніторинг та оцінку, які мають забезпечити його перевірку. Варто зазначити, що даний компонент має вплив на всі попередні, а особливо на вхідні та вихідні дані, оскільки фокусує зусилля, надає спрямованості діяльності та дозволяє оцінити фактичний її вплив на ситуацію в громаді.

Графічне зображення моделі мобілізації громад, яке представлено на рисунку 3.1., надає візуальне уявлення про взаємозв'язки та взаємодію компонентів у цьому процесі.

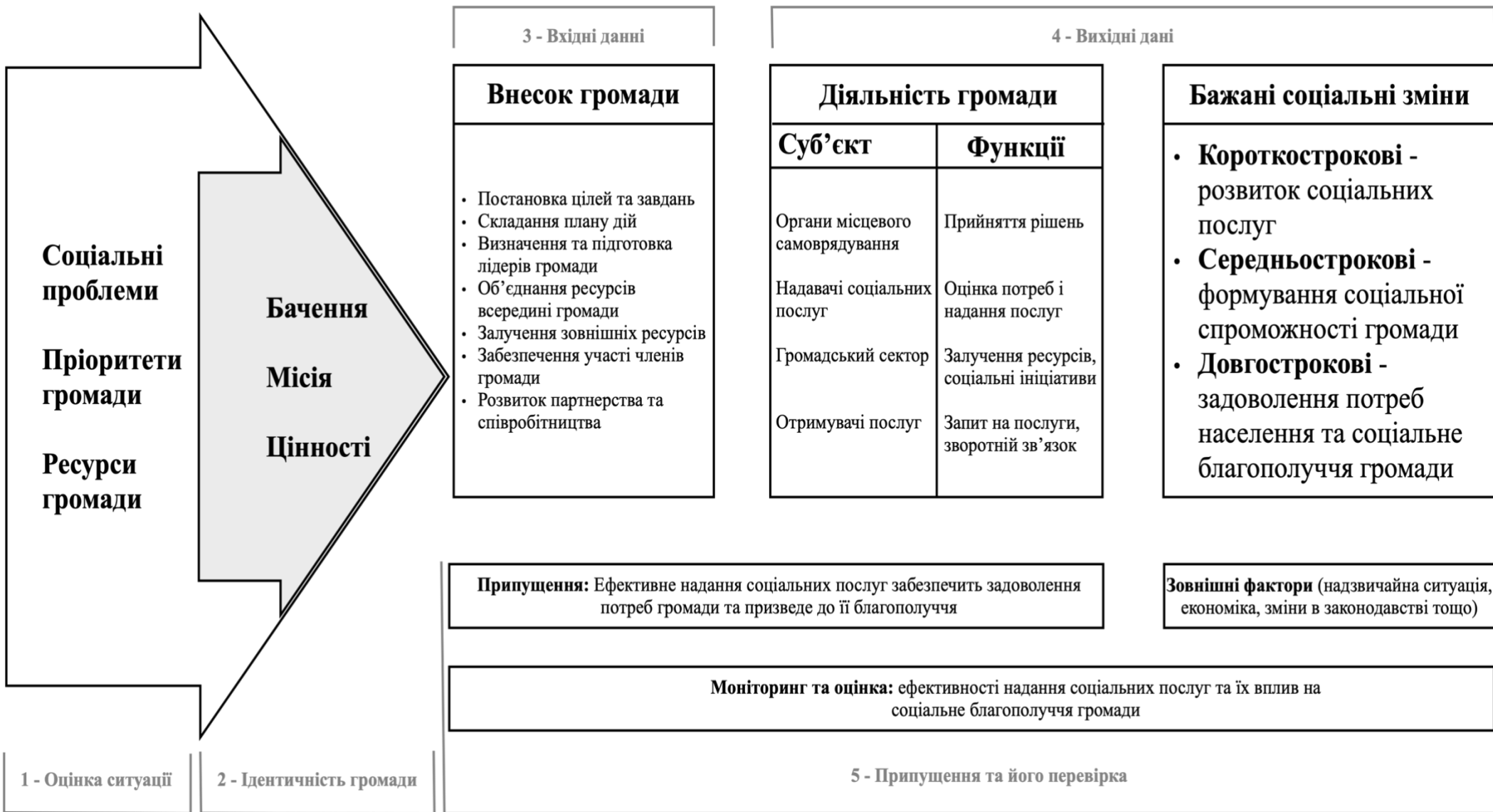

Рис. 3.1. Модель мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг.

Перший компонент моделі і перший етап мобілізації (оцінка ситуації) полягає в усвідомленні реальної ситуації в громаді, шляхом визначення ряду соціальних проблем, що потребують вирішення, та наявних ресурсів громади, що можуть допомогти вирішенню цих соціальних проблем.

Відповідно до створеної логічної моделі, важливою складовою компоненту “Оцінка ситуації” є визначення ресурсів громади. Наше дослідження реалізовано в рамках підходу, орієнтованого на сильні сторони, що передбачає вирішення соціальних проблем через відкриття та розвиток ресурсів громади. Ресурси громади можуть бути різноманітними, включаючи природні ресурси, людський потенціал, матеріальні активи, інфраструктуру, культурне надбання, а також колективний досвід та знання, які належать членам громади.

Визначення ресурсів громади на початкових етапах мобілізації відіграє важливу роль у поверненні учасникам процесу контролю над ситуацією та розвитку їх віри в власні здібності щодо вирішення пріоритетних соціальних проблем. Це також сприяє формуванню позитивної самоідентичності громади. Результати попередніх етапів нашого дослідження підтверджують вагомість цього кроку для успішного продовження мобілізації.

Аналізуючи ресурси громади, ми можемо ідентифікувати потенціал та можливості, які мають громадяни та сама громада. Це дозволяє зосередитися на місцевих ресурсах та здатностях, які можуть бути використані для розв’язання проблем та досягнення соціального благополуччя. Врахування ресурсів громади допомагає уникнути залежності від зовнішніх джерел та сприяє сталому розвитку громади.

Розуміння ресурсів громади включає в себе процес виявлення, оцінки та управління цими ресурсами. Це може вимагати залучення громадських організацій, місцевої влади, експертів та інших зацікавлених сторін. Застосування цього підходу дозволяє громаді ефективніше використовувати наявні ресурси та створювати нові можливості для змін.

Таким чином, визначення ресурсів громади в контексті оцінки ситуації є важливим етапом у розумінні потенціалу громади та визначенні напрямків дії для досягнення соціальних змін. Цей підхід сприяє активізації громадської участі, стимулює взаємодію між владою та населенням, а також сприяє розвитку самоорганізації громади для вирішення її проблем та досягнення загального благополуччя.

Другий компонент моделі – ідентичність громади, що включає в себе спільне бачення бажаного майбутнього, місію громади та цінності, на які вона опирається. Спільне бачення майбутнього є важливим механізмом об'єднання громади та її мотивації до дій. Важливо, щоб бачення було описано максимально ясно із використанням конкретних якісних та кількісних показників та було визначено в часі. Поряд з цим, бачення має бути зрозумілим кожному члену громади, а також надихати та спонукати до дій. На даному етапі кожен член громади має можливість усвідомити, що він є частиною своєї громади, і що його інтереси та бажання можуть бути реалізовані через розвиток громади та реалізацію спільного бачення.

Як вже було зазначено вище, визначення місії громади є важливим кроком у процесі реалізації спільного бачення. Місія громади визначає, як саме громада планує реалізувати своє спільне бачення і досягти бажаного стану. Таким чином, вона відповідає на питання: Для кого ми працюємо? Що саме ми робимо? Яким чином ми будемо досягати бажаного стану?

Місія має бути унікальною для кожної громади, оскільки вона відображає її особливості, цінності, потреби та пріоритети. Вона повинна відповідати цілям та значущості громади і відображати спосіб, яким громада планує діяти. Таким чином, можна стверджувати, що формулювання місії громади допомагає учасникам процесу узагальнити та конкретизувати їхні цілі і способи дії.

Формулюючи місію громади, важливо враховувати визначені пріоритети та проблеми, а також враховувати потенціал і ресурси громади. Місія має бути визначена

таким чином, щоб вона була реалістичною та досяжною для громади, одночасно стимулюючи розвиток та залучення ресурсів для її реалізації.

Визначення місії має ключове значення для подальшого планування та розподілу ресурсів громади. Місія громади слугує орієнтиром для дій громади, визначає її спрямованість та є основою для подальшого планування та розвитку. Вона має бути комунікована широкій громадськості, щоб залучити учасників та зацікавлених сторін до спільної роботи над досягненням місії та спільного бачення громади.

Наступним важливим елементом формування ідентичності громади є унікальні цінності громади, що відрізняють її від інших громад, надають вектор її розвитку та сприяють формування у членів громади приналежності до спільноти через ототожнення із обраними цінностями. Перелік цінностей громади має включати в себе опис таких явищ, які набувають для неї велике значення та цінність, що проявляється в тому, що громада готова захищати ці явища, витратити на них ресурси та за жодних умов не готова від них відмовлятися. Цінності громади мають бути сформульовані простою та зрозумілою мовою. Критично важливо, що кожен мешканець громади погодився із переліком цінностей. Елементи даного компоненту моделі на практиці можуть бути зафіксовані у стратегічних документах громад, що часто розміщені для публічного доступу на офіційному веб-сайті громади.

Наступним важливим компонентом нашої моделі є вхідні дані, які є важливим елементом процесу мобілізації громади. Цей компонент включає в себе внесок самої громади, який їй необхідно зробити, щоб започаткувати процес мобілізації. У рамках нашої моделі, цей внесок реалізується через виконання наступних етапів мобілізації територіальної громади:

1. Постановка цілей та завдань: Громада визначає чіткі цілі та завдання, які вона хоче досягти в процесі мобілізації.
2. Складання плану дій: Громада розробляє конкретний план дій, який включає в себе стратегії, терміни, ресурси та відповідальних осіб.

3. Визначення та підготовка лідерів громади: Громада визначає та готує відповідальних лідерів, які забезпечують координацію та виконання задач мобілізації.
4. Об'єднання ресурсів всередині громади: Громада активно залучає та поєднує свої внутрішні ресурси, такі як людські, матеріальні, фінансові та інфраструктурні, для досягнення спільних цілей.
5. Залучення зовнішніх ресурсів: Громада здійснює зусилля для залучення зовнішніх ресурсів, таких як фінансова підтримка, експертна допомога та партнерство з іншими організаціями.
6. Забезпечення участі населення: Громада активно сприяє залученню населення до процесу мобілізації, створюючи можливості для їхньої участі, висловлення думок та внеску в прийняття рішень.
7. Розвиток партнерства та співробітництва: Громада розвиває партнерські відносини та співпрацю з іншими організаціями, урядовими структурами та громадськими ініціативами для досягнення спільних цілей мобілізації.

Виконання цих етапів дозволяє громаді ефективно розпочати процес мобілізації та сприяє досягненню її спільного бачення та цілей.

Цілі та завдання мають бути організовані у план дій, шляхом визначення відповідальних осіб за їх виконання та фіксації кінцевих дат виконання кожної з них. В рамках даної моделі, ми рекомендуємо зазначати не більше однієї відповідальної особи на кожне завдання та записувати імена цих осіб, але лише за умови їх згоди. Для забезпечення гарантії подальших дій, план має бути офіційно затверджено органами місцевого самоврядування.

Лідери громади мають обиратись за такими ключовими критеріями: можливість впливати на прийняття рішень в громаді; наявність ефективної комунікації із населенням громади; доступ до ресурсів або вміння їх залучати; готовність до навчання та прагнення до розвитку. Дані критерії було визначено в результаті попередніх етапів емпіричного дослідження, що описані в попередньому розділі.

Підготовка лідерів громад має здійснюватися на основі компетентнісного підходу, відповідно до вмінь, знань та навичок, необхідних лідерам для виконання поставлених цілей та завдань (Байдарова et al, 2019). Лідери громади можуть обиратись серед представники органів місцевого самоврядування, надавачів соціальних послуг, громадського сектору, соціально-відповідального бізнесу або отримувачів послуг.

Результатом об'єднання ресурсів в середині громади, має бути опертя на власні ресурси для вирішення соціальних проблем. Ресурси мають бути об'єднані навколо цілей та завдань громади, таким чином, щоб посилити здатність громади досягти їх. Цей етап мобілізації в тому числі передбачає можливість для пошуку додаткових ресурсів всередині громади. Залучення зовнішніх ресурсів має відбуватись лише за результатами активізації внутрішніх ресурсів громади та сфокусовано на заповнення недостач, які були виявлено в громаді. Зовнішні ресурси можуть бути залучені із державного бюджету, а також всеукраїнських та міжнародних проектів і програм.

Участь населення та розвиток партнерства і співробітництва є важливими внесками громади в рамках даного компоненту моделі мобілізації. Участь населення є ключовою темою нашого дисертаційного дослідження, оскільки вона визначає сутність мобілізації громади. Це передбачає створення ефективних механізмів залучення населення та надання йому повноважень.

Для забезпечення участі населення в рамках розробленої логічної моделі, ми рекомендуємо використовувати стратегії “Участь громади” та “Коллективне насаження”, які були описані в підрозділі 1.3. нашої роботи. Ці стратегії сприяють активному залученню громадян та наданню їм можливостей впливати на прийняття рішень. Результатом використання цих стратегій повинне бути формування спільної ідентичності та розширення можливостей громади для досягнення поставленої мети.

Щодо розвитку співробітництва і партнерства в громаді, важливо залучити всіх суб'єктів, які представлені в даній моделі. Це означає, що співробітництво має відбуватись на рівні всієї громади, залучаючи різні групи та об'єднання. Важливо

забезпечити їх взаємодію та координацію в рамках логічної моделі. Це сприятиме розвитку співпраці, обміну ресурсами та досягненню спільних цілей громади.

Таким чином, забезпечення участі населення та розвиток партнерства і співробітництва в середині громади є важливими складовими моделі мобілізації. Вони сприяють активному залученню громадян, формуванню спільної ідентичності та сприяють розвитку співпраці для досягнення поставлених цілей.

Вихідні дані є четвертим компонентом розробленої нами логічної моделі мобілізації та включають в себе діяльність громади і бажані соціальні зміни на різній тривалості - короткострокові, середньострокові і довгострокові. Діяльність громади в рамках запропонованої моделі здійснюється різними суб'єктами, включаючи ОМС, надавачів соціальних послуг (як державні, так і приватні), ГС (у тому числі соціально-відповідальний бізнес) та отримувачів соціальних послуг (клієнти).

Головна функція органів місцевого самоврядування полягає в прийнятті рішень, включаючи ті, що стосуються соціального замовлення. Вони відповідають за формулювання та реалізацію стратегій і політик, спрямованих на задоволення потреб громади.

Надавачі соціальних послуг виконують оцінку потреб населення та організовують процес надання соціальних послуг відповідно до законодавства України. Вони забезпечують виконання соціального замовлення та надають підтримку тим, хто потребує соціальних послуг.

ГС та соціально відповідальний бізнес відіграють важливу роль у мобілізації громади. Дані суб'єкти залучають зовнішні ресурси для досягнення цілей громади та ініціює соціальні проекти і програми. Громадські організації та соціально-відповідальні бізнеси активно співпрацюють з іншими суб'єктами моделі з метою створення партнерств і спільних ініціатив.

Клієнти, як отримувачі соціальних послуг, мають важливу роль у цілому процесі. Вони формують запит на соціальні послуги та надають зворотній зв'язок щодо їх якості та ефективності. Отримувачі соціальних послуг повинні мати доступ

до каналів комунікації та практичних інструментів для висловлення своїх потреб і пропозицій. Цей зворотний зв'язок є важливим для постійного покращення якості надання соціальних послуг та розвитку громади відповідно до логічної моделі.

Нами було визначено наступні бажані результати мобілізації територіальних громад та умовні терміни їх досягнення в рамках даної логічної моделі: розвиток соціальних послуг (6 – 12 місяців); формування соціальної спроможності громади (1 – 5 років); задоволення потреб населення та соціальне благополуччя громади (5 – 10 років). В процесі імплементації логічної моделі, кожна громада має конкретизувати свої бажані соціальні зміни, орієнтуючись на вектори змін задані в моделі.

Останній компонент моделі – припущення та його перевірка. Розроблена нами логічна модель передбачає сформульовану гіпотезу, що лягла в її основу, та буде залишатись незмінною для всіх громад в процесі застосування моделі. При цьому, варто зазначити, що на перевірку припущення на практиці впливають зовнішні фактори (виклики та можливості), які не можуть бути контрольованими, але мають бути враховані при імплементації моделі. Перевірка моделі здійснюється шляхом моніторингу та оцінки ефективності надання соціальних послуг та їх впливу на соціальне благополуччя громади. В рамках створеної моделі, моніторинг та оцінка мають бути сфокусовані на перевірці гіпотези та передбачати збір інформації, її аналіз та підготовку звіту.

На основі опису розробленої нами моделі, а також взаємозв'язків та особливостей вираження її компонентів, ми можемо узагальнити, що створена нами модель відповідає ряду критеріїв якості: логічність, змістовність, зрозумілість, правдивість, простота, універсальність та візуалізація.

Логічність моделі забезпечує системність і чіткість зв'язків між її компонентами. Кожен компонент нашої моделі логічно продовжує попередній та передбачає наступний. Це допомагає зрозуміти логічну послідовність дій, забезпечуючи надійні результати.

Змістовність моделі означає, що вона враховує всі необхідні фактори та аспекти, які впливають на її мету. Розроблена нами модель мобілізації територіальних громад має чітко визначену мету і враховує всі суттєві деталі, що дозволяє реалістично моделювати ситуації та вирішувати конкретні завдання в рамках цієї мети.

Зрозумілість моделі важлива для того, щоб імплементатори могли легко розуміти та застосовувати її. Розроблена нами модель використовує зрозумілу мову, чітко визначені поняття та логіку, що сприяє ефективній комунікації між розробниками та імплементаторами нашої моделі.

Правдивість моделі підтверджується достовірними даними та науковими підходами. Вона ґрунтується на об'єктивних фактах та результатах емпіричного дослідження і дозволяє бути впевненими у прогнозуванні та досягненні конкретних результатів.

Простота моделі забезпечує зручне використання та розуміння. Створена нами модель має логічну та структуровану форму та використовує прості концепції, що дозволяє імплементаторам швидко осягнути її суть і використовувати без зайвих труднощів.

Універсальність моделі означає, що вона може бути застосована в різних громадах, не зважаючи від їх розміру, розташування чи інших зовнішніх факторів. Модель є гнучкою і має потенціал для розширення та використання в різних завданнях, що підвищує її значення і практичну цінність.

Візуалізація розробленої нами моделі, що представлена на рис. 3.1. відображає дані та результати моделювання, сприяє легшому розумінню та сприйняттю моделі імплементаторами.

Дотримання цих критеріїв якості робить нашу модель ефективною і надійною. Вона забезпечує систематичний підхід до вирішення проблем, підтримує прийняття обґрунтованих рішень і сприяє досягненню позитивних результатів в сфері розвитку соціальних послуг в громаді.

3.2. Апробація моделі мобілізації територіальних громад в умовах децентралізації в Україні

В рамках нашого дисертаційного дослідження апробацію розробленої логічної моделі мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг було здійснено шляхом проведення трьох фокус-груп (із міжнародними експертами; із вітчизняними практиками; із українською науковою спільнотою) відповідно до методології описаної в другому розділі.

Фокус-група, що складалася з міжнародних експертів, включала п'ять учасниць, які представляли різні країни, такі як США, Канада, Угорщина, Туреччина та Індія. Кожна з цих експерток мала значний досвід у мобілізації спільнот та розвитку соціальних послуг, як на національному, так і на міжнародному рівні. Важливою особливістю проведення даної фокус-групи було необхідне перекладення моделі та її опису на англійську мову, а також додатковий час, виділений для пояснення особливостей децентралізації в Україні. Загалом, учасниці міжнародної спільноти підкреслили логічність та зрозумілість моделі, а також її прозорість у плануванні дій та досягненні результатів. Відгуки представниць міжнародної професійної спільноти свідчать про позитивне сприйняття моделі та її цінність у розвитку соціальних послуг.

Поряд з тим, проведена фокус-група з представницями української професійної спільноти включала чотири учасниці, кожна з яких мала понад 5 років досвіду в розвитку соціальних послуг в громадах. Учасниці цієї групи також підтвердили зрозумілість та логічність моделі. Проте основний акцент обговорення з учасницями був зроблений на визначенні особливостей впровадження моделі в умовах України.

Фокус-група з представниками та представницями наукової спільноти включала участь шести вітчизняних дослідників та дослідниць, чий науковий інтерес пов'язаний з розвитком соціальних послуг у територіальних громадах. Ця група науковців зосереджувалася на теоретичному та емпіричному обґрунтуванні логічної моделі мобілізації громад. Учасники та учасниці даної фоку групи зробили свій внесок у

формулювання рекомендацій та висловили свої думки стосовно вдосконалення моделі.

Загалом можна узагальнити, що більшість учасників та учасниць фокус-груп надали цінні рекомендації, які варто врахувати під час апробації моделі мобілізації громад. Вони поділилися своїми враженнями та підкреслили позитивні аспекти моделі. Отримані відгуки були систематизовані у дві основні підгрупи, що стосуються самої логічної моделі та її вдосконалення, а також практичного впровадження та імплементації моделі при роботі з громадами. Завдяки цим рекомендаціям модель може бути далі удосконалена та успішно впроваджена для розвитку громад.

З метою вдосконалення логічної моделі, учасниці та учасники фокус-груп рекомендували внести наступні зміни, які організовані нами відповідно до п'яти компонентів моделі.

1. Оцінка ситуації: Пропонується включити складову визначення кращих практик, підтверджених дослідженнями (англ. “evidence based best practice”) як складову компоненту, щоб дозволити громадам мати певні критерії або взірцеві моделі на цьому етапі. Також рекомендується розробити інструмент оцінки готовності громади до мобілізації як складову логічної моделі та її опису.
2. Ідентичність: В цьому компоненті не виникає потреби у внесенні будь-яких змін або коментарів.
3. Вхідні дані: Запропоновано додати до логічної моделі елементи, які б свідчили про циклічність процесу мобілізації громад. Також, було рекомендовано зробити акцент на тому, що лідери мають бути обрані всередині громади, а не ззовні. Додатково, вказується на необхідність компетентності у лідерів, оскільки недостатня компетентність може нашкодити налагодженню процесу та організації громади. Слушне зауваження одного з учасників полягало в тому, що кошти не завжди є вирішальними ресурсами для мобілізації громади, важливо пам'ятати про повний перелік можливих ресурсів. Також пропонується

включити елемент маркетингу, просування соціальних послуг та інформування населення.

4. Вихідні дані: У цьому компоненті рекомендується уточнити ролі суб'єктів. Наприклад: ОМС, а саме Управління відділу соціального захисту, проводить оцінку потреб, замовляє послуги та обирає надавачів соціальних послуг; надавачі соціальних послуг надають послуги та проводять внутрішній моніторинг та оцінку. Також було підкреслено, що важливо не розмежовувати надавачів соціальних послуг та ГС, оскільки представники громадського сектору також можуть бути надавачами соціальних послуг. Крім того, було запропоновано перейменувати ГС на активістів, каталізаторів або лідерів. Окремо, було зазначено, що важливо розширити функції отримувачів послуг, оскільки вони є ключовими суб'єктами та показати їх наскрізну участь відповідно до кожного компоненту моделі, наприклад: вони можуть брати участь в оцінюванні власних потреб та в розробці соціальних ініціатив. Додатково було запропоновано виділити на схематичному зображенні моделі, хто грає головну роль та хто несе відповідальність за процес надання соціальних послуг. Крім того, було рекомендовано включити соціально-відповідальний бізнес як одного із суб'єктів в рамках моделі. До моделі запропоновано додати “кейс-менеджмент” як один із інструментів реалізації діяльності громади. Також варто додати поняття соціального замовлення та елемент розробки архітектури соціальних послуг.
5. Припущення та його перевірка: Для забезпечення ефективного моніторингу та оцінки на всіх етапах мобілізації рекомендується додати компонент, який відобразатиме безперервний зворотний зв'язок. Це дозволить забезпечити ефективне спостереження та оцінку процесу.

Пропозиції учасників та учасниць фокус-груп спрямовані на покращення логічної моделі мобілізації територіальних громад шляхом врахування циклічності процесу мобілізації через забезпечення безперервного зворотного зв'язку; уточнення

суб'єктів процесу та розширення їх функцій; конкретизацію назв існуючих елементів та додавання нових.

За результатами проведення фокус-груп, нами було доопрацьовано модель мобілізації територіальних громад. В уточненій моделі нами було змінено візуальне представлення назв компонентів та додано “зворотній зв'язок” у вигляді стрілок, що підкреслюють циклічність процесу мобілізації. До компоненту “Оцінка ситуації” було додано елемент “Кращі практики”, що можна інтерпретувати, як визначення найкращих практик, які необхідні громаді для вирішення наявних соціальних проблем, а також виявлення наявних практик всередині самої громади, а також за її межами (наприклад, звернення до інформаційних платформ Міністерства соціальної політики, Порталу “Децентралізація”, досвіду міст-побратимів тощо). В рамках компоненту “Вхідні дані (Внесок громад)” було уточнено елементи відбору та підготовки лідерів всередині громади та забезпеченні участі населення, а також додано елемент маркетингу та просування соціальних послуг. Елемент маркетингу та просування соціальних послуг є важливим в контексті забезпечення доступності цих послуг та посилення участі членів громади в процесі її мобілізації.

Додатково варто зазначити, що в процесі переосмислення моделі, нами було замінено заголовок “Суб'єкти” на “Ролі”, оскільки кожен член громади може виступати в ролі різних суб'єктів мобілізації. Також замість “Громадського сектору” було введено роль “Активісти громади”, що включає в себе представників громадського сектору, соціально відповідального бізнесу, а також небайдужих членів громади, залучених в рамках забезпечення участі населення (волонтерів). Таким чином, наприклад, як приватні надавачі соціальних послуг, так і отримувачі соціальних послуг можуть виступати активістами громади. Функції відповідно до перерахованих ролей також було конкретизовано. Уточнену модель представлено на рисунку 3.2.

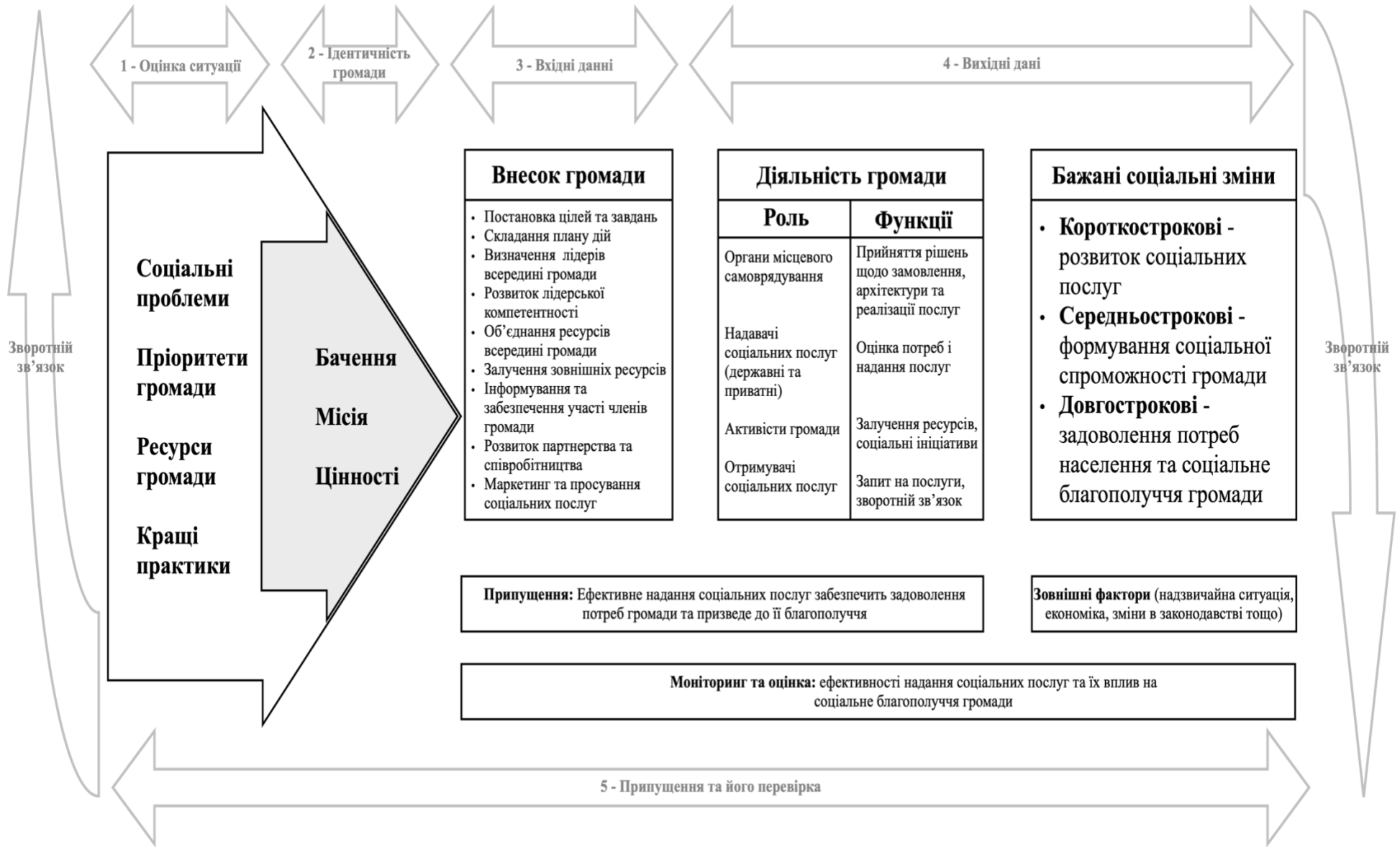

Рис. 3.2. Уточнена модель мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг.

Додаткового обговорення потребують пропозиції учасників щодо виділення головної ролі в рамках діяльності громади, а також включення “кейс-менеджменту” як одного з елементів діяльності громади. На нашу думку, кожна з ролей, визначених в рамках нашої моделі, має рівне значення, але головна відповідальність лежить на ОМС, а саме Управлінні соціального захисту в громаді, що закріплено у їхній функції прийняття рішень щодо замовлення, архітектури та реалізації соціальних послуг в громаді. Варто підкреслити, що технологія кейс-менеджменту, зафіксована в Україні як ведення випадку, є важливою складовою надання соціальних послуг та має бути врахована при імплементації моделі.

Додаткової уваги заслуговує рекомендація щодо розробки інструменту оцінки готовності громади до мобілізації. На нашу думку, даний інструмент може бути розроблено на основі компонентів моделі та їх елементів для самооцінки представників громади та відмітки наявності кожного елементу в громаді за шкалою від одного до десяти із можливістю уточнити свою відповідь та надати більше інформації про громаду. При розробці інструменту мають бути надані чіткі критерії, що допомогли б представникам громади оцінити готовність своєї громади до мобілізації для розвитку соціальних послуг. Ми пропонуємо використовувати наступні критерії (Таблиця 3.2.).

Таблиця 3.1.

Критерії оцінки готовності громади до мобілізації

Компонент моделі	Складові компоненти	Критерії оцінки
Оцінка ситуації	Соціальні проблеми	Наявність та ефективність використання інструментів виявлення соціальних проблем. Наявність попереднього досвіду визначення соціальних проблем. Фіксація соціальних проблем у письмовому вигляді у офіційних документах громади.
	Пріоритети громади	Розуміння важливості визначення пріоритетів громади. Наявність попереднього досвіду визначення пріоритетів громади. Фіксація пріоритетів громади у письмовому вигляді у офіційних документах громади.

	Ресурси громади	Здатність перерахувати існуючі ресурси громади та визначити їх вплив на розвиток громади.
	Кращі практики	Розуміння, що таке кращі практики. Здатність назвати наявні практики в громаді або за її межами. Досвід розробки та/або застосування кращих практик.
Ідентичність громади	Бачення	Наявність зафіксованих у письмовому вигляді бачення, місії та цінностей громади. Наявність інструментів розробки та перегляду бачення, місії, цінностей. Рівень залученості членів громади до формування бачення, місії, цінностей. Рівень поінформованості членів громади щодо бачення, місії, цінностей та підтримки їх реалізації.
	Місія	
	Цінності	
Вхідні дані	Постановка цілей та завдань	Наявність стратегії розвитку громади. Наявність цілей та завдань, пов'язаних із розвитком соціальних послуг.
	Складання плану дій	Рівень застосування стратегії розвитку громади в плануванні діяльності органів місцевого самоврядування.
	Визначення лідерів всередині громади	Розуміння ролі лідера в громаді. Визначення особи або ряду осіб, які вважаються лідерами громади. Рівень співпадіння відповідей у різних представників громади.
	Розвиток лідерської компетентності	Рівень освіти та підготовки названих лідерів громади. Розуміння того, які знання, вміння та навички потрібні лідеру та здатність їх перерахувати. Наявність можливостей для підготовки лідерів всередині громади.
	Об'єднання ресурсів всередині громади	Усвідомлення та вміння перерахувати ресурси громади, окрім фінансових ресурсів. Досвід та ефективність використання ресурсів громади.
	Залучення зовнішніх ресурсів	Наявність та ефективність використання зовнішніх ресурсів. Здатність назвати перелік актуальних можливостей для розвитку громади.
	Інформування для	Рівень розуміння ролі членів громади в її розвитку.

	забезпечення участі членів громади	Наявність та ефективність інструментів інформування для забезпечення участі членів громади. Спроможність описати позитивний досвід залучення членів громади для її розвитку.
	Розвиток партнерства та співробітництва	Наявність ефективних (формалізованих та неформалізованих) партнерств та співробітництв.
	Маркетинг соціальних послуг	Наявність інструментів просування соціальних послуг. Досвід використання даних інструментів та спроможність визначити їх ефективність.
Вихідні дані	Діяльність громади (ролі та функції)	Наявність всіх перерахованих ролей в громаді. Розуміння представниками громади функцій в рамках реалізації їхніх ролей. Реальне виконання цих функцій в щоденній діяльності.
	Бажані соціальні зміни	Наявність навичок та досвіду короткострокового та довгострокового планування, а також присутність розвитку соціальних послуг в цих планах.
Припущення та його перевірка	Припущення	Розуміння та рівень згоди представників громади щодо того, що ефективно надання соціальних послуг забезпечить задоволення потреб членів громади та призведе до її благополуччя.
	Зовнішні фактори	Вміння оцінювати зовнішні фактори та їх вплив на громаду. Наявність навичок аналітичного мислення та прогнозування із урахуванням ризиків та можливостей.
	Моніторинг та оцінка	Наявність ефективних інструментів моніторингу та оцінки. Регулярність проведення моніторингу та оцінки. Залучення зовнішніх експертів для проведення моніторингу та оцінки. Прозорість результатів моніторингу та оцінки.

Даний інструмент був би корисним для застосування при підготовці до імплементації моделі в конкретній громаді. На нашу думку, було б доцільно застосовувати інструмент анонімно, залучивши від 4 до 10 представників громади відповідно до ролей зазначених в рамках моделі та забезпечити участь в оцінюванні

представників кожної з ролей. Важливо підкреслити, що результати такого оцінювання можуть слугувати скоріше для визначення особливостей імплементації моделі, ніж для прийняття рішення щодо доцільності її застосування.

Таким чином, за результатами фокус-груп можна констатувати, що розроблена нами модель мобілізації громад є логічною, змістовною, зрозумілою та її візуалізовано на достатньому рівні. Після вдосконалення моделі мобілізації громад підвищилась її правдивість та відповідність реальності процесу мобілізації, а такої її універсальність та можливість застосування для громад, що знаходяться на різному рівні розвитку. Інструмент оцінки готовності громад до мобілізації, розробка якого була неодноразово рекомендована учасниками та учасницями фокус-груп, може стати доповненням до створеної моделі.

3.3. Особливості впровадження моделі в реаліях післявоєнного відновлення України

В продовження логіки нашого дослідження, варто зосередитись на використанні моделі мобілізації громад в контексті післявоєнного відновлення України. Відповідно до висловлювань учасників фокус груп в рамках апробації моделі, бажані соціальні зміни часто розпочиналися після пережитої надзвичайної ситуації та страждань людей, що спонукало громади шукати рішення. Таким чином, у світлі викликів, з якими стикається наша країна, впровадження ефективної моделі мобілізації стає необхідним для активізації громадського потенціалу, залучення ресурсів та забезпечення швидкого та стійкого відновлення. На основі результатів апробації моделі мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг, ми розглянемо особливості впровадження моделі, визначимо ключові виклики та можливості, що виникають в контексті сучасної України, а також проаналізуємо потенційні переваги та обмеження, які впливають на успішність її реалізації в післявоєнному періоді.

На основі рекомендацій експертів, які взяли участь у її апробації, практичне застосування моделі після стабілізації ситуації в Україні полягає в можливому її використанні для підтримки конкретної категорії населення, наприклад, сімей військових або осіб, які найбільше постраждали від військових дій. Модель може слугувати відповіддю на конкретні виклики, з якими стикаються ці групи людей, та сприяти покращенню їхнього становища. За результатами апробації, додатковими способами застосування моделі було визначено включення моделі в навчальні курси для лідерів громад та використання моделі як основи для розробки моніторингових та оцінкових інструментів.

З метою впровадження моделі в умовах сьогодення України, варто звернути увагу на виклики та ризики, які можуть стати на заваді цього процесу. Одним із викликів, неодноразово зазначеним в процесі проведення фокус груп, є слабка сформованість та ідентифікація суб'єктів та їхніх функцій. Учасники уточнили, що деякі суб'єкти можуть бути некомпетентними або не мотивованими до виконання

своїх функцій, а також можуть бути відсутні зазначені суб'єкти або лідери в окремих громадах. Крім того, низький рівень обізнаності населення щодо своїх прав та механізмів впливу становить додаткову складність.

Наступний виклик, що заслуговує нашої уваги, пов'язаний зі стереотипами, які прив'язують соціальні послуги тільки до неблагополучних сімей. Експерти підкреслили, що важливо активізувати інформування населення про соціальні послуги та їх призначення, пояснити, що соціальні послуги мають на меті покращення умов і розвитку громад.

В рамках аналізу результатів фокус групи ми відзначили, що процес децентралізації, хоча сприяє активізації громадської участі та самоврядування, не завжди відбувається гладко. Експерти звернули нашу увагу на ризик, пов'язаний з негативним досвідом децентралізації в деяких країнах, де влада та ресурси повертаються до централізованого контролю. Також може виникнути виклик у встановленні балансу сил на рівні місцевої влади та відмові влади ділитись повноваженнями з іншими членами громади. Іншим викликом було визначено низький рівень мотивації учасників громади до змін та активної участі. Це може бути пов'язано з негативною політичною ситуацією всередині громади, відсутністю політичної волі на виділення коштів бюджету громади на розвиток соціальних послуг та відсутністю позитивного досвіду спільної діяльності всередині громади. Експерти також виділили, що деякі учасники громади не готові брати на себе відповідальність за ситуацію в громаді та активно сприяти її покращенню.

У підсумку, можна констатувати, що виклики та ризики, пов'язані з впровадженням логічної моделі мобілізації громад, вимагають комплексного підходу, включаючи посилення інформування, підготовки та мотивації учасників громади, подолання стереотипів та політичних перешкод. Тільки через спільні зусилля всіх зацікавлених сторін можна досягти позитивних змін та покращити якість життя в громадах.

За результатами апробації моделі з метою подолання перерахованих вище бар'єрів, імплементації моделі в процесі післявоєнного відновлення України може

відбуватись на основі підходу теорії змін (англ. –“Theory of Change”). Обрана стратегія передбачає кілька етапів, які допомагають зрозуміти та управляти процесом змін (Prochaska et al., 2002). Спочатку, на етапі попередніх роздумів, проводиться вивчення та аналіз ситуації, де відбуваються проблемні поведінки, які потребують зміни. Результатом цього етапу є покращене розуміння проблеми та визначення її важливості. Далі, на етапі роздумів, учасники усвідомлюють необхідність змін та розглядають можливі варіанти дій. Виникає бажання змінити стару поведінку, але ще не виникає повної готовності чи впевненості. Після цього настає етап прийняття рішення, де проводиться підготовка до змін, включаючи розробку стратегії, визначення ресурсів та постановку конкретних цілей. Важливо зосередитись на розробці плану дій, який допоможе ефективно впровадити модель мобілізації громад. Після цього настає етап дії (сили волі), де учасники активно змінюють поведінку та виконують заплановані дії. Виявляються сила волі та дисципліна, необхідні для реалізації змін у практиці. Для підтримки та сталості змін, важливо на етапі підтримання надавати підтримку учасникам, забезпечувати ресурси, проводити тренінги та моніторинг. Це допомагає зміні у поведінці стати стійкою та тривалою. Останнім етапом є рецидив, коли учасники можуть повернутися до старої поведінки та відмовитися від нових змін. Це важливо зрозуміти та розробити стратегії для запобігання рецидиву, щоб зміна поведінки була стійкою. Застосування підходу теорії змін дозволяє систематично планувати та управляти процесом змін, забезпечуючи ефективну імплементацію моделі мобілізації громад. Цей підхід підкреслює важливість взаємодії між учасниками та поступового руху від усвідомлення проблеми до досягнення сталої зміни.

Імплементація моделі в рамках теорії змін передбачає активний пошук ранніх агентів змін, які виявляють особливий інтерес і залучаються до процесу впровадження моделі. Ранні агенти є ключовими фігурами, оскільки вони мають сильний мотив, бажання та готовність до перетворень. Це можуть бути індивіди, групи або організації, які вже відчувають необхідність у змінах і бачать потенціал моделі для вирішення проблем.

Пошук ранніх агентів змін має на увазі систематичне виявлення зацікавлених сторін, які мають ресурси, експертизу та вплив для ефективного запровадження моделі. Це можуть бути місцеві лідери, громадські організації, місцеві підприємства, ключові фігури влади та інші стейкхолдери. Важливо залучити тих, хто вже має досвід у роботі з подібними ініціативами або проявляє активну зацікавленість у розв'язанні конкретних соціальних проблем.

Ранні агенти змін відіграють роль каталізаторів для поширення моделі та її прийняття у громаді. Вони можуть стати носіями нових ідей, залучати інших зацікавлених сторін та створювати позитивну динаміку змін. Їхня підтримка та активна участь в процесі мобілізації громади є важливою, оскільки вони створюють приклад для інших та сприяють поширенню позитивного впливу моделі.

Пошук ранніх агентів змін вимагає цілеспрямованих зусиль і комунікації з потенційними учасниками. Це може включати проведення спеціальних заходів, форумів, діалогів та співпрацю зі зацікавленими сторонами. Важливо створити відкрите середовище, в якому можна обмінюватися ідеями, вислуховувати думки та дослухатися до потреб тих, хто має зацікавленість у змінах.

Залучення ранніх агентів змін в процес імплементації моделі допомагає створити міцні основи для успіху. Їхній активний внесок, знання та досвід є невід'ємною частиною процесу мобілізації громади. Вони можуть виступати як чемпіони змін та мобілізатори, що сприяють залученню інших учасників та впровадженню моделі з успіхом.

Варто підкреслити, що в рамках розробленої нами моделі ранніми агентами змін найчастіше виступають лідери громади. Окремим пунктом обговорення учасників фокус груп в рамках апробації моделі були засоби мотивації лідерів. Відповідно до результатів даного етапу дослідження, мотивація лідерів громади для застосування даної моделі ґрунтується на кількох ключових аспектах. По-перше, розуміння того, як саме ця модель працює, її методики та шаблони, відіграють важливу роль. Через ознайомлення з цими аспектами, лідери можуть отримати уявлення про те, як конкретно вона застосовується, що може допомогти їм у вирішенні різних соціальних проблем.

За словами експертів, подальшим стимулом є опис та розуміння отримуваних переваг внаслідок використання даної моделі. Лідери громади повинні мати чітке уявлення про те, що саме вони можуть досягти за допомогою цієї моделі, які конкретні результати та переваги вона принесе їм та їхній громаді. Це вимагає глибокого розуміння мети, принципів та практичного застосування моделі.

Експерти відзначили, що позитивні приклади використання моделі є додатковим стимулом для лідерів, оскільки вони отримують можливість власними очима побачити, як саме ця модель спрацьовує та які позитивні результати можна досягти. Це надає їм впевненості та натхнення для запровадження моделі у своїй громаді.

Учасники та учасниці фокус-груп підкреслили важливість залучення лідерів громади до процесу підтримки та експертного супроводу також. Можливість отримати допомогу від експертів, спільноти та інших учасників підтримує їх у реалізації моделі та надає певну впевненість у власних можливостях.

Окрім того, самомотивація грає важливу роль у процесі. Лідери громади, якщо вони мають достатні ресурси, обізнаність та компетентність, можуть відчувати внутрішню мотивацію для здійснення соціальних змін за допомогою даної моделі. Їхні власні цінності, переконання та бажання допомагають їм зосередитись на досягненні мети.

Ще одним важливим аспектом, що підкреслили експерти – це виділення фінансового ресурсу для громади з метою розвитку соціальної сфери. Імплементация даної моделі може призвести до самофінансування громади, що стає додатковим стимулом для лідерів. Забезпечення фінансових ресурсів для реалізації соціальних проектів та програм є одним із наслідків успішного впровадження моделі.

Можливість поділитись власним досвідом та відвідування інших громад є ще однією формою мотивації для лідерів. Це надає їм можливість взяти участь у конкуренції, спілкуватися з іншими громадами, навчатися від них та надихатися на нові ідеї та підходи.

Нарешті, підтримка кандидата в політичній кар'єрі може бути важливим фактором успіху впровадження моделі. Політична підтримка та визнання можуть забезпечити лідерам громади додатковий ресурс та підтримку для реалізації соціальних змін.

Для посилення застосування моделі мобілізації громад шляхом стратегії управління змін, варто розглянути ряд практичних інструментів: метод “Дерево проблем”, метод “SMART” та фасилітована стратегічна сесія. Метод “Дерево проблем” може бути використано для визначення соціальних проблем громади. Використання методу “Дерево проблем” є одним із способів систематизації та визначення соціальних проблем (Павлик, 2012; Маліновська & Демкович, 2016; Цісінська, 2023). Він дозволяє визначити основні проблеми та встановити причинно-наслідкові зв'язки між ними. Такий підхід дозволяє ідентифікувати корінні причини проблеми та розуміти її наслідки. Організація списку проблем за цим методом є важливим кроком у визначенні пріоритетів громади та відповіді на питання про те, які соціальні проблеми слід вирішувати в першу чергу.

Визначення пріоритетів є ключовим етапом у плануванні та розподілі ресурсів громади. Воно допомагає зосередитися на найважливіших проблемах та визначити, які кроки потрібно зробити для їх вирішення. Крім того, це спонукає учасників процесу брати відповідальність за ситуацію, адже конкретна формулювання проблеми сприяє зрозумінню того, що саме потрібно зробити і хто має брати на себе відповідальність за вирішення проблеми.

Загалом, метод “Дерево проблем” та визначення пріоритетів є важливими інструментами для аналізу та вирішення соціальних проблем. Вони сприяють систематизації і розумінню проблем, залученню громади до процесу прийняття рішень та забезпечують ефективне використання ресурсів для досягнення соціальних змін у громаді.

В рамках представленої логічної моделі, цілі та завдання громади мають бути сформованими за допомогою SMART-підходу (Бобровський, 2021; Васильців & Левицька, 2021; Яцкевич, 2022). Завдання ми розглядаємо як під цілі, виконання яких призводить до реалізації головної мети. SMART підхід передбачає

систематичний підхід до постановки цілей та завдань, що сприяє їх ефективному виконанню. Для досягнення цього, цілі та завдання повинні мати певні характеристики, відомі як SMART (від англ. “Specific”, “Measurable”, “Achievable”, “Relevant”, “Time-bound”).

Цілі та завдання повинні бути чітко та однозначно сформульованими. Це означає, що вони повинні бути визначені конкретно і детально, щоб уникнути будь-якої неоднозначності або розмитості.

Цілі та завдання повинні бути вимірювані, щоб забезпечити можливість оцінки їх досягнення. Це вимагає визначення якісних та кількісних критеріїв, за допомогою яких можна буде оцінити прогрес та результати.

Цілі та завдання повинні бути досяжними з урахуванням ресурсів, можливостей та обмежень громади. Вони повинні бути реалістичними та виконуваними в контексті наявних ресурсів та умов, переглянута з метою відповідності можливостям громади.

Цілі та завдання повинні бути актуальними та відповідати потребам та пріоритетам громади. Вони повинні спрямовуватись на вирішення соціальних проблем та підтримку розвитку громади. Це означає, що цілі повинні бути суттєвими та значущими для громади, а не відволікати увагу від головних проблем.

Цілі та завдання повинні бути обмеженими в часі, щоб визначити точний термін їх виконання. Це стимулює встановлення чітких термінових рамок та планування дій для досягнення результатів.

Використання SMART підходу допомагає забезпечити, що цілі та завдання мобілізації громади є конкретними, вимірюваними, досяжними, актуальними та обмеженими в часі, що сприяє ефективному плануванню та досягненню бажаних результатів.

Варто окремо відзначити, що ефективним інструментом для реалізації кожного компоненту моделі може бути фасилітована стратегічна сесія. Даний інструмент може бути використаний в роботі з різними групами в громаді, у тому числі з метою спільного прийняття рішень щодо майбутнього спільноти (Ющишина, 2021; Гаранжа & Артеменко, 2022; Нагорня, 2023).

Фасилітована стратегічна сесія дозволяє залучити всіх учасників до процесу прийняття рішень і сприяє досягненню консенсусу стосовно ідентичності громади та її майбутнього розвитку. Цей інструмент надає можливість структуровано й систематично працювати над постановкою цілей, аналізом потреб та розробкою стратегій, що сприяють досягненню поставлених завдань.

В рамках реалізації дослідження за запитом громадської організації в громаді 8 Херсонської області нами була проведена фасилітована стратегічна сесія. Учасники сесії включали представників місцевої влади, надавачів соціальних послуг та громадського сектора.

Сесія складалась із двох днів роботи. Під час першого дня визначалися бачення та місія організації, вивчалися досягнення за попередні три роки, формулювалися очікувані результати наступних трьох років, проводився аналіз поточних проектів та робіт, визначалися ресурси громади, створювалися стратегічні цілі та підцілі, а також графік їх реалізації. Другий день сесії включав в себе постановку конкретних цілей на наступний рік, розробку операційного плану на цей рік, узгодження ролей в команді громади та зон відповідальності кожного.

Підсумком сесії стали сформульовані стратегічні цілі щодо розвитку соціальних послуг в громаді, включаючи створення центрів для дітей та сімей, підтримку сімей та дітей у кризових ситуаціях, та розвиток послуги соціального таксі для осіб з інвалідністю. Ці стратегічні цілі спрямовані на покращення якості життя громади, зокрема дітей та сімей, і підтримку вразливих груп населення, таких як особи з інвалідністю.

Розглянемо аналіз стратегічних цілей, які були сформульовані під час стратегічної сесії, у контексті їхнього впливу на соціальне благополуччя громади.

Ціль 1. “Впровадження послуг та супровід пілотування мережі центрів з надання соціальних послуг для дітей та сімей та соціальних проектів”. Ця стратегічна ціль спрямована на поліпшення умов виховання та розвитку дітей та сімей у громаді. Впровадження альтернатив до інтернатної системи може покращити якість життя дітей, забезпечуючи їм більше гідних умов. Це важливо

для соціального благополуччя, оскільки забезпечує дітям можливість росту та розвитку в нормальних сімейних умовах.

Ціль 2. “Впровадження послуг та супровід пілотування одного центру підтримки сім’ї та дітей та соціальних проєктів”. Ця ціль спрямована на підтримку сімей та дітей в різних життєвих ситуаціях, включаючи кризові. Вона допоможе гарантувати, що сім’ї мають доступ до необхідних ресурсів та підтримки. Це сприятиме зменшенню ризику розриву сім’ї та покращенню якості життя дітей та батьків.

Ціль 3. “Розвиток послуги соціального таксі як інструменту соціалізації осіб з інвалідністю, попередження сирітства та допомоги дітям і сім’ям”. Ця ціль допоможе забезпечити, що особи з інвалідністю матимуть доступ до соціальних послуг та можливостей для участі у суспільстві. Соціальне таксі спрямоване на зменшення соціальної ізоляції та підвищення якості життя цієї групи населення. Попередження сирітства та підтримка сімей через цей інструмент також впливає на соціальне благополуччя, запобігаючи розривам у сім’ях.

Ці стратегічні цілі відображають важливі напрямки діяльності, спрямовані на поліпшення соціального благополуччя громади. Вони дозволять забезпечити доступ до якісних соціальних послуг, покращити якість життя дітей та сімей, підтримати осіб з інвалідністю та зменшити ризики соціальних проблем у громаді.

Цей кейс є важливим прикладом впровадження моделі мобілізації громади в практику. Його аналіз вказує на кілька ключових аспектів:

1. Партнерство і співпраця: Участь представників місцевої влади, громадських організацій та надавачів соціальних послуг в стратегічній сесії вказує на активний інтерес та готовність різних стейкхолдерів до спільної роботи над мобілізацією громади. Це сприяє створенню партнерств і спільних зусиль для досягнення загальних цілей.
2. Цільове спрямування: Сесія була спрямована на визначення конкретних цілей і результатів наступних трьох років. Це допомагає громаді чітко визначити, куди вони рухаються і які досягнення вони планують отримати.

3. Залучення ресурсів: Учасники сесії визначили ресурси, які їм потрібні для досягнення стратегічних цілей. Це може включати в себе фінансові, людські та інші ресурси. Залучення ресурсів є ключовим компонентом мобілізації для реалізації задуманих ініціатив.
4. Роль і відповідальність: Учасники сесії узгодили ролі та відповідальність кожного стейкхолдера в команді. Це створює чіткість та визначеність щодо того, хто відповідає за що, що допомагає уникнути надмірної дублювання та конфліктів у роботі.
5. Планування і моніторинг: Стратегічна сесія включала в себе розробку докладного операційного плану на найближчий рік. Це важливо для того, щоб мати конкретні кроки та завдання для досягнення цілей. Також, встановлені часові рамки для кожної мети.

Цей кейс демонструє, як ефективно впроваджувати модель мобілізації громади, де різні стейкхолдери спільно працюють над досягненням загальних цілей і забезпеченням сталих змін у громаді.

Важливим аспектом фасилітованої стратегічної сесії є фіксація результатів у письмовому вигляді та їх подальше використання. Отримані під час сесії висновки, рекомендації та стратегії повинні бути зібрані і оформлені у відповідні документи. Це дозволить забезпечити належну документацію та доступність інформації для всіх зацікавлених сторін, а також зберегти отримані результати як важливий ресурс для подальшої роботи та оцінки ефективності моделі.

Таким чином, фасилітована стратегічна сесія виявляється необхідним елементом у роботі з моделлю мобілізації громади, яка базується на дослідженні потреб та врахуванні поглядів всіх зацікавлених сторін. Її використання сприяє створенню конструктивного та узгодженого підходу до розвитку громади, що має потенціал для досягнення бажаних соціальних змін у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі.

З метою успішного впровадження моделі мобілізації громад, експерти та експертки в рамках апробації моделі рекомендували вжити наступні заходи:

1. Розробити інструменти для оцінки ситуації в громаді та ресурсів, доступних у громаді. Ці інструменти допоможуть зрозуміти потреби та можливості громади, що стане основою для впровадження моделі.
2. Визначити інструменти мотивації отримувачів послуг до участі в процесі мобілізації громад. Створення системи стимулювання та винагородження може сприяти активній участі громадян у процесі мобілізації.
3. Розробити додаткові версії моделі, адаптовані до потреб різних суб'єктів мобілізації. Кожний суб'єкт може мати свої специфічні особливості та потреби, тому варто забезпечити гнучкість моделі.
4. Визначити критерії включення громади до пілотних проектів, де буде впроваджуватись модель. Ці критерії допоможуть відібрати громади з найбільшим потенціалом для успішної реалізації моделі та дозволять зосередити зусилля на них.
5. Підкреслити рекомендаційний характер моделі. Зробити модель базовим інструментом, який може бути адаптований та вдосконалений відповідно до конкретних потреб громади.
6. Уникати лінійної логіки в описі моделі мобілізації громад та забезпечити вхід в модель на рівні будь-якого її компоненту. Розглядати модель як комплексну систему, де кожен елемент взаємодіє з іншими, і враховувати можливість розвитку окремих компонентів незалежно один від одного.
7. Дотримуватись принципу від населення громади до місцевої влади (“знизу до гори”). Забезпечити активну участь громадян у прийнятті рішень та забезпечити механізми зворотного зв'язку між місцевою владою та населенням громади.

Ці рекомендації сприятимуть ефективному впровадженню моделі мобілізації громад та забезпечать шлях до покращення життя у громадах. Можна узагальнити, що успішна імплементація моделі вимагає розуміння, позитивних прикладів, підтримки, самомотивації, фінансових ресурсів, обміну досвідом та політичної підтримки. Ці аспекти стимулюють лідерів громади впроваджувати дану модель та досягати соціальних змін у своїй громаді. Для подальших досліджень та

вдосконалення моделі рекомендується розробити детальний опис впровадження кожного елементу моделі, а також розробити програмну модель, яка включатиме в себе всі необхідні етапи та процедури.

Висновки до третього розділу

Практичне значення нашого дослідження полягає в розробці логічної моделі мобілізації громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації. Дану модель було розроблено в рамках логіко-структурного підходу до планування, впровадження та оцінки соціальних послуг та програм. Логічну модель було розроблено із дотриманням наступних критеріїв: логічність, змістовність, зрозумілість, правдивість, простота, універсальність, візуалізація. Дана модель має забезпечувати перехід від теорії до практики мобілізації громад.

Модель мобілізації територіальних громад було розроблено в рамках логіко-структурного підходу, на основі припущення, що розвиток соціальних послуг сприяє соціальному благополуччю громади. Логічна модель складається із п'яти компонентів (оцінка ситуації; ідентичність громади; вхідні та вихідні дані; припущення та його перевірка), пов'язаних між собою процесуально. Реалізація кожного компоненту передбачає реалізацію попереднього.

Перш за все, модель є комплексною і системною, охоплюючи всі необхідні компоненти та етапи процесу мобілізації. Це дозволяє структурувати та систематизувати дії та взаємозв'язки між різними суб'єктами та елементами системи, спрямовуючи їх на досягнення спільної мети – соціальних змін в громаді.

Одним з важливих аспектів моделі є оцінка ситуації, яка дає можливість зрозуміти потреби та проблеми громади, а також визначити переваги та ресурси, які можна використовувати для досягнення поставлених цілей. Ідентичність громади виступає як ключовий елемент, оскільки формує спільну ціннісну основу та сприяє об'єднанню громадськості навколо спільних інтересів та завдань.

Вхідні дані в моделі включають різні складові, такі як ресурси, потенціал громади, аналіз потреб та інше, що дозволяє зрозуміти контекст та врахувати його при розробці стратегій та рішень. Вихідні дані, у свою чергу, включають діяльність громади та бажані соціальні зміни, які мають короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий характер. Це відображає динаміку та

тривалість процесу мобілізації, а також допомагає зорієнтуватися у часових рамках досягнення результатів.

Процес мобілізації вимагає взаємодії різних суб'єктів, представлених у моделі, таких як ОМС, надавачі соціальних послуг, ГС та отримувачі соціальних послуг. Ця взаємодія та співробітництво є необхідними для досягнення результатів та оптимального використання ресурсів.

Фасилітована стратегічна сесія, як інструмент, виявляється ефективним засобом для впровадження моделі мобілізації громади. Вона сприяє залученню всіх учасників до процесу прийняття рішень та дозволяє досягти консенсусу щодо ідентичності та майбутнього розвитку громади. Фіксація результатів сесії у відповідних документах дозволяє забезпечити їх подальше використання та впровадження в практичну діяльність.

Наведені рекомендації щодо вдосконалення моделі та покращення її імплементації в роботі з громадами є цінними вказівками для практичного застосування моделі. Ці рекомендації охоплюють п'ять компонентів моделі: оцінку ситуації, ідентичність, вхідні та вихідні дані, припущення та його перевірку.

В процесі апробації логічної моделі, було визначено, що вона може бути застосована: лідерами громади або залученими експертами для сприяння мобілізації територіальних громад; тренерами та викладачами для підготовки навчальних програм для членів громади; для розробки локальних соціальних проектів та програм. Враховуючи ці рекомендації, можна стверджувати, що модель має потенціал для успішного впровадження в роботу з громадами. Вона здатна забезпечити систематизацію, оцінку та покращення мобілізації громад, сприяючи створенню ефективних механізмів соціальних послуг та залученню активних учасників. Ця модель може стати важливим інструментом у процесі відновлення та розбудови України, сприяючи систематизації, оцінці та покращенню мобілізації громад. Вона сприяє створенню ефективних механізмів соціальних послуг та залучає активних учасників у розвиток громад.

ВИСНОВКИ

1. На основі теоретико-методологічного аналізу процесу мобілізації територіальних громад в умовах децентралізації *уточнено поняття громади як цілісної соціальної системи, в якій різні елементи та підсистеми взаємодіють між собою та впливають на її розвиток*, а надання соціальних послуг розуміється як сукупність зусиль, що має бути направлена не лише на індивідуума, а й на його громаду та розвиток взаємозв'язку, взаємодії та взаємовпливу людини та її середовища.

За результатами міжнародних досліджень децентралізація соціальних послуг сприяє розвитку соціальної політики, покращенню якості та доступності послуг, а також збільшенню рівня благополуччя населення. Визначено, що децентралізація соціальних послуг створює умови для мобілізації громади, сприяючи залученню членів громади до розвитку соціальних послуг та покращення їх добробуту. Описано стратегії мобілізації громад на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони, а саме: участь громади; колективне наснаження; розвиток громад на основі ресурсів; формування резиліентності громади. Описано можливості застосування даних стратегій в умовах децентралізації в Україні, а саме: участь громади для розвитку соціального капіталу громади, мереж підтримки та об'єднань; розвиток громад на основі ресурсів – для посилення спроможності громади використовувати власні ресурси з метою задоволення потреб населення; колективне наснаження – для підтримки вразливих категорій населення, дозволяючи їм контролювати власне життя та розв'язувати проблеми; формування резиліентності в громаді – у надзвичайних ситуаціях для реактивного реагування на складні ситуації, що впливають на громаду.

На основі аналізу літератури, *сформовано поняття мобілізації громад як процесу об'єднання зусиль громади для впровадження бажаних соціальних змін через визначення ідентичності громади, забезпечення участі населення та розвиток потенціалу громади, а також розроблено теоретичну модель мобілізації.*

2. За результатами емпіричного дослідження було визначено наступні *умови мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг*: діалог між населенням і владою, ефективні інструменти визначення потреб громади, наявність інструментів впливу у лідерів громади, налагоджений контакт лідера з населенням та довіра громади, бажання та готовність навчатись та підвищувати кваліфікацію, готовність лідера залучати зовнішні ресурси для розвитку громади, опертя на базові та додаткові внутрішні ресурси громади, залучення зовнішніх ресурсів та розвиток партнерств, успішність проходження попередніх етапів мобілізації громади, орієнтація на профілактику проблем, сформованість і незмінність складу громади, стабільність системи соціальних послуг та наявність інструментів моніторингу розвитку громади. Виконання цих умов сприяє ефективній мобілізації та розвитку територіальних громад.

3. Було визначено, що *мобілізація територіальних громад у надзвичайних ситуаціях* є складним і багатоаспектним процесом, що вимагає взаємодії різних сторін і ресурсів. Одним із ключових факторів успішної мобілізації є наявність спільної мети, яка об'єднує громаду та стимулює до дій. Це вказує на важливість залучення громадян до процесу мобілізації та формування у них свідомості та активної позиції. Також важливу роль грає лідерство місцевої влади, яке координує та організовує мобілізаційні заходи. Це підкреслює значення ефективного управління та співпраці між владою та громадою. Кадровий ресурс і попередній досвід громади також мають велике значення. Наявність кваліфікованих фахівців та досвіду у розв'язанні соціальних завдань сприяє оптимальному використанню ресурсів та формуванню ефективних стратегій мобілізації.

4. Розроблена нами *модель мобілізації територіальних громад* базується на припущенні, що розвиток соціальних послуг сприяє покращенню соціального благополуччя громади. Ця модель складається з п'яти компонентів, які взаємодіють між собою процесуально. Перший компонент – оцінка ситуації, передбачає аналіз та оцінку соціальних проблем та потреб громади, а також визначення пріоритетів для мобілізаційних заходів. Другий компонент – ідентичність громади, включає в

себе формування спільної свідомості та визначення спільної мети, яка об'єднує громаду навколо соціальної проблеми. Третій компонент – вхідні та вихідні дані, включає збір необхідної інформації про ресурси, можливості та потенціал громади, а також визначення необхідних ресурсів для мобілізаційних заходів. Четвертий компонент – припущення, передбачає формулювання припущень та гіпотез щодо ефективних стратегій та планів дій для мобілізації громади. П'ятий компонент – перевірка припущень, включає реалізацію стратегій та планів дій, а також оцінку їх ефективності та коригування в разі потреби. Реалізація кожного компоненту вимагає попереднього виконання попередніх кроків, що забезпечує логічність та послідовність у процесі мобілізації. Компоненти поєднані між собою логіко-наслідковими зв'язками, що відображає процесуальність, системність та цілеспрямованість процесу мобілізації територіальних громад відображеного в моделі.

Під час апробації логічної моделі було виявлено кілька областей застосування, де вона може бути ефективною. Перш за все, *модель може бути використана лідерами громади або залученими експертами для підтримки мобілізації територіальних громад*. Вона надає структурований підхід і допомагає організувати та координувати мобілізаційні заходи. Другий спосіб використання моделі – це її застосування тренерами та викладачами для підготовки навчальних програм для членів громади. Модель надає основи та ключові поняття щодо мобілізації громади, що може сприяти кращому розумінню та підготовці учасників. Крім того, модель може бути використана для розробки локальних соціальних проектів та програм. Вона надає структуру та методику для оцінки потреб громади, розробки стратегій та планів дій. Загалом, модель має потенціал для успішного впровадження в роботу з громадами. Вона сприяє систематизації, оцінці та покращенню мобілізації громад, сприяючи створенню ефективних механізмів соціальних послуг та залученню активних учасників.

На основі даної моделі було визначено *критерії оцінки готовності територіальної громади до мобілізації*. Імплементация цієї моделі може сприяти покращенню розвитку територіальних громад та їхнього соціального

благополуччя. Подальшого вивчення потребують процеси оцінки потреб населення та визначення ефективності надання соціальних послуг, а також їх взаємопов'язаність. Окрім того, вивчення залучення місцевого населення до розвитку соціальних послуг, а також механізми взаємодії місцевої влади із населенням та громадським сектором можуть надати необхідну інформацію для успішної реалізації децентралізації соціальних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Байдарова, О., Карагодіна, О., & Кликова, П. (2019). Як побудувати дієву модель професійних компетентностей фахівців сфери захисту прав та інтересів дітей в Україні?. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*, 1, 42-59.
- Байдарова, О.О. (2020, Березень 13-14). Розвиток соціального капіталу громади в діяльності фахівця із соціальної роботи. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали V міжнарод. наук.-практ. конф.*, Київ, 9-11
- Безпалько, О. В. (2005). *Соціальна робота в громаді*. Київ: Центр навчальної літератури.
- Безпалько, О. В., Зверєва, І. Д., Кияниця, З. П., & Кузьмінський, В. О. (2007). *Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації*. Київ: Фенікс.
- Березовська, Л. І. (2019). Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників на засадах системно-цілісного підходу. *Sciencerise. Pedagogical Education*, 2, 13-16.
- Бибик, Д. Д. (2021). Становлення феномену соціального лідерства у науковому просторі соціальної роботи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*, 1(7), 14-18.
- Білуха, Л. А. (2017). Поняття територіальної громади та спроможної територіальної громади. *Теорія та практика державного управління*, 1(56), 1-6.
- Боброва, А., & Ломоносова, Н. (2020). *Коронавірус і соціальний захист: між реформою і кризою*. Громадська організація «Центр дослідження суспільства».
- Бобровський, І. (2021, Листопад 15-17). Smart архітектура—як результат науково практичної діяльності. *Problems and tasks of modern science and practice: abstracts of IX International Scientific and Practical Conference*, Bordeaux, France, 54 – 55.

- Борисова, А. (2019а). Соціально-психологічні засади функціонування сім'ї в громаді. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України: Екологічна психологія*, 48, 27-34.
- Борисова, А. (2019b). Теоретична модель оцінки потреб громади в соціальних послугах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*, 1(5), 11-15.
- Бурдьє, П. (2003). *Практичний глузд*. Київ: Укр. Центр духов. Культури.
- Бутиліна, О., & Євдокимова, І. (2022). Напрями вдосконалення менеджменту соціальної служби. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*, 1(8), 19-22.
- Васильців, Т., & Левицька, О. (2021). Концепція реалізації регіональної політики smart-спеціалізації в Україні на засадах структурно-технологічної перебудови. *Економіка та суспільство*, 30. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-1>
- Верховна Рада України (1997). *Про місцеве самоврядування в Україні: Закон № 280/97-ВР*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
- Верховна Рада України (2010). *Бюджетний кодекс України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
- Верховна Рада України (2015). *Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон № 157-VIII*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
- Гальчинська, О.А., Герасимова О.Ю., Клаф Т. & Комарова Н.М. (2010). *Мобілізація громади на підтримку дітей та сімей. Тренінговий модуль з підготовки тренерів*. Київ: Феникс.
- Гаранжа, Ю. В., & Артеменко, Л. П. (2022, Грудень 8). Формування стратегічної сесії підприємства в умовах сучасних викликів. *Бізнес, інновації, менеджмент: зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф.*, Київ, 41-42.
- Гасанбекова, Ю. (2019). *Модель інтегрованих соціальних послуг для українських громад: Біловодська ОТГ, Луганська область*. Організація Об'єднаних Націй Україна.

- Дяконенко, О. (2023). Соціальний капітал територіальних громад України в умовах війни: сучасні трансформації та прогностичні зрушення. *Demography and social economy*, 52(2), 54-71.
- Ільїна, М. В. (2018). Класифікація територіальних громад на основі активорієнтованого підходу. *Економіка природокористування і сталий розвиток*, 1-2(20-21), 53-57.
- Ільчук, Л. І. (2018). Розвиток системи інтегрованих соціальних послуг в умовах децентралізації (на прикладі об'єднаних територіальних громад). *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*, 1, 116-123.
- Карагодіна О., & Семігіна Т. (2020, Березень 13-14). Розвивальний потенціал досліджень у соціальній роботі. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали V Міжнар.наук.-практ. конф.*, Київ, 49 – 52.
- Квасній, О. Р. (2018). Автономія територіальних громад – запорука вирішення “місцевих питань” стосовно забезпечення місцевого та суспільного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 20(2), 25-28.
- Кияниця, З. П., & Петрочко, Ж. В. (2017). *Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посібник у 2-х частинах. Частина I. Сучасні орієнтири та ключові технології*. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ.
- Кияниця, З. П., Мельничук, Л. М., & Петушкова, Л. А. (2017). *Оцінка існуючих моделей та практик соціальної роботи та соціальних послуг на рівні громади*. Oxford Policy Management (Великобританія) & Партнерство «Кожній дитині» (Україна).
- Корбутяк, В. І. (2010). *Методологія системного підходу та наукових досліджень: навчальний посібник*. Рівне: НУВГП.
- Кретцманн, Д. П., & Макнайт, Д.Л. (2006). *Розбудова громад за рахунок внутрішніх ресурсів. Шлях до відкриття та мобілізації ресурсів громади*. Київ: Четверта хвиля.

- Кривоконь, Н. І. (2014). *Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні: навчальний посібник*. Чернігів: Чернігівський державний технологічний університет.
- Кузьмінський В.О, Мельничук Л.М., Яковенко І.В., Петушкова Л.А., & Павлик О.В. (2017). *Концепція моделі інтегрованої системи надання соціальних послуг на рівні об'єднаних територіальних громад*. Oxford Policy Management (Великобританія) & Партнерство «Кожній дитині» (Україна).
- Лісовець, О. (2018). Методологічні засади організації процесу формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників. *Педагогічний часопис Волині: науковий журнал*, 1(8), 140–146.
- Маліновська, О. Я., & Демкович, О. В. (2016). Соціальні програми та проекти як інструменти здійснення державної соціальної політики в умовах програмно-цільового методу організації бюджету. *Економіка та держава*, 3, 61-64.
- Махначова, НМ. (2016). Соціальна мобілізація та ресурсний потенціал громади. *Ефективна економіка*, 10. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5175>
- Міністерство розвитку громад та територій України. (2019). *Місія та цінності*. Minregion. <https://www.minregion.gov.ua/about/misiya-ta-tsinnosti/>
- Міністерство соціальної політики України. (2017). *Про деякі питання діяльності об'єднаної територіальної громади щодо надання послуг з соціальної підтримки населення: Наказ № 1030*. <https://www.msp.gov.ua/files/890.pdf>
- Міністерство соціальної політики України. (2018). *Про деякі питання діяльності об'єднаної територіальної громади щодо соціальної підтримки населення та захисту прав дітей: Наказ № 890*. <https://www.msp.gov.ua/files/890.pdf>
- Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту. (2005). *Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України: Наказ від № 1965*. <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05>
- Мішина, Н. В. (2019). Територіальні громади та об'єднані територіальні громади в Україні. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*, 24, 75-80.

- Міщик, Л. І. (2016). Особливості системного підходу в професійній діяльності соціальних працівників. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 133, 150-154.
- Нагорняк, Т. Л. (2023). Кризовий менеджмент переміщених ЗВО України в умовах воєнного стану. *Політичне життя*, 1, 4-14.
- Найдьонова, Л. А., & Оцалюк, Л. М. (2007). Самоорганізаційні компоненти розвитку територіальних громад міста. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 15 (18), 89– 101.
- Обушний, С. М., & Яковенко, І. В. (2019). Удосконалення системи фінансування соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*, 1 (3), 37–45.
- Остром, Е. (2012). *Керування спільним: еволюція інституцій колективної дії*. Київ: Наш час.
- Павлик, Н. П. (2012). Логіко-структурний аналіз проблеми якісно-професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Освіта та педагогічна наука*, 2, 69-74.
- Палатна, Д. О. (2020, Грудень 25). Як мобілізуються територіальні громади? *Wissenschaftliche Ergebnisse und Errungenschaften: den Materialien der internationalen wissenschaftlich praktischen Konferenz*, München, 122-124.
- Палатна, Д. О. (2021, Березень 12 - 13). “Дослідження в дії за участі громади” як розвивальна стратегія макропрактики соціальної роботи. В Ю.М. Швалб (Ред.), *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали V міжнарод. наук.-практ. конф.*, Київ, 146–148.
- Палатна, Д. О. (2021, Квітень 22 - 23). Мобілізована громада як середовище формування цілісної особистості. В І. В. Данилюк & С. Ю. Пашенко (Ред.), *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження: матеріали XXIII міжнарод. конф. молодих науковців*, Київ, 209–212.
- Палатна, Д. О. (2021, Травень 31 – Червень 1). Інструменти макропрактики соціальної роботи для розвитку соціальних послуг в громадах. В О.В. Чуйко

- (Ред.), *Дитина у тривожному середовищі: розвивальні і відновлювальні практики: зб. тез III всеукр. форуму за міжнарод. участю*, Київ, 66–70.
- Палатна, Д. О. (2022, Квітень 21 - 22). Співпраця як основа соціально-психологічної допомоги в сучасних громадах. В І. В. Данилюк & С. Ю. Пащенко (Ред.), *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження: матеріали XXIV міжнарод. конф. молодих науковців*, Київ, 160–164.
- Палатна, Д. О. (2022). Процес мобілізації територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*, 1(8), 41–45.
- Палатна, Д. О. (2022). Розвиток соціальної сфери у сучасних територіальних громадах. *Social Work and Education*, 9(1), 75–88.
- Палатна, Д. О. (2022). Чинники мобілізації територіальних громад. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 86–93.
- Палилюлько, О., Гуменюк, І., & Сторожук, Н. (2022). Пріоритетні соціальні проблеми населення України в період воєнного стану. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*, 1(8), 62-67.
- Петрушенко, Ю.М. (2014). Соціально-економічна сутність та фінансова самодостатність територіальних громад. *Науковий вісник Чернівецького університету*, 710–711, 45–48.
- Пилипенко, І. О., & Мальчикова, Д. С. (2022). Окупаційний урбіцид: міський досвід і повсякденні практики населення (Приклад Херсона, Україна). *Економічна та соціальна географія*, 88, 6–15.
- Попович, А. (2018). Адміністрування інтегрованих соціальних послуг на рівні громади. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2(43), 210–213.
- Семигіна, Т.В. (2007). Організація надання соціальних послуг на рівні громади як загальна тенденція розвитку соціальної роботи. *Соціальна політика, соціальна*

- робота і охорона здоров'я: як Україні досягти європейського рівня якості послуг?: збірка тез. конф.*, Київ, 35-39.
- Семигіна, Т. В. (2018). Чому соціальна робота набуває зеленого кольору? *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*, 2, 11-27.
- Семигіна, Т.В. (2020). Чи завжди цифри мають значення: Огляд парадигм дослідження у соціальній роботі. *Path of science*, 6(7), 3001-3011.
- Семигіна, Т.В. (2021). *Міжнародна соціальна робота: пріоритети та стандарти*. Київ: АПСВТ.
- Семигіна, Т. В. (2021, Грудень 17). Соціальні послуги на рівні громади: розвиток чи занепад соціальної сфери? *Current issues of science, prospects and challenges: collection of scientific papers "SCIENTIA" with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 1)*, Sydney, Australia, 62–64.
- Семигіна, Т., & Лиховид, Д. (2015). Колективне наснаження і самоорганізація територіальної громади. *Наукові записки НаУКМА, 175: Педагогічні, психологічні науки і соціальна робота*, 70–74.
- Семигіна, Т. В., & Палатна, Д. О. (2022). Підхід, орієнтований на сильні сторони, у роботі з територіальними громадами. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 1(8), 123–135.
- Семигіна, Т., & Палатна, Д. (2023, Березень 24). Самоорганізація громад в умовах природних та штучних катастроф: уроки для української соціальної роботи. В О.О. Осетрова (Ред.), *Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.*, Дніпро, 44 - 47.
- Сила, Т., & Форестер, С. (2018). *Мобілізація громад: досвід ПРООН у реалізації підходу громадської безпеки і соціальної згуртованості. Посібник для мобілізаторів громад*. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН).
- Ситько, О. М., & Шаповаленко, Н. М. (2013). *Словник юридичних термінів іношомовного походження*. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ.

- Слозанська, Г. І. (2017). Організація громади як метод соціальної роботи. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія "Педагогічні науки", 16*, 127-133.
- Слозанська, Г. І. (2018). *Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи монографія*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка.
- Слозанська, Г. І. (2018). Чи готові майбутні соціальні працівники першого (бакалаврського) рівня вищої освіти до надання інтегрованих соціальних послуг у територіальній громаді? *Social Work and Education, 5(4)*, 84-103.
- Собочан, А. М., Тереза, Б., & Стром-Готфрід, К. (2019). Етичні міркування у дослідженнях із соціальної роботи. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму, 1*, 86-101.
- Співак, Я. О. (2019). Теоретичні засади професійної підготовки соціальних працівників в умовах сьогодення. *Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки", 2*, 45-51.
- Сторонянська, І. З., & Беновська, Л. Я. (2020). Орієнтація на управління активами територіальних громад: теоретичні підходи. *Регіональна економіка, 1*, 5-13.
- Тимечко, І., & Анісімова, М. (2022). Трансформація системи управління активами територіальної громади в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи, 6 (24)*. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6\(24\)-354-367](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6(24)-354-367)
- Цісінська, О. Б. (2023). Ідентифікація як один із механізмів управління проектним циклом у публічній сфері. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування, 5*, 52-59.
- Швалб, Ю. М. (2014). Психологические основания социогенеза: община, население и сообщество как субъекты социальных отношений. *Актуальні проблеми психології, 7 (35)*, 317–329.
- Швалб, Ю.М. (2022). Соціальне благополуччя як мета діяльності фахівця соціальної роботи у громаді. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота, 1 (8)*, 62 – 67.
- Шпильова, Ю. Б., & Ільїна, М. В. (2018). Формування актив-орієнтованого підходу до розвитку територіальних громад. *Бізнес-навігатор, 1 (2)*, 63-67.

- Ющишина, Л. (2021, Жовтень 28). Фасилітація як технологія ухвалення управлінських рішень у групі. *Transformation of the national and regional models of economic development and legislation in the conditions of global challenges: collection of scientific papers*, Lutsk (Ukraine), Pohaiska (Slovak Republic), 89 - 91.
- Яценко, М. А. (2005). *Самоврядувальний механізм здійснення регіональної соціальної політики за умов трансформації українського суспільства* [Дисертація кандидата соціологічних наук, Одеський держ. економічний ун-т.].
- Яцкевич, І. В. (2022, Квітень 13-15). Основні напрями концепції smart-парадигми. В М.Л. Комарицький (Ред.), *International scientific innovations in human life. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House*, Manchester, United Kingdom, 642-647.
- Aiken, M. (1969). Community Power and Community Mobilization. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 385, 76–88.
- Alston, M., Hazeleger, T., & Hargreaves, D. (2019). *Social Work and Disasters: A Handbook for Practice*. Abingdon: Routledge.
- Alter, C., & Egan, M. (1997). Logic modeling: A tool for teaching critical thinking in social work practice. *Journal of Social Work Education*, 33(1), 85-102.
- Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224.
- Baehler, K. (2007). Intervention Logic/ Program Logic: Toward Good Practice. In J. Wanna (Eds.), *Improving Implementation: Organisational Change and Project Management* (pp. 157–176). ANU Press.
- Banton, M. (2018). *Collective Action. In What We Now Know About Race and Ethnicity* (1st ed., pp. 123–148). Berghahn Books.
- Bellinger, A., & Ford, D. (2022). *The Strengths Approach in Practice: How It Changes Lives*. Bristol: Bristol University Press.
- Bertalanffy, L. V. (2003). *General system theory: Foundations, development, applications* (Rev. ed.). New York: George Braziller.
- Bird R.M., Ebel R.D., & Wallich C.I. (1995). *Decentralization of the socialist state: Intergovernmental finance in transition economies*. Washington, D.C.: World Bank.

- Bookchin, M. (2007). *Social Ecology and Communalism*. AK Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2012). Thematic analysis. In H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf, & K. J. Sher (Eds.), *APA handbook of research methods in psychology, Vol. 2. Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological* (pp. 57–71). American Psychological Association.
- Brian O'Toole, & Geraldine Maison-Halls. (1994). Community-Based Rehabilitation and Development: Disabled Children in Guyana. *Development in Practice, 4*(1), 23–34.
- Bubb, J., & Le Dé, L. (2022). Participation as a requirement: Towards more inclusion or further exclusion? The community disaster and climate change committees in Vanuatu as a case study. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 76*. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.102992>
- Calhoun, C. J. (2012). *Classical sociological theory*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Chandra, A., Acosta, J., Stern, S., Uscher-Pines, L., Williams, M. V., Yeung, D., Garnett, J., & Meredith, L. S. (2011). Definition and Application of Community Resilience. In *Building Community Resilience to Disasters: A Way Forward to Enhance National Health Security* (pp. 7–10). RAND Corporation.
- Coleman, J. S. (1986). Social Theory, Social Research, and a Theory of Action. *American Journal of Sociology, 91*(6), 1309-1335.
- Delanty, G. (2003). *Community*. London and New York: Routledge.
- Dreier, P. (1996). Community Empowerment Strategies: The Limits and Potential of Community Organizing in Urban Neighborhoods. *Cityscape, 2*(2), 121–159.
- Drolet, J., Dominelli, L., Alston, M., Ersing, R., Mathbor, G., & Wu, H. (2015). Women rebuilding lives post-disaster: Innovative community practices for building resilience and promoting sustainable development. *Gender & Development, 23*(3), 433–448.
- Eriksson, L. (2011). Community development and social pedagogy: Traditions for understanding mobilization for collective self-development. *Community Development Journal, 46*(4), 403–420.

- Forrester, G., Kurth, J., Vincent, P., & Oliver, M. (2020). Schools as community assets: an exploration of the merits of an Asset-Based Community Development (ABCD) approach. *Educational Review*, 72(4), 443–458.
- Gao, S., Meng, X., & Li Zhang. (2014). Fiscal Decentralization and Life Satisfaction: Evidence from Urban China. *Social Indicators Research*, 119(3), 1177–1194.
- Gilchrist, A. (2019). *The Well-Connected Community: A Networking Approach to Community Development* (3rd ed.). Bristol: The Policy Press.
- Gray, M., & Collett van Rooyen, C. (2002). The strengths perspective in social work: Lessons from practice. *Social Work/Maatskaplike Werk*, 38(3), 193–201.
- Greenfield, V. A., Shelton, S. R., Balkovich, E., Davis, J. S., & Adamson, D. M. (2015). Logic-Model Development. In *The Federal Voting Assistance Program and the Road Ahead: Achieving Institutional Change Through Analysis and Collaboration* (pp. 13–28). RAND Corporation.
- Harrison, R., Blickem, C., Lamb, J., Kirk, S., & Vassilev, I. (2019). Asset-Based Community Development: Narratives, Practice, and Conditions of Possibility—A Qualitative Study With Community Practitioners. *SAGE Open*, 9(1). <https://doi.org/10.1177/2158244018823081>
- Heckathorn, D. D. (1996). The Dynamics and Dilemmas of Collective Action. *American Sociological Review*, 61(2), 250–277.
- Heemskerk, M., Wilson, K., & Pavao-Zuckerman, M. (2003). Conceptual Models as Tools for Communication Across Disciplines. *Conservation Ecology*, 7(3). <http://www.jstor.org/stable/26271969>
- Herranz, J. (2010). The logic model as a tool for developing a network performance measurement system. *Public Performance & Management Review*, 34(1), 56–80.
- Horishna, N. (2019). The nature and peculiarities of integrated social services implementation in Ukraine. *Social Work and Education*, 6(2), 133–143.
- IASC (2017). *Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації*. Київ: Пульсари.
- Ife, J. W. (2016). *Community development in an uncertain world: Vision, analysis and practice* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

- IFSW (2014). *Global definition of social work*. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Jones, N. D., Azzam, T., Wanzer, D. L., Skousen, D., Knight, C., & Sabarre, N. (2020). Enhancing the Effectiveness of Logic Models. *American Journal of Evaluation*, 41(3), 452–470.
- Kalyvas, S. N. (2019). The Landscape of Political Violence. In *The Oxford Handbook of Terrorism*. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198732914.013.1>
- Kamberelis, G., & Dimitriadis, G. (2013). *Focus groups*. London: Routledge.
- Keck, M., & Sakdapolrak, P. (2013). What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*, 67(1), 5–19.
- Khinduka, S. K., & Coughlin, B. J. (1975). A Conceptualization of Social Action. *Social Service Review*, 49(1), 1-14.
- Lalone, M. B. (2012). Neighbors Helping Neighbors: An Examination of the Social Capital Mobilization Process for Community Resilience to Environmental Disasters. *Journal of Applied Social Science*, 6(2), 209–237.
- Laverack, G. (2006). Improving Health Outcomes through Community Empowerment: A Review of the Literature. *Journal of Health, Population and Nutrition*, 24(1), 113–120. <http://www.jstor.org/stable/23499274>
- Leigh, D. (2009). SWOT analysis. In *Handbook of Improving Performance in the Workplace: Volumes 1-3* (pp. 115-140). Willey. <https://doi.org/10.1002/9780470592663.ch24>
- Linhorst, D. M. (2002). A review of the use and potential of focus groups in social work research. *Qualitative Social Work*, 1(2), 208-228.
- MacRae, R. H. (1966). Social Work and Social Action. *Social Service Review*, 40(1), 1-7.
- Mars, P. (1975). The Nature of Political Violence. *Social and Economic Studies*, 24(2), 221–238.
- Mathie, A., & Cunningham, G. (2003). From Clients to Citizens: Asset-Based Community Development as a Strategy for Community-Driven Development. *Development in Practice*, 13(5), 474–486.

- Meadows, S. O., Miller, L. L., & Robson, S. (2015). Understanding Resilience. In *Airman and Family Resilience: Lessons from the Scientific Literature* (pp. 9–22). RAND Corporation.
- Midgley, J., & Conley, A. (2010). *Social work and social development: theories and skills for developmental social work*. New York: Oxford University Press.
- Muzyamba, C., Groot, W., Tomini, S. M., & Pavlova, M. (2017). The role of Community Mobilization in maternal care provision for women in sub-Saharan Africa-A systematic review of studies using an experimental design. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *17*(1), 1-13.
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American journal of community psychology*, *41*, 127-150.
- Nugroho, Y., & Sujarwoto. (2021). Institutions, Outputs and Outcomes: Two Decades of Decentralization and State Capacity in Indonesia. *Journal of Southeast Asian Economies*, *38*(3), 296–319.
- O'Toole, B., & Maison-Halls, G. (1994). Community-Based Rehabilitation and Development: Disabled Children in Guyana. *Development in Practice*, *4*(1), 23–34.
- Obach, B. (2003). Barriers to Collective Action: A Classroom Simulation. *Teaching Sociology*, *31*(3), 312–318.
- Oliver, P.E. (1993). Formal Models of Collective Action. *Annual Review of Sociology*, *19*, 271–300.
- Olson, M. (2012). The logic of collective action. In C. Calhoun, J. Gerteis, J. Moody, S. Pfaff, & I. Virk (Eds.). *Contemporary Sociological Theory* (3d ed., pp. 124-128). John Wiley & Sons, Ltd.
- Openshaw, L. L., Lewellen, A., & Harr, C. (2011). A logic model for program planning and evaluation applied to a rural social work department. *Contemporary Rural Social Work Journal*, *3*(1), 6.
- Padgett, D. K. (2016). *Qualitative methods in social work research* (3d ed.,). New York University.

- Palatna, D. O. (2020). Creating inclusive environment: lessons for Ukrainian communities. In B. Schneider (Eds.). *Pedagogical concept and its features, social work and linguistics: Collective scientific monograph* (1st ed., p.p. 99-106). Dallas, USA: Primedia eLaunch LLC.
- Pandey, K., & Misnikov, Y. (2001). Decentralization and Community Development. *Mountain Research and Development, 21*(3), 226.
- Pardeck, J. T. (1988). An Ecological Approach for Social Work Practice. *The Journal of Sociology & Social Welfare, 15*(2), Article 11.
- Parella, S. M. (2017). Strengths-Based Approach in Social Work: A distinct ethical advantage. *International Journal of Innovation, Creativity and Change, 3*(2), 97–114.
- Patterson, J. (2017). Purposeful collective action in ambiguous and contested situations: exploring 'enabling capacities' and cross-level interplay. *International Journal of the Commons, 11*(1), 248–274.
- Payne, M. (1995). *Social Work and Community Care*. Hampshire: Macmillan International Higher Education.
- Pedler, M. (2020). On social action. *Action Learning: Research and Practice, 17*(1), 1-9.
- Pfefferbaum, B., Pfefferbaum, R., Van Horn, R. (2015). Community Resilience Interventions: Participatory, Assessment-Based, Action- Oriented Processes. *American Behavioral Scientist, 59*(2), 238–253.
- Prasad, B. D. (2008). Content analysis. *Research methods for social work, 5*, 1-20.
- Prochaska, J. O., Norcross, J. C., & Diclemente, C. C. (2002). *Changing for Good: A Revolutionary 6-Stage Program for Overcoming Bad Habits and Moving Your Life Positively Forward*. New York, NY: William Morrow.
- Pulla, V. (2017). Strengths-Based Approach in Social Work: A distinct ethical advantage. *International Journal of Innovation, Creativity and Change, 3*(2), 97–114.
- Rapp, C. A., & Goscha, R. J. (2011). *The strengths model: A recovery-oriented approach to mental health services*. New York: Oxford University Press.
- Rothman, J. (1995). Approaches to community intervention. *Strategies of community intervention, 5*, 26-63.

- Rubin, H. J., & Rubin, I. (2008). *Community organizing and development* (4th ed.). USA: Pearson.
- Saleebey, D. (2013). The strengths approach to practice. In *The strengths perspective in social work practice* (6th ed., pp. 1-336). USA: Pearson.
- Seller, E. (2015). Social Work and local community development in the 21st century. *Arbor*, 191(771), a208. <http://dx.doi.org/10.3989/arbor.2015.771n1010>
- Semigina, T. (2020). Local self-government transformations in Ukraine and reforms of social services: expectations and challenges. *Path of Science*, 6(1), 1001-1006. DOI: 10.22178/pos.54-1
- Semigina, T., Maidannyk, O., Onischyk, Y., & Zhuravel, Y. (2020). Local self-government reforms in Europe: legal aspects of considering the communities' social identity. *Tribuna Juridica*, 10(2), 207-221.
- Shapira, S. (2022). Trajectories of community resilience over a multi-crisis period: A repeated cross-sectional study among small rural communities in Southern Israel. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 76. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2022.103006>
- Siegel, D. (2022). Decentralization, legitimacy, and democracy in post-Soviet Central Asia. *Journal of Eurasian Studies*, 13(1), 66–81.
- Sippel, L. M., Pietrzak, R. H., Charney, D. S., Mayes, L. C., & Southwick, S. M. (2015). How does social support enhance resilience in the trauma-exposed individual? *Ecology and Society*, 20(4). <http://www.jstor.org/stable/26270277>
- Strategic Scrutiny Group. (2019). Principles for community empowerment. Audit-Scotland. https://www.audit-scotland.gov.uk/uploads/docs/report/2019/briefing_190725_community_empowerment.pdf
- Teoli, D., Sanvictores, T., & An, J. (2019). *SWOT analysis*. Study Guide. StatPearls Publishing, Treasure Island (FL).
- Torczyner, J. (2021). *Rights-Based Community Practice and Academic Activism in a Turbulent World: Putting Theory into Practice in Israel, Palestine and Jordan*. Milton: Routledge.

- Tucker, W. T. (1965). Max Weber's "Verstehen." *The Sociological Quarterly*, 6(2), 157-165.
- Ungar, M. (2002). A Deeper, More Social Ecological Social Work Practice. *Social Service Review*, 76(3), 480–497.
- Unrau, Y. (1993). A Program Logic Model: A Tool for Conceptualizing Social Service Delivery. *The Canadian Journal of Program Evaluation*, 8(1), 117-134.
- Weber, M. (2019). *Economy and Society: A New Translation*. Harvard University Press.
- Weick, A., Rapp, C., Sullivan, W. P., & Kisthardt, W. (1989). A strengths perspective for social work practice. *Social Work*, 34(6), 350–354.
- Xie, L., Han, T., Chu, H., & Xia, B. (2019). Behavior selection of stakeholders toward megaproject social responsibility: Perspective from social action theory. *Advances in Civil Engineering*, 2019, 1-4.
- Yoo, S., Weed, N., Lempa, L., Mbondo, M., Shada, R., & Goodman, R. (2004). Collaborative Community Empowerment: An Illustration of a Six-Step Process. *Health Promotion Practice*.
- Young, S., Willis, H. H., Moore, M., & Engstrom, J. (2014). Using a Conceptual Framework to Identify Metrics for CBEP. In *Measuring Cooperative Biological Engagement Program (CBEP) Performance: Capacities, Capabilities, and Sustainability Enablers for Biorisk Management and Biosurveillance* (pp. 9–18).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Palatna, D. O. (2020). Creating inclusive environment: lessons for Ukrainian communities. In B. Schneider (Eds.). *Pedagogical concept and its features, social work and linguistics: Collective scientific monograph* (1st ed., p.p. 99-106). Dallas, USA: Primedia eLaunch LLC.
2. Палатна, Д. О. (2022). Процес мобілізації територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*, 1(8), 41–45.
3. Палатна, Д. О. (2022). Чинники мобілізації територіальних громад. Ввічливість. *Humanitas*, 1, 86–93.
4. Палатна, Д. О. (2022). Розвиток соціальної сфери у сучасних територіальних громадах. *Social Work and Education*, 9(1), 75–88.
5. Семигіна, Т. В., & Палатна, Д. О. (2022). Підхід, орієнтований на сильні сторони, у роботі з територіальними громадами. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 1(8), 123–135.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Палатна, Д. О. (2020, Грудень 25). Як мобілізуються територіальні громади? *Wissenschaftliche Ergebnisse und Errungenschaften: den Materialien der internationalen wissenschaftlich praktischen Konferenz*, München, 122-124.
7. Палатна, Д. О. (2021, Березень 12 - 13). “Дослідження в дії за участі громади” як розвивальна стратегія макропрактики соціальної роботи. В Ю.М. Швалб (Ред.), *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали V міжнарод. наук.-практ. конф.*, Київ, 146–148.

8. Палатна, Д. О. (2021, Квітень 22 - 23). Мобілізована громада як середовище формування цілісної особистості. В І. В. Данилюк & С. Ю. Пащенко (Ред.), *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження: матеріали XXIII міжнарод. конф. молодих науковців*, Київ, 209–212.
9. Палатна, Д. О. (2021, Травень 31 – Червень 1). Інструменти макропрактики соціальної роботи для розвитку соціальних послуг в громадах. В О.В. Чуйко (Ред.), *Дитина у тривожному середовищі: розвивальні і відновлювальні практики: зб. тез III всеукр. форуму за міжнарод. участю*, Київ, 66– 70.
10. Палатна, Д. О. (2022, Квітень 21 - 22). Співпраця як основа соціально-психологічної допомоги в сучасних громадах. В І. В. Данилюк & С. Ю. Пащенко (Ред.), *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження: матеріали XXIV міжнарод. конф. молодих науковців*, Київ, 160–164.
11. Семигіна, Т., & Палатна, Д. (2023, Березень 24). Самоорганізація громад в умовах природних та штучних катастроф: уроки для української соціальної роботи. В О.О. Осетрова (Ред.), *Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.*, Дніпро, 44 - 47.

Додаток Б

Методичний інструментарій дослідження

Блоки інтерв'ю для представників владних структур в громаді

Презентація

Вітаю, мене звати Дар'я Палатна.

Я - аспіранта 3-го року навчання КНУ імені Тараса Шевченка.

В рамках наукового дослідження на тему: "Мобілізація громад для розвитку соціальних послуг" проводяться інтерв'ю із представниками адміністративних органів громад.

Наша розмова є конфіденційною, результати дослідження будуть опубліковані виключно в узагальненому вигляді.

Чи буде Вам комфортно, якщо я включу аудіо запис, який буде використовуватись виключно для розшифровки інтерв'ю та не буде оприлюднюватись?

Дякую Вам за Ваш час!

1. Соціальні послуги

1.1. Наявність та адресованість соціальних послуг

- Для кого та які соціальні послуги розвинуті в Вашій громаді? Перерахуйте, будь ласка.
- Опишіть, як організовані зазначені послуги.

1.2. Ефективність

- Чи вважаєте Ви ці послуги ефективними? Чому?
- Яким чином оцінюється ефективність соціальних послуг?

1.3. Історія виникнення

- Коли виникли зазначені послуги?
- Розкажіть, будь ласка, історію створення цих послуг? Як вони виникли?
- Які події або фактори сприяли їх створенню? Що заважало?

1.4. Зона розвитку

- Які ще соціальні послуги потрібно створити найближчим часом у Вашій громаді? Чому?
- Наскільки це можливо/реально? Перешкоди/ризиків

2. Мобілізація

2.1. Потреби громади

- Які потреби має Ваша громада?
- Як Ви дізнаєтесь про потребу громади? Хто проводить оцінку?
- Як би Ви оцінили, наскільки влада задовольняє потреби населення від 1 до 10? Чому?
- Яким чином? Через які інституції/інструменти?

2.2. Ресурси громади

- Які ресурси має Ваша громада?
- Оцініть вагомість перелічених Вами ресурсів.

2.3. Участь громади

- Розкажіть, яку участь бере громада в задоволенні потреб населення?

- В чому саме? Які потреби замовляється завдяки звичайним громадянам?

2.4. Механізми мобілізації громади

- Коли відбулась мобілізація? Хто були людьми, що вплинули? Ініціатори?
- Процесуально, як це відбулось
- Які заходи, події вплинули на Вашу громаду та її становлення?
- Що було б критичним рушієм успіху для Вашої громади?
- Які зони розвитку Ви бачите? Яке майбутнє у Вашої громади?

3. Особисте ставлення

- Розкажіть, чим Ви найбільше пишаєтесь в своїй громаді.
- Якби Ви могли змінити, що завгодно в своїй громаді, що б це було?

4. Обізнаність

- Дайте Ваше визначення слову “громада”... що це означає для Вас?
- Дайте Ваше визначення терміну “соціальні послуги”... що це означає для Вас?
- Якими законодавчими документами Ви керуєтесь в своїй роботі?

Паспортичка: ім'я, місце проживання, посада, тривалість роботи/проживання в громаді, вік (приблизно)

Блоки інтерв'ю для представників ГО, що працюють з громадами

1. Соціальні послуги

1.1. Наявність та адресованість соціальних послуг

- Для кого та які соціальні послуги розвинуті в громаді? Перерахуйте, будь ласка.
- Опишіть, як організовані перераховані послуги.

1.2. Ефективність

- Чи вважаєте Ви ці послуги ефективними? Чому?
- Яким чином оцінюється ефективність соціальних послуг?

1.3. Історія виникнення

- Розкажіть, будь ласка, історію створення цих послуг? Як вони виникли?
- Як Ви оцінюєте вплив Вашої ГО на виникнення/розвиток соціальних послуг? Чому?

1.4. Зона розвитку

- Які ще соціальні послуги потрібно створити найближчим часом у громаді? Чому?

1.5. Механізми взаємодії

- Яким чином взаємодіє влада-населення-ГС для створення/розвитку соціальних послуг?
- Чи можете ви назвати осіб, кількість, особливості? Як часто? Як часто ви приходите до влади? Чи є меморандуми? Закріплено документально!?

- Які спільні проекти з владою/населенням?
- 2. Мобілізація**
- 2.1. Потреби громади**
- Які потреби має Ваша громада?
 - Оцініть ефективність роботи влади для задоволення потреб населення від 1 до 10? Чому?
- 2.2. Ресурси громади**
- Які ресурси має Ваша громада?
 - Оцініть вагомість перелічених Вами ресурсів.
- 2.3. Участь громади**
- Розкажіть, яку участь приймає громада в задоволенні потреб населення?
 - Оцініть рівень включеності населення в життя громади?
 - Опишіть механізми забезпечення участі населення в житті громади?
- 2.4. Механізми мобілізації громади**
- Які заходи, події вплинули на громаду та її становлення?
 - Що було б критичним рушієм успіху для громади?
 - Які зони розвитку Ви бачите? Яке майбутнє у громади?
- 3. Особисте ставлення**
- Розкажіть, 1-2 пункти - чим Ви найбільше пишаєтесь в своїй громаді.
 - Якби Ви могли змінити, що завгодно в своїй громаді, що б це було? Назвіть, будь ласка, щось одне.
- 4. Обізнаність**
- Дайте Ваше визначення слову “громада”... що це означає для Вас?
 - Дайте Ваше визначення терміну “соціальні послуги”... що це означає для Вас?
 - Якими законодавчими документами Ви керуєтесь в своїй роботі?

Паспортичка: ім'я, місце проживання, посада, тривалість роботи/проживання в громаді, вік (приблизно)

Блоки інтерв'ю для представників національних проектів з мобілізації громад

1. Соціальні послуги

1.1. Наявність та адресованість соціальних послуг

- Для кого та які соціальні послуги розвинуті в громадах, охоплених проектом.
- Опишіть, як організовані перераховані послуги.

1.2. Ефективність

- Чи вважаєте Ви ці послуги ефективними? Чому?
- Яким чином оцінюється ефективність соціальних послуг?

1.3. Історія виникнення

- Розкажіть, будь ласка, історію створення цих послуг? Як вони виникли?

- Як Ви оцінюєте вплив проекту, який представляєте, на виникнення/розвиток соціальних послуг? Чому?

1.4. Зона розвитку

- Які ще соціальні послуги потрібно створити найближчим часом у громаді? Чому?

1.5. Механізми взаємодії

- Яким чином взаємодіє влада-населення-ГС для створення/розвитку соціальних послуг? Чи відомі Вам спільні проекти з владою/населенням?
- Як Ви оцінюєте вплив проекту, який представляєте, на розвиток взаємодії влада-населення-ГС? Чому?

2. Мобілізація

2.1. Потреби громади

- Відповідно до Вашого досвіду в рамках проекту, які найбільші потреби населення в громадах (топ 5)?
- Від чого залежить ефективність роботи влади для задоволення потреб населення? Чому?

2.2. Ресурси громади

- Відповідно до Вашого досвіду в рамках проекту, які найбільші ресурси наявні в громадах (топ 5)?
- Оцініть вагомість перелічених Вами ресурсів.

2.3. Участь громади

- Розкажіть, яку участь приймає громада в задоволенні потреб населення?
- Опишіть механізми забезпечення участі населення в житті громади?

2.4. Механізми мобілізації громади

- Які заходи, події в рамках проекту вплинули на громаду та її становлення?
- На Вашу думку, що було критичним рушієм успіху для громади?
- Які зони розвитку Ви бачите? Яке майбутнє у громади?

3. Особисте ставлення

- Розкажіть, 1-2 пункти - що Вас найбільше вразило в громадах, з якими Ви працювали.
Що б Ви побажали громадам в процесі розвитку соціальних послуг?

4. Обізнаність

- Дайте Ваше визначення слову “громада”... що це означає для Вас?
- Дайте Ваше визначення терміну “соціальні послуги”... що це означає для Вас?
- Якими законодавчими документами Ви керуєтесь в своїй роботі?

Паспортичка: проект, який Ви представляєте (назва та посилання); тривалість роботи проекту; охоплені громади.

Сценарій проведення фокус-групи

1. Вступна частина

- Привітання та знайомство
- Презентація плану роботи
- Узгодження правил роботи

2. Презентація моделі та запитання на уточнення

- Історія створення моделі
- Усна та візуальна презентація моделі та її елементів
- Можливості для імплементації та застосування моделі
- Відповіді на запитання учасників направленні на розуміння моделі

3. Зворотній зв'язок щодо моделі мобілізації

- Відповідно до Вашого досвіду, наскільки ця модель здається Вам логічною? Чому?
- Відповідно до Вашого досвіду, як ця модель може бути застосована у практичній роботі з громадами? За яких умов?
- В контексті впровадження моделі, які Ви бачите сильні сторони моделі? Які слабкі сторони? Чого не вистачає?
- Які бар'єри можуть виникнути в процесі впровадження на рівні громади?
- Як можна мотивувати лідерів громад для використання даної моделі мобілізації?
- Відповідно до Вашого досвіду, як би можна було змінити/вдосконалити дану модель, щоб забезпечити більш ефективно її впровадження?

4. Завершення та підведення підсумків

Додаток В

Довідки про впровадження результатів дослідження

«МІЖНАРОДНИЙ ЦЕНТР РОЗВИТКУ І ЛІДЕРСТВА» (МГО «МЦРЛ»)
вул.Петровського,118, с. Святопетрівське, Кієво-Святошинський р-н,
Київська обл., 08141, Код ЄДРПОУ 35520255 Тел. +38 (073) 051 7616;
а/с №81, Київ-02094: www.ildc.org.ua; E-mail: training@ildcua.org

Вих №003 від 04.12.2023

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Палатній Дар'ї Олександрівні
“Мобілізація громад для розвитку соціальних послуг
в умовах децентралізації”

Довідка видана Палатній Дар'ї Олександрівні, 1987 р. ,н. про те, що вона впродовж 2020 - 2021 років впроваджувала основні наукові положення, висновки, методичні рекомендації авторського дослідження на тему: “Мобілізація громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації” з метою підвищення спроможності обласних центрів соціальних служб (ОЦСС) Харківської, Дніпропетровської та Запорізької областей для впровадження ефективної системи навчання для розвитку професійних компетентностей працівників соціальної сфери, які надають соціальні послуги населенню на рівні громад.

Велике значення для соціальних працівників має розроблена модель мобілізації територіальних громад для розвитку соціальних послуг у зв'язку з процесом децентралізації. Ця модель є корисною для роботи соціальних працівників у громадах та для представників органів місцевого самоврядування, оскільки вона має потенціал поліпшити доступність та ефективність надання послуг громадянам. Крім того, вона може слугувати основою для розробки локальних соціальних проектів та програм.

Підтвердження результатів дослідження через апробацію вказує на їх теоретичну та практичну спрямованість. Це відображає цінність подальшого впровадження цих результатів у роботу обласних центрів соціальних служб для організації діяльності з метою підвищення якості життя громадян та підвищення кваліфікації соціальних працівників, які працюють у цій громаді.

Директор
МГО «Міжнародний центр розвитку
і лідерства»
Олег Шелашський

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «СІМЕЙНИЙ ЦЕНТР «Ю ТУ»
СДРІНОУ 42552500

НАЗВА БАНКУ: ХАРКІВСЬКЕ ГРУ АТ КБ «ПРИНАТБАНК»
РАХУНОК UA553515330000026001052123016

КОД БАНКУ (МФО) 351533

62459, ХАРКІВСЬКА ОБЛ., ХАРКІВСЬКИЙ Р-Н, СМТ ВИСОКИЙ, ВУЛ. КООПЕРАТИВНА, БУД. 56, КВ. 1.

Вих. № 1-05/12-23
від «05» 12 2023р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Палатній Дар'ї Олександрівні

**“Мобілізація громад для розвитку соціальних послуг
в умовах децентралізації”**

Довідка видана Палатній Дар'ї Олександрівні, 1987 р. ,н. про те, що вона впродовж 2021 - 2022 років впроваджувала основні наукові положення, висновки, методичні рекомендації авторського дослідження на тему: “Мобілізація громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації” з метою підвищення спроможності соціальних працівників, що працюють в громадах для впровадження ефективної системи надання соціальних послуг для сімей та дітей Харківської області.

В рамках апробації результатів дослідження, Дар'я Палатна провела ряд фасилітованих сесій з метою розробки стратегії мобілізації громад Харківської області та залучення громадського сектору до процесу мобілізації. Розроблена нею модель мобілізації громад має високий потенціал для соціальних працівників в умовах децентралізації. Особливо корисною ця модель є для посадовців місцевого управління та громадських активістів, бо вона допомагає у покращенні взаємодії влади, громадського сектору та волонтерів з метою підвищення доступності та якості соціальних послуг. Крім того, цей підхід може послужити стимулом для створення нових проектів та програм розвитку громад.

Підтвердження результатів дослідження через їх апробацію вказує на те, що вони мають значення як для теорії, так і для практики. Це свідчить про те, що подальше використання цих результатів у діяльності місцевої влади та локальних громадських організацій може сприяти розвитку професійної співпраці та, внаслідок цього, поліпшити якість життя членів громади.

Голова

В'ячеслав БОНДАР

Вих. №9 від 5.12.2023

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Палатній Дар'ї Олександрівні
«Мобілізація громад для розвитку соціальних послуг
в умовах децентралізації»

Довідка видана Палатній Дар'ї Олександрівні, 1987 р. н., про те, що вона впродовж 2021-2022 років впроваджувала основні наукові положення, висновки, методичні рекомендації авторського дослідження на тему: «Мобілізація громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації» з метою підвищення спроможності соціальних працівників, що працюють в громадах для впровадження ефективної системи надання соціальних послуг для сімей та дітей Житомирської області.

В рамках апробації результатів дослідження, Дар'я Палатна провела ряд фасилітованих сесій з метою розробки стратегії мобілізації громад Житомирської області та залучення громадського сектору до процесу мобілізації. Розроблена нею модель мобілізації громад має високий потенціал для соціальних працівників в умовах децентралізації. Особливо корисною ця модель є для посадовців місцевого управління та громадських активістів, бо вона допомагає у покращенні взаємодії влади, громадського сектору та волонтерів з метою підвищення доступності та якості соціальних послуг. Крім того, цей підхід може послужити стимулом для створення нових проектів і програм розвитку громад.

Підтвердження результатів дослідження через їх апробацію вказує на те, що вони мають значення як для теорії, так і для практики. Це свідчить про те, що подальше використання цих результатів у діяльності місцевої влади та локальних громадських організацій може сприяти розвитку професійної співпраці та, внаслідок цього, поліпшити якість життя членів громади.

Виконавчий директор
ВГО «Україна без Сиріт»
Світлана Харченко

**ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ЦЕНТР РОЗВИТКУ СІМ'Ї ТА
БАТЬКІВСТВА «МІЙ ДІМ»**

код ЄДРПОУ 40899486,

р/р у гривні UA343253650000000260000048533, в АТ «Кредобанк»

54029 м. Миколаїв, вул. Рюміна, буд. 16

Вих. № 05/12 від 05.12.2023 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Палатній Дар'ї Олександрівні

**“Мобілізація громад для розвитку соціальних послуг
в умовах децентралізації”**

Довідка видана Палатній Дар'ї Олександрівні, 1987 р. ,н. про те, що вона впродовж 2021-го року впроваджувала основні наукові положення, висновки, методичні рекомендації авторського дослідження на тему: “Мобілізація громад для розвитку соціальних послуг в умовах децентралізації” з метою підвищення спроможності соціальних працівників, що працюють в громадах для впровадження ефективної системи надання соціальних послуг для сімей та дітей Херсонської області.

В рамках апробації результатів дослідження, Дар'я Палатна провела ряд фасилітованих сесій з метою розробки стратегії мобілізації громад Херсонської області та залучення громадського сектору до процесу мобілізації. Розроблена нею модель мобілізації громад має високий потенціал для соціальних працівників в умовах децентралізації. Особливо корисною ця модель є для посадовців місцевого управління та громадських активістів, бо вона допомагає у покращенні взаємодії влади, громадського сектору та волонтерів з метою підвищення доступності та якості соціальних послуг. Крім того, цей підхід може послужити стимулом для створення нових проектів та програм розвитку громад.

Підтвердження результатів дослідження через їх апробацію вказує на те, що вони мають значення як для теорії, так і для практики. Це свідчить про те, що подальше використання цих результатів у діяльності місцевої влади та локальних громадських організацій може сприяти розвитку професійної співпраці та, внаслідок цього, поліпшити якість життя членів громади.

Виконавчий директор

Смоляков П. А.